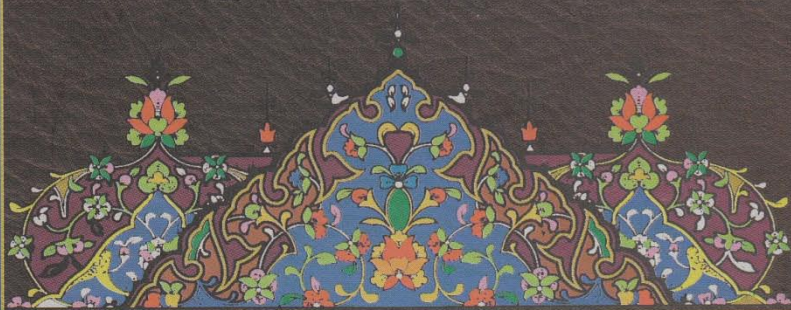

— Fevzi Mostarac —

Bulbulistan

Prijevod s perzijskog:
DŽEMAL ĆEHAJIĆ

Stilizacija:
Džemaludin Latić

Bulbulistan

Fevzi Mostarac

Bulbulistan

Fevzi Mostarac

Izdavač:

Kulturni centar I.R. Iran u BiH

Za izdavača:

Abbas Ariazand

Urednik:

Fehim Nametak

Tehnički urednik:

Ahmed Zildžić

Lektor:

Džemaludin Latić

Likovno oblikovanje i DTP:

Tarik Jesenković

Tiraž:

1.000 primjeraka

Štampa:

Sabah - print

Sarajevo, mart 2003.

ISBN 9958-650-11-8

Fevzi Mostarac

Bulbulistan

Prijevod s perzijskog
DŽEMAL ĆEHAJIĆ

Stilizacija
Džemaludin Latić

Sarajevo, 2003.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	5
RIJEČ IZDAVAČA	8
UZ OVO IZDANJE	10
FEVZI MOSTARAC	
Život i djelo.....	11
BULBULISTAN	
Šejh-Fevzije iz Mostara	46
PRVI HULD	50
Keramet Dželaluddina Rumija	50
Keramet Džunaida al-Bagdadija	51
Keramet Abu Umrana Vasitija.....	54
Keramet šejh-Abu-l-Abbasa.....	55
Keramet Ahmeda Serahsija.....	56
Keramet Šejh Jusuf Širvanija	57
Keramet Ibrahima Havvasa.	58
Keramet Zunnuna Misrija.	59
Keramet Selmana Farisija.	61
Keramet šejh-Mahmuda Iskenderija.	62
Keramet - Kamen postaje dragulj.....	63
Keramet Sadruddina iz Konje	65
Keramet Haririja.....	69

Keramet Abu'l-Husaina Tajnatija.....	74
DRUGI HULD.....	76
Mudrost - Car i čas smrti.....	76
Mudrost - Pomoć dolazi od Allaha i po Njegovoj odredbi	78
Mudrost - Lukmanova mudrost.....	83
Mudrost - Primjer beskrajne zahvalnosti Bogu.....	84
Mudrost - Što je zapisano, stići će te.....	87
Mudrost - Iskrena teoba je najbolji izlaz griješniku.....	92
Mudrost - Priroda ovog svijeta.....	96
Mudrost - Četiri kategorije ljudi po pitanju znanja.....	97
Mudrost - Ne stidim se reći da ne znam.....	98
Mudrost - Znanje oživljava mrtve.....	99
Mudrost - Tri savjeta umjesto 80 sanduka knjiga	100
Mudrost - Druženje sa vladarima ili siromasima	101
TREĆI HULD.....	103
Iskrenost - Radi dobro u ime Boga.....	103
Iskrenost - Znaci iskrenih ljudi.....	107
Iskrenost - Tri svojstva koja upropaštavaju.....	108
Iskrenost - Primjer najviše iskrenosti.....	109
Iskrenost - Djelo u ime Boga prati Njegova pomoć.....	113
Iskrenost - Sufjan Sevri i Šejban Rai susreću lava.....	114
Iskrenost - Snaga iskrene dove.....	116
ČETVRTI HULD.....	118
Epigram - Dželaluddin Rumi	118

Epigram - Sultan Bajazit ibn Sulejman han	119
Epigram - Hilali.....	120
Epigram - Baki	121
Epigram - Derviš-paša.....	122
Epigram - Derviš-pašazade	123
Epigram - Husrev-paša.....	124
Epigram - Hajali Efendi	125
Epigram - Futuhi	126
Epigram - Rušdi	126
Epigram - Azeri.....	127
PETI HULD	129
Dosjetka - Starica i Džennet.....	129
Dosjetka - Derviš nabraja imena poslanika.....	130
Dosjetka - Izgubljena krava i šeriat.....	131
Dosjetka - Gladni derviš i škrti domaćin.....	132
Dosjetka - Smrt od gladi.....	134
Dosjetka - Car nagrađuje za laž.....	135
ŠESTI HULD	138
Darežljivost	138
Završetak knjige	142
LITERATURA I IZVORI.....	144

RIJEČ IZDAVAČA

Ako prihvatimo da opstojnost naroda u povijesti ovisi o postojanosti i živosti njegove kulture u prilici smo spoznati istinsku vrijednost kulturnog pregalaštva. Zasiurno, kada govorimo o postojanosti kulture pod tim ne podrazumijevamo slijepu i nekritičku privrženost vlastitoj kulturi, izbjegavajući sučeljavanje sa misaonim načelima drugih kultura i civilizacija. Ustvari, vitalnost kulture jednog naroda neizostavno osigurava vitalnost i budnost naroda kao nosioca te kulture. Zanimarimo li rasprave o tome da li kultura tvori civilizaciju ili, pak, civilizacija kulturu, pažnju ćemo usmjeriti na očuvanje i nastojanje ka oživljavanju elemenata kulture kao trajne kulturne baštine.

Imajući u vidu već rečeno, možemo konstatovati da je ličnost Šejha Fevzije Mostarca, učenjaka, partioe i vrsnog pjesnika unekoliko zanemarena. Poznajući nekoliko stranih jezika bio je u prilici okoristiti se kulturnim naslijeđem drugih. Poetski dar i nadahnuće omogućili su mu da se književno oglasi na jeziku koji mu nije bio maternji, a njegovo glavno djelo *Bulbulistan* predstavlja bošnjački doprinos gnostičkoj baštini islamskog svijeta. Uz *Beharistan* Džamija i *Dulistan* Sadija Širazija, njegovo djelo pripada opšteljudskoj civilizacijskoj riznici. Fevzijeve *Bulbulistan* je još jedno svjedočanstvo da perzijski jezik nije bio samo jezik književnog izražaja iranskog naroda. Kulturni centar Islamske Republike Iran u Sarajevu u znak sjećanja na ovog velikana pisane riječi poklanja ovu knjigu svim zaljubljenicima književnosti. Uz bosanski prijevod, knjiga sadrži i originalni rukopis perzijskog teksta *Bulbulistana*.

Na kraju, ali ne i manje važno, želim se zahvaliti gosp. Džemaludinu Latiću, savremenom bošnjačkom pjesniku koji je učinio izuzetan napor na prepjevu stihova *Bulbulistana*. Također se srdačno zahvaljujem prof. dr. Fehimu Nametku koji je urednik ovog izdanja, prof. Muhamedu Ždraloviću koji nam je ljubazno ustupio mikrofilm

perzijskog rukopisa knjige, te gosp. Ahmeđu Zildžiću koji je uložio nesebičan trud u realizaciji ovog važnog kulturnog projekta.

Nadam se da se oni kojima ova knjiga dode do ruku neće ustručavati da nam dostave sve eventualne primjedbe i prijedloge.

Abbas Ariazand
Konzul za kulturu i direktor
Kulturnog centra I.R. Iran

UZ OVO IZDANJE

Najznačajnije djelo bošnjačke baštine na perzijskom jeziku je *Bulbulistan* Fevzije Mostarca. Napisan prije više od dva i pol stoljeća u raspjevanom i učenom Mostaru, svjedoči o bogatstvu i razuđenosti kulture našeg podneblja. Još se desetak naših pjesnika oglasilo s ponekom pjesmom na perzijskom jeziku, ali niko kao Fevzija Mostarac nije napisao jedno cjelovito djelo po uzoru na perzijske klasike, posebno Sadija.

Tridesetih godina prošlog stoljeća Abdurahman Mirza (Milivoj) Malić odbranio je u Parizu doktorsku radnju o Šejh Fevziji Mostarcu i njegovom *Bulbulistanu*. Ovaj doktorat je i objavljen 1935. godine u Parizu.

Godine 1973. je naš iranista rahmetli Džemal Čehajić (1930-1989) objavio prijevod *Bulbulistana*, napisavši i značajnu uvodnu studiju o ovom piscu i njegovom djelu. Tu je posebno zadržao pažnju na Fevzijevo stvaralaštvu na turskom jeziku o čemu do sada nije bilo riječi. Zbog malog tiraža u kojem je knjiga štampana, knjiga odavno nije dostupna široj čitalačkoj publici pa je Kulturni centar Islamske Republike Iran odlučio štampati drugo izdanje ove knjige. Ovoga puta stihove u *Bulbulistanu* je prepjevao dr Džemaludin Latić i time ih učinio razumljivijim i književno vrijednijim nego što su to bili u proznom prijevodu.

Za ovu priliku uz pomoć dr Muhameda Ždralovića osigurali smo i najstariji rukopis *Bulbulistana*, prepisan u Mostaru 1747. godine, dakle, koliko se zna, u posljednjoj godini autorova života, a koji se nalazi u Orijentalnoj zbirci HAZU-a u Zagrebu. Tako će se po prvi put uz prijevod pojaviti i original na perzijskom jeziku. Ovo izdanje je priređeno u povodu naučnog skupa o Fevziji Mostarcu koji se organizira početkom marta mjeseca 2003. godine.

FEVZI MOSTARAC

Život i djelo

Prozni pisac i pjesnik Fevzi Mostarac igrao je značajnu ulogu u književnom i kulturnom životu Bošnjaka u prvoj polovini osamnaestog stoljeća. Kao što su mnogi pisci iz Bosne prije njega i u njegovo vrijeme pisali svoja djela na dva ili više orijentalnih jezika, tako i Fevzi piše na perzijskom i turskom jeziku. Najznačajnije njegovo djelo *Bulbulistan* (Bašča slavuja) pisano je na perzijskom jeziku i jedino je ono privlačilo pažnju književnih historičara i obrađivača književnosti na orijentalnim jezicima u južnoslavenskim zemljama.

O Fevziju i njegovu stvaralaštvu prvi je kod nas pisao Safvet-beg Bašagić. U svojoj disertaciji on se osvrnuo samo na Fevzijevo *Bulbulistan* dok je o životu i cjelokupnom njegovom stvaralaštvu iznio veoma malo podataka.¹

Zatim je o Fevziju pisao Mehmed Handžić, koji je uglavnom ponovio ono što je o Fevziju napisao Bašagić.² O Fevziju Mostarcu napisao je doktorsku disertaciju Milivoje (Abdurahman Mirza) Malić. On je preveo *Bulbulistan* na francuski i uz prijevod napisao studiju o životu i književnom djelu Fevzija Mostarca.³ Tako je ovaj naš pisac bio prezentiran zapadnom naučnom svijetu dok je u svojoj zemlji i dalje ostao, tako reći, nepoznat.

Međutim, ni Malić nam nije pružio mnogo više podataka o stvaralaštvu i životu Fevzija od svojih prethodnika. U kontekstu Fevzijevo *Bulbulistana* Malić je jedino pokušao da više osvjetli lik Fevzija kao pisca i mislioca. On se najviše zadržao na analizi samog

¹ Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo, 1912., 148-150.

² Mehmed Handžić, *Književni rad Bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo, 1934., 64-65.

³ Milivoje Malić, *Bulbulistan du Shaikh Fewzi de Mostar*, Libraire L. Rodstein, Paris, 1935.

djela, kao i isticanju idejnih i estetskih vrijednosti njegovih, posmatrajući to u okviru epohe i društvenih i političkih kretanja u kojima je autor živio i radio.

I

Podaci o životu Fevzija Mostarca su zaista veoma oskudni. Zasad se samo zna da se rodio u Blagaju kod Mostara vjerovatno između 1670. i 1677. godine, što se da zaključiti na osnovu elegije koju je napisao povodom smrti Šejh-Juje iz Mostara 1707. godine, u kojoj pokazuje punu poetsku zrelost. Niže srednje obrazovanje stekao je u Bosni najvjerovatnije u Blagaju i Mostaru, a više u Istanbulu. Koliko je vremena trajalo njegovo školovanje, nije se, nažalost, moglo utvrditi. Iz postojećih podataka zna se da je kao šejh Mevlevijske tekije u Mostaru držao ciklus predavanja iz poznatog mističkog djela *Mesnevi* koje je napisao ideolog i osnivač mevlevijskog reda, veliki iranski pjesnik i mislilac Dželaluddin Rumi.⁴ Da li je prije ove službe obavljao neku

⁴ Rumi (Mawlana Galal'ud-Din Muhammad) veliki je perzijski pjesnik i mistik. Rodio se 1207. godine u Belhu. Vodi porijeklo od harezmskih šahova. Još kao dječak došao je sa svojim ocem Baha'ud-Din Veleodom u Malu Aziju i nastanio se u gradu Konji, gdje je i umro 1273. godine. Obrazovao se u Damasku i Halepu. Učio je tefsir (komentar Kurana), tradiciju (hadis), pravo, arapski jezik i književnost. Osim toga, devet godina se posvetio izučavanju i prakticiranju mistike, što je postalo odlučujuće u njegovoj idejnoj orijentaciji i stvaranju. Po završetku studija predavao je teologiju i izdavao fetve (pravna rješenja), u čemu je slovio kao autoritet. Poslije susreta sa putujućim dervišom Šams-i Tabrizijem u Saraju u Konji, Rumi napušta katedru i povlači se iz javnog života da bi se odao mistici. Iz toga perioda njegova života potiče i njegovo najveće djelo "*Masnawi-yi-ma'nawi*" (Duhovna mesnevija ili distihoni), zatim Divan pjesama (*Divan-i Šams-i Tabriz*) i prozno djelo "*Fihi ma fihi*". Budući da je smatrao poeziju i muziku snažnim polugama u traganju za istinom, sva svoja djela izuzev posljednjeg napisao je u stihu i uz zvuke muzike, predavao se ekstazi.

Mada su njegove pristalice, poslije smrti svoga idejnog začetnika, ispostavile izvjestan ritual i formirale neku vrstu "plešućih derviša", Rumi nije stvorio ni školu, ni sektu, niti mistički red. Rumi je smatrao da je osnov postojanja i poluga svake egzistencije duh ili ego. Beskonačni broj egoa koji izvire iz kosmičkog duha ili egoa čini totalitet egzistencije. Po njemu je čak i materija spiritualna pa, prema tome, živa iako na nižem

stupnju gradacije. To spiritualno, transcendentalno, svemu daje život i egzistenciju. Rumi je vjerovao da je Bog univerzalna kosmička monada ili duh.

Kod Rumija vidimo neoplatonsku ideju o stvaranju. Sva bića nastala su putem izliva Božanskog duha, što rezultira u praiskonskoj pojavi duha (egoa), ali svaki ego (duša) nastoji, odnosno teži da se vrati svom izvoru. Ideju emanacije i povratka nalazimo kod Plotinusa. Za Rumija je život kreacija, a osnov i cilj čitavog egzistiranja je Bog. Život je aktivnost koja traži cilj, teženje ka Bogu. Rumi smatra da razvoj, evolucija, ima svoj izvor u vječnoj težnji, sili koja gura bića da se vrate svome izvoru koji Rumi naziva ljubav. Po njegovom mišljenju, to je opći princip koji se nalazi kod svih bića, pa čak i materije, neorganske prirode.

Čitav kosmos za Rumija je kraljevstvo ljubavi, i ako se sa njom uporedi, i razum je sekundarni fenomen; razum, međutim, korača kasnije da to promatra retrospektivno i otkrije zakonitost u mnoštvu životnih manifestacija. Racionalno mišljenje slijedi stvaranje, ono mu ne prethodi. Razum, kao sekundarni fenomen, sam po sebi nije kreativna snaga. Ali i pored toga, on eksplicira da ne postoji kontradikcija između kosmičke ljubavi i kosmičkog razuma. Međutim, ljudski intelekt (razum), odvojen od kosmičkog razuma, ostaje na biološkom nivou. Također, i ljudska svijest je usmjerena na biološke potrebe. I upravo ovaj biološki instrument Rumi naziva "aql-i-guzvi" (pojedinačni, fenomenalni razum) da bi ga razlikovao od kosmičkog razuma.

Rumi smatra daje smrt iluzija, a ne život. Život u svim fazama treba da bude vječna realnost, usavršavanje, progres koji tendira ka uzvišenom. Čovjek kao nosilac te realnosti treba da se uzdigne iznad religija, hereza, iznad dobra i zla. Ta potencija, taj ideal, tendencija ka usavršavanju nalazi se u svakom pojedincu kao mogućnost. Svojom koncepcijom kosmičke ljubavi Rumi je prevazišao granice religija, sekta i dogmi i stvorio neku vrstu univerzalne kosmičke religije. U jednom svom gazelu Rumi ističe da nije našao Boga ni u templovima, ni u institucijama, ni u Kabi, niti u pagodi. "Konačno pogledah u svoje srce i tamo Ga vidjeh; On nije bio nigdje drugdje!"

Jasno je da je Rumi, kao mistik, težio za ličnim iskustvom i usavršavanjem ne zadovoljavajući se ni religijom ni filozofijom. On se borio za život bolji i viši, za idealnog čovjeka, za savršeno čovječanstvo koje ispunjavaju kvaliteti apsolutnoga.

Ali ipak, i pored onoga što smo gore spomenuli, Rumi je osnivač reda derviša, po njemu nazvanih mevlevije, koji su poznati po svojoj pobožnosti kao i posebnoj odjeći, muzici i muzičkom plesu (sama'), koji je simbolični izraz kružnog kretanja sfera i unutrašnji simbol kružnog kretanja duše, prouzrokovan vibracijama sufijske vatrene ljubavi prema Bogu. Red mevlevija imao je veliki broj tekija širom Turskog carstva, čije vodstvo je zadržano u porodici Dželaluddina Rumija. Jedini je izuzetak Husam'ud-Din koji ga je naslijedio poslije njegove smrti kao vođa bratstva, a poslije ovoga mladi i jedini nadživjeli sin šejh Baha'ud-Din Ahmed, koga nazivaju i Sultan Veled, poznat kao autor mističke mesnevice "Rababname" (Knjiga gitare). Veled je umro 1312. godine. Vid. Jan Rypka, *History of Iranian Literature*, Dordecht - Holland, 1968.,

drugu dužnost i da li je sve vrijeme po povratku iz Istanbula proveo u Mostaru, ne zna se. Zna se, međutim, da je svoje stare dane proveo u svome rodnom kraju.⁵

Za Fevzija se znade još i to da je učestvovao u poznatoj bici pod Banjalukom (1737), u kojoj su Bosanci do nogu potukli austrijsku vojsku. Kako je za Bosance ova bitka imala značaj otadžbinskog rata, nju je opjevalo mnogo pjesnika, pa i sam Fevzi. On je napisao tri hronograma o toj bici iz kojih se razabire da je Fevzi smatrao ovu pobjedu izuzetno velikom i važnom.

Fevzi je bio učen i pobožan čovjek. O tome svjedoče njegova djela, pa i njegovi savremenici. U jednoj svojoj pjesmi Fevzi piše da se on već odavno pokajao i da ne pije vino priznajući da je to veoma teško, jer se toga obično odriču ljudi kad osjete kraj, što kod njega nije bio slučaj. On se, kako kaže, odrekao pića iz potrebe da potraži lijek za čovječanstvo sa željom da piše, da propovijeda, da daje primjer drugima. Kudsi, pjesnik iz Mostara, u jednoj svojoj poslanici govori o njemu kao dobrom poznavaoocu perzijskog jezika sposobnom da podučava druge i pretpostavlja da je njegova kuća stjecište željnih nauke i učenja.⁶

Iz Fevzijevo stvaralaštva može se naslutiti i njegovo sazrijevanje u životu, od nemirna čovjeka željna života do ulaska u vode mistike i pobožnosti. Sam priznaje da se pokajao zbog života koji je provodio u mladosti i da ga je obuzela tuga, vjerovatno zbog bogohulnog vremena i ljudskih zabluda, pa mora da traži lijeka čovječanstvu. Kudsi, podsjećajući ga na Istanbul i Galatu i poredeći to sa Mostarom i okolinom, rekli bismo u izvjesnoj mjeri ironično, odaje, makar i daleko na vidiku, da su Fevzi i on i drugi s njima znali da vode život u metropoli. Ali Fevzi je postao besprijekoran privrženik svoga

240-242; *The Encyclopaedia Britannica*, Elevent Edition, Vol. XXIII, New York, 1911., 850; *Encyclopedie de l'Islam*, Nouvelle Edition, II, C-G, Leiden, E. Y. Brill, 1963.,402-8; *A History of Muslim Philosophy*, ed. By M. M. Sharif, II, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1963., 820-839.

⁵ S. Bašagić, *Bošnjaci...*, 146

⁶ S. Bašagić, *Isto*, 149,

mističkog reda, u čemu je, moglo bi se reći, išao previše daleko, a o čemu će biti govora kasnije.

Fevzi je umro u Mostaru oko 1747. godine. U pogledu datuma njegove smrti slažu se M. Handžić i M. Malić, dok Bašagić spominje samo to da je Fevzi živio u prvoj polovini XVIII stoljeća.

O književnom djelu Fevzija Mostarca je, također, do sada malo pisano. U odnosu na relativno dug period njegova stvaranja malo se zna o broju njegovih radova. Posredno saznajemo da je Fevzija još kao student pjevao pjesme, a pjesnik Kudsî u jednom stihu poslanice posvećene Fevziji pita: "Šta je sa papagajem koji sipa napjeve, tj. sa Fevzijem."⁷ Pa ipak možemo biti zadovoljni što je pronađeno dvadesetak Fevzijeve pjesama na turskom jeziku, koje će uz *Bulbulistan* na perzijskom jeziku pomoći boljem osvjetljavanju njegovog književnog lika i njegovih idejnih i ideoloških preokupacija.

Zato, prije nego što se pristupi osnovnom zadatku koji je postavljen u ovom radu, to jest obradi Fevzijevega djela *Bulbulistan*, treba se ukratko osvrnuti na njegove pjesme na turskom jeziku, koje su do sad uglavnom bile nepoznate. Nama je uspjelo da utvrdimo da je Fevzi napisao dvadeset pjesama na turskom jeziku, i to: tri hronograma⁸ povodom pobjede Bošnjaka nad austrijskom vojskom kod Banjaluke 1737. godine; četiri gazela;⁹ jednu šarkiju;¹⁰ jednu rubaiju

⁷ S. Bašagić, Isto, 149.

⁸ Hronogram (tarih) - stihovi, riječi ili rečenice u kojima brojna vrijednost slova označava godinu događaja na koji se oni odnose. J. Rypka, *History of Iranian Literature*, 97. Fevzijski hronogrami nalaze se u Rukopisu br. 115, str. 2, Orijentalni institut u Sarajevu.

⁹ *Gazel* je najčešća forma lirske poezije. Sadrži od 5 do 12 stihova koji imaju istu rimu. U prvom stihu zvanom matla oba polustiha se jednako rimuju. Posljednji stih ili makta sadrži pseudonim pjesnika. To je, zapravo, vo, pjesma koja je posvećena proljeću, vinu ili Bogu. Prema tome, gazel je šansona, ljubavna elegija, erotičko elegična pjesma. *Encyclopedie de l'Islam*, II, C-G, Paris, 1965., 1051-61. Fevzijski gazeli nalaze se u rukopisu br. 2936, str. 47, Orijentalni institut u Sarajevu, i u Rukopisu br. 667, Arhiv Hercegovine u Mostaru, 77-8.

¹⁰ *Šarkija* (šarqi) je šansona, vrsta gazela koji ima drugačiju rimu i obično nema ime pjesnika u završnom stihu, a sadrži 6 do 8 stihova. One su se pjevale uz pratnju

(četverostih);¹¹ jednu elegiju¹² povodom smrti Šejh Juje iz Mostara 1707. godine; jednu munadžat-pjesmu¹³ (hvalospjev, odnosno molitva Bogu) devet pobožnih pjesama (ilahija)¹⁴.

II

Iako je književno djelo Fevzija Mostarca u izvjesnom smislu izraz lokalnog ambijenta, ono u osnovi odražava utjecaj tursko-islamske civilizacije. Da bismo ga shvatili, potrebno je dati kratak osvrt na puteve tih utjecaja i tog fenomena prije nego se pristupi analizi tih njegovih pjesama na turskom jeziku.

Naime, Turci su u desetom i jedanaestom stoljeću, spuštajući se sa centralnoazijskih visoravni, stavili veći dio Perzije pod svoju vlast. Već u jedanaestom stoljeću Turci Seldžuci proširili su svoja osvajanja na zapad i formirali seldžučko carstvo u Maloj Aziji. Turci Osmanlije prodiru od četrnaestog stoljeća i u naše zemlje noseći sa sobom islamsku kulturu i civilizaciju.

muzike. Fevzijeva šarkija nalazi se u Rukopisu br. 441, str. 53, Arhiv Hercegovine u Mostaru. *Enzyklopaedie des Islam, IV, S-Z*, Leiden-Leipzig, 1934., 357-8.

¹¹ *Rubai* (četverostih) pjesma je od četiri stiha koja ima epigramatski karakter i rimu aaba, rjeđe aaaa. Ova poetska forma gajila se veoma rano i iziskivala savršenstvo forme, konciznost misli i jasnoću. Perzijski pjesnik Omer Hajam (um. 1122) najpoznatiji je kao pisac rubaija. J. Rypka, *History of Iranian Literature*, str. 96.

¹² *Elegija* (mersija) pjesma je turobnog, nostalgičnog, bolnorezigniranog karaktera u kojoj pjesnik oplakuje umrloga, tuguje za nečim dragim što je izgubio, žali nad veličinama prošlosti, sjetno se miri sa nemilom sudbinom ili s nedostižnošću ideala. Ova poetska vrsta gajila se mnogo u srednjem vijeku, kako na Orijentu, tako i na Zapadu. J. Rypka, *Isto*, 97. Fevzijeva elegija nalazi se u Rukopisu br. 4322, list 78b, Orijentalni institut u Sarajevu.

¹³ *Munadžat* je, zapravo, molitva u kojoj se pjesnik skrušeno moli i obraća Bogu za spas. Fevzijev munadžat nalazi se u Rukopisu br. 4288, list 154b, Orijentalni institut u Sarajevu.

¹⁴ Njegove pobožne pjesme ilahije nalaze se u Rukopisu br. 667-R inventarski broj 31, Arhiv Hercegovine u Mostaru.

Osvojivši Perziju, Turci su prihvatili ne samo islam nego i perzijsku kulturu i civilizaciju. Seldžučki turski bio je jezik naroda, dok je perzijski bio jezik dvora i aristokracije. Što se tiče praktičnih pitanja svakodnevnog života, vlasti, poslovanja, Turci su slijedili vlastite uzore i ideje. Međutim, u nauci, filozofiji i književnosti pali su pod utjecaj Perzijanaca.

Stvorivši veliko i prostrano carstvo u petnaestom stoljeću i formirajući svoj ekonomski i politički sistem, Turci-Osmanlije su širili i domen orijentalne kulture u osvojenim zemljama sve do granica Beča. Ta kultura izvršila je naročito jak utjecaj u Bosni i Hercegovini, jednom dijelu Hrvatske, a djelimično i u Srbiji, Makedoniji i Crnoj Gori.

Turska literatura, naročito poezija, duguje mnogo inventivnom geniju Perzije. Perzijski utjecaj u literaturi bio je toliko jak da je stvoren perzisirani turski jezik. Literarni utjecaj Perzije zadržao se sve do modernih vremena, kada su nacionalizam i Evropa odveli Turke ka novim zapadnim idealima i utjecajima.¹⁵ Međutim, mnogi Turci su, opet, dali značajan doprinos perzijskoj literaturi, kao što su: sultan Selim I (1462-1520.), Navai (um. 1501.), Fuzuli (um.1562.).

Istina, ne može se zaobići činjenica da su sva tri jezika, arapski, perzijski i turski, fenomenalni izraz islamske kulture i civilizacije, pri čemu je svaki od njih u tome imao posebnu ulogu. Turski je bio jezik administracije (službeni jezik turskoosmanskog carstva), arapski - jezik islamske teologije i prava, a perzijski je bio jezik literature. To se sve zapaža i u našim zemljama za vrijeme Turaka. Mnogi naši ljudi pisali su poeziju i prozu kako na turskom, tako i na perzijskom jeziku. Turci su u naše zemlje donijeli i islamski misticizam, koji je bio filozofski potpuno razrađen i organiziran u derviške redove. I kao što to Gibb interpretira "pisac i pjesnik veoma često bio je u isto vrijeme i mistik za koga je Bog istina, apsolutno biće, realna egzistencija, koja je uvijek postojala i koja će uvijek postojati, a koja u sebi sadrži sve pojave egzistencije,

¹⁵ E. J. W Gibb, *History of Ottoman Poetry*, I, Luzac and Company Ltd. London, 1958., 114.

apsolutno dobro i apsolutnu ljepotu, koja je, opet, samo jedan aspekt dobra."¹⁶

Pored utjecaja koje su izvršili drugi derviški redovi, kod nas je značajnu ulogu odigrao red mevlevija, kome je pripadao naš Fevzi i koji je imao znatnog udjela u njegovanju i širenju perzijskog jezika i perzijske mistične književnosti kod nas. Upravo u krugu mevlevija bez prekida su se održavale konferanse mističkog djela Mesnevije Dželaluddina Rumija na perzijskom jeziku. I sam Fevzi, kao što smo to već rekli, spada u red onih koji su održavali te konferanse. Što se tiče njegova literarnog stvaralaštva, izgleda da je prvo počeo da piše na turskom jeziku.

Fevzijeve pjesme na turskom jeziku izražavaju njegova subjektivna osjećanja i odražavaju tendencije turske literature osamnaestog stoljeća kada je ona tražila inspiraciju i crpila tematiku iz svog vlastitog ambijenta, iz same narodne prošlosti i tradicije. Mada su se sve više osjećale takve tendencije, ipak poezija u vrijeme Fevzija produžava tokove klasične turske književnosti (1453.-1600.). Fevzi je, kao i njegov savremenik i istaknuti turski pjesnik Nedim,¹⁷ težio originalnom izrazu pokušavajući da poeziju vrati životu. Međutim, to su bili samo pokušaji. On je, ipak, u pitanju poetske forme, žanra, leksike

¹⁶ Gibb, Isto, 15.

¹⁷ Nedim (Ahmed) istaknuti je turski pjesnik. Rodio se u Istanbulu. Završio je studije i posvetio se akademskim zvanjima. Bio je sudac, profesor medrese, bibliotekar Ibrahim-paše. Pisao je pjesme u svim žanrovima. Njegov divan pjesama sadrži oko trideset kasida u čast sultana i Ibrahim-paše, kratke mesnevije, hronograme, stotinjak gazela na turskom i šesnaest na perzijskom jeziku, dvadeset šarkija, nešto rubaija itd. U njegovoj poeziji osjeća se utjecaj Perzijskih klasika Hafiza, Urfija, Saiba i Otomana, a naročito Bakija i Nefija. Poezija Nedima je himna ljubavi, daleko od hladnog simbolizma i akademizma, ali i od dubokih emocija. Život i zanos se naročito osjećaju u njegovoj šarkiji, u kojoj pjeva o radostima života i imperijalnoj rezidenciji Sa'd-abad. Najličnije kod Nedima je njegov jezik. Nedim je dao život i konkretan karakter ustaljenim formama klasične umjetnosti. Alessio Bombaci, *Histoire de la Litterature Turque*, Paris, 1968., 322-4.

itd. ostao pod utjecajem i u granicama neoperzijske škole kao i krupni turski pjesnici Nefi,¹⁸ Nabi¹⁹ i Sabit Užičanin.²⁰

U svojim gazelima Fevzi pjeva o ljubavi, dragoj, vinu i radostima života koje on pruža, kao što to zapažamo u gazelu koji počinje stihovima:

*"Dolazi prvosveštenik maga²¹, hajde da ustanemo na noge!
Idimo uz zvuke saza, pripremimo se za sijelo!
Okreni se, moja vitka ljepotice, da nas ne vidi suparnik!"*

¹⁸ Nefi je turski pjesnik, rođen u Erzerumu. Izvjesno vrijeme je boravio na dvoru krimskog hana. Početkom sedamnaestog stoljeća povlači se u Istanbul na dvor sultana, po čijem je nalogu ubijen 1635. godine. Kao dvorski pjesnik pisao je kaside u pohvalu sultana, u čijem je uvodnom dijelu pokazao raznovrsnost: opis vrta, bašče, proljeća, grada, carskih konja, filozofskih razmišljanja o sreći. Njega smatraju za najboljeg pjesnika kaside među Otomanima. Iza sebe je ostavio divan pjesama od kojih petinu čine gazeli. I on je bio pod jakim perzijskim utjecajem. Posjedovao je bogatu maštu, pretjeranu rječitost, fluidan i muzikalan jezik. Uživao je veliku popularnost kod svojih savremenika i kod sultana Murata IV A. Bombaci, Isto, 313-15.

¹⁹ Nabi (Jusuf) je turski pjesnik. Živio je, uz male prijekide, u Istanbulu. Bio je u službi Kara Mustafa-paše, a kasnije kod Mustafa-paše Baltadžije. Umro je 1712. godine. Interesantno mu je djelo Hayriye (oko 1692.) u kome je dao savjete svome sinu Abu'l-Husainu. Djelo predstavlja najživlji opis turskoga društva i socijalnih uvjeta Nabijevog vremena. U njegovom divanu pjesama dominirau perzijski utjecaji. Nabi je bio veoma plodan pjesnik. Njegova poezija je puna lirizma i mudrosti, A. Bombaci, Isto, 315-19.

²⁰ Sabit Užičanin je istaknuti pjesnik na turskom jeziku. Rođen je u Užicu. Studirao je u Istanbulu. Bio je kadija u različitim mjestima, profesor medrese Rustem-paše Skradinca, muftija, vrhovni sudija u Bosni, a zatim u Konji. Umro je 1712. godine. Kao pjesnik, Sabit je originalan i veliki umjetnik. Tražio je originalnost po svaku cijenu pronalazeći nove slike, narodne izreke, poslovice, dajući svoje lične aluzije, zbog čega je njegov stil komplikovan i težak. U njegovoj poeziji miješa se suptilno i vulgarno, duhovno i svakodnevno. Napisao je epsku poemu u pohvalu Giray-hana Krimskog, koji je pomagao sultanu Sulejmanu protiv Austrijanaca, zatim romantičnu poemu "Edhem i Huma". Čehoslovački orijentalist Jan Rypka osvijetlio je njegov život, njegovu umjetnost i djela. A. Bombaci, Isto, 319-22.

²¹ Mag (mugan) je svećenik Zoroastrove vjere. Neki istraživači ih smatraju svećenicima politeističke vjere u Mediji koji su, nakon početnog otpora, pristali uz zoroastrizam. Vid. *Enciklopedija Leksikografskog zavoda, IV, Zagreb, 1968., str.174.*

Izgleda da se i Fevzi mnogo radovao životu i znao kako da provodi prijatne trenutke na "šejtanovoj čaršiji":

"Pođimo na čaršiju šejtana da posebno nazdravimo!"

U gazelu Fevzi slika atmosferu u krčmi gdje dolazi najstariji mag, odnosno prvi sveštenik maga, i svi ustaju na noge i, uz zvuke saza, odlaze na sijelo. Tu je i ljepotica koja se poziva na feštu i kadija kao predstavnik šeriata. Na kraju pjesme i Fevzi poziva sebe da uzme učešća i da se pridruži ovoj "lijepoj pjesmi".

Gazel bi se mogao dvojako shvatiti. Sam početak "Dolazi prvosveštenik maga, hajde da ustanemo na noge! Idimo uza zvuke saza, pripremimo se za sijelo" kao da simbolizira derviški ambijent kada derviši uz prisustvo šejha i uz pratnju muzike, obavljaju molitvu (ziker) u pokretu, kako čine pripadnici mevlevijskog reda. I kadija, kao predstavnik šeriata, potvrđuje pjesmu veselja. Vino i pjesma su ovdje simboli vjerskog zanosa i ljubavi prema Bogu. Prvosveštenik maga i vino, na izvjestan način, simboliziraju oslobađanje iz okvira formalistički shvaćene vjere. U pjesmi se prepleću elementi daleke Perzije i aluzija na domaće ljude i sredinu:

*"Da podražavamo čaši Džema poput Rumelijca,
pijući vino da se pobošnjačimo!"*

Tu se Fevzi vraća i svojoj domovini Bosni, vjerno slikajući temperament Bosanaca koji pokazuju revnost čemu god se predaju. Uz čašu Džema (Perzijanaca) nazdravljaju i Bosanci. Ali, ako pjesmu uzmemo doslovno, ona je onda izraz zanosa, ljubavi, himna životu, tendencija pjesnika ka hedonizmu.

U vezi sa gore navedenim stihom Fevzija Mostarca treba istaći činjenicu da su se pjesnici iz naših krajeva, pored toga što su usvojili principe arapsko-perzijske poetike i književnosti, u isto vrijeme napajali izrazom i formama naše narodne poezije, pokazivali više realizma i dublje odražavali lokalni ambijent. Spajajući oboje - orijentalno i naše slavensko - stvorili su poseban žanr u turskoj poeziji. Sabit Užičanin,

prije njega i Derviš-paša Bajezidagić (XVI-XVII St.),²² uspio je više od drugih da spoji orijentalnu i našu narodnu poeziju i na taj način pruži bogat izraz turskoj poeziji. U njegovim pjesmama susrećerno se često sa izrazima koji su svojstveni jedino bosanskom žargonu turskog jezika. Tu posebnost stila i jezika istakao je i sam Sabit u svome stihu:

*"Sabite, novom tkanju umjetnosti sad-zasad nema cijene
u Istanbulu ako na njemu nema halepske marke!"²³*

Odjeci njegovi mladalačkih zanosa, ćaskanja sa prijateljima, a onda ljubav nova, svježa, osjećaju se u gazelu koji počinje stihom:

*"Srce zavoli uz hiljadu zanosa jednu ljepoticu, moj sultane!
Čudno! Pade u zanos, zavoli mladu ljubuu, moj sultane!"*

U jednom drugom gazelu Fevzi poziva na stoičko podnošenje svega što sudbina daje. Dalje se iznosi kako je Bog podario čovjeku razum, zbog čega treba da Mu bude mnogo zahvalan.

Međutim, u Fevzijevim gazelima zapaža se odsustvo jakih strasti i snažnih osjećanja. On uvijek ostaje na visini, na jednom etičkom nivou. Ljubav izražena u njima nije upravljena na konkretnu ličnost, jer se tražilo od pjesnika da nikad ne spominje ime drage.

Fevzijevi gazeli puni su ritma i melodije. Taj lirizam i ta melodičnost naročito je došla do izražaja u njegovoj šarkiji, koja je kao žanr bila popularna u Fevzijevo doba, tj. u vrijeme sultana Ahmeda III (1703-1730). Svi njegovi gazeli su pjesme od po deset stihova. Fevzijevi gazeli su, bez sumnje, nastali u prvoj fazi njegova stvaranja, proizvod su njegove mladosti, kada mistika i mističke ideje nisu bile potpuno zahvatile njegov duh i stvaralaštvo, kao što će to biti kasnije u njegovoj zrelijoj dobi.

Klasična crta njegove poezije, mističko-didaktiča tendencija, osjeća se naročito u njegovoj elegiji, u pjesmi munadžatu i u njegovim ilahijama, koje su himna Bogu i poslaniku Muhammedu, ili su izraz vjerskog zanosa pjesnika. U pjesmi "Munadžat" Fevzi se obraća Bogu

²² Vid. S. Bašagić, *Bošnjaci....* 39-50; M. Malić, *Bulbulistan....*, 50-53.

²³ Vid. S. Bašagić, *Bošnjaci....* 129.

moleći Ga da spasi ljude od kolere, koja je veoma često harala u Fevzijevo doba.

Fevzijevi hronogrami, pored izvjesne literarne vrijednosti, veoma su važni kao zabilješka o jednom značajnom događaju, bar što se tiče Bosne i njene historije. Međutim, mnogo veću vrijednost ima njegova elegija povodom smrti Šejh Juje. Budući da se godina smrti Šejh Juje iz Mostara (1707.) i datum naveden u pjesmi poklapaju, smatramo da se pjesma odnosi na smrt Šejh Juje, a ne na nekoga drugog.²⁴

Pjesnik priča kako je u zoru njegov pogled odlutao u vasijski prostor gdje je on mogao vidjeti tužan prizor. Zvijezde su se u bolu zavukle u neki ugao vasiona i molile se Bogu. Tu je Venera, kao voda, šejh Merkur pravi krugove, i Jupiter, Saturn i Mliječni Put, kao simbol i vodič mistika. Na zemlji je ostao samo tespah, a vlasnik je pošao u raj. U nastavku Fevzi slika šta se dešava među njegovim prijateljima i dervišima. U slijedećim stihovima prelazi na samog merhuma, koga prikazuje kao mistika i šejha koji je četrdeset godina, veoma cijenjen i voljen, ne težeći za imetkom i čašću, proveo u molitvi i pobožnosti. Njegova privrženost namazu nije bila rezultat želje za nagradom (Džennetom), ili straha od kazne (Džehenema), nego posljedica ljubavi i težnje za približavanjem Bogu. Na kraju, u vidu jednog apela, poziva i druge da slijede ovaj svijetli primjer. Pjesma se završava stihovima:

*"Najzad, uzvišeni šejh, čisto biće,
svojim preseljenjem uništi čitav svijet!"*

Završni stihovi upravo djeluju kao zaključak koji Fevzi daje nakon čitave ekspresije slika i pejzaž jutra kada zvijezde gasnu i povlače se dalje. Na zemlji je sve tužno i u bolu za merhumom. Sve je obezglavljeno, bez vode i sigurnog oslonca.

Kompoziciona struktura pjesme je izvanredna. Mada je pjesma pobožnog sadržaja i premda je imala didaktički cilj, naime, da pouči, ona na čitaoca ostavlja snažan utisak zbog snage pjesničkog duha

²⁴ Vid. M. A. Mujić, "Šejh Jujo (1650-1707.)" u "Zori", 1896-1901., počasni broj, Mostar, 1968/69., str. 291-301.

Fevzija, koji je iskreno i poetski izrazio žalost zbog gubitka svoga prijatelja. Upravo je, ovaj izliv osjećanja snažan i ponesen.

Posmatrana sa idejnog aspekta, pjesma povodom smrti Šejh Juje za nas ima i drugi značaj. Naime, ona otkriva ideološki lik, misli i poglede Fevzija. Sva je natopljena i duboko prožeta mistikom.

Pjesma izražava osnovnu ideju: da postoje stubovi duhovnog života koji su siguran oslonac i koji imaju izvorno znanje. Oni su zato sigurni vodiči ka Bogu. Tu je Fevzi odrazio jednu osnovnu mističku misao. Pored toga, u pjesmi je došla do izražaja i mevlevijska koncepcija obreda: i nebeska tijela, ovdje personificirana, u toku su mističkog obreda. Poznato je da mevlevije obavljaju zikir praveći krugove na način kretanja sfera i nebeskih tijela. Napisana 1707. godine, oko trideset i dvije godine prije njegova najznačajnijeg djela, *Bulbulistana*, elegija jasno potvrđuje činjenicu da se Fevzi rano okrenuo mistici. Tu su, u svakom slučaju, dati i njegovi pogledi na svijet i život. Mistička inspiracija duboko se osjeća i u *Bulbulistanu*.

III

Kako smo ranije napomenuli, najznačajnije djelo Fevzije Mostarca je *Bulbulistan* (Bašča slavuja). Za ovo djelo zna se da je završeno 1152/1739. godine. To zaključujemo po stihu koji se nalazi na kraju djela, a glasi: "Bio sam s prijate ljima u toj bašči snova. Bilo je to hiljadu sto pedeset i druge godine."

Djelo je pisano u prozi, mjestimično je protkano stihovima koji predstavljaju zaključak, rezime misli ili neki aforizam. Podijeljeno je na šest zasebnih poglavlja ili huldova(perivoja).²⁵ To su poglavlja:

- o šejhovima,
- o mudrosti i pokajanju,

²⁵ *Huld* leksički znači vječnost, drugi svijet, raj. Međutim, ovdje u tekstu znači poglavlje. Vid. B. V Miller, *Persidsko-ruskij slovar*, Moskva, 1960.

- o pravednosti i iskrenosti,
- kratka antologija poezije,
- dosjetke i duhovitosti,
- priča o darežljivosti.

Kako se vidi iz završetka djela, Fevzi ga je pisao u svojoj zreloj dobi. Prema tome, ono predstavlja krajnju granicu do koje je Fevzi došao u svojoj spoznaji i u svome gledanju na život i svijet, zbog čega je njegov značaj još veći.

Ranije smo spomenuli da je Fevzi, spoznavši da je svijet u duhovnom ponoru, ogrezao u grijehu, odlučio da napiše djelo u kome će predočiti ljudima pravu suštinu ovosvjetskog ništavnog života da bi time ljude opomenuo i vratio ih u krilo Božijega zadovoljstva.

Uzore je lahko pronašao u svojim slavnim prethodnicima: Sadiju,²⁶ Džamiju,²⁷ Šudžau²⁸ Kemal-paši zadeu²⁹ i drugima koji su

²⁶ Sadi (Šejh Muslih'ud-Din) je istaknuti perzijski pjesnik i pisac. Rođen je u uglednoj porodici oko 1213-19. godine u Širazu. Studirao je na visokoj školi "Nizamiji" u Bagdadu. Vrijeme između 1226. i 1257. godine proveo je na putovanjima. Po povratku, iste godine objavio je svoje djelo "*Bustan*" (Voćnjak) u stihu i godinu dana kasnije drugo djelo "*Gulistan*" (Ružičnjak) u prozi. Umro je 1292. godine u Širazu. Njegova sabrana djela "*Kulliyat*", pored *Bustana* i *Gulistana*, koje smo spomenuli, sadrže još i perzijske kaside, gazele, epske pjesme (mesnevi), rubaije, itd. i šest traktata (risalat). Pisao je u svim žanrovima i svugdje se pokazao kao veliki majstor. Naročito se mnogo cijeni kao pjesnik gazela, u kome je nadmašio sve svoje prethodnike i tako dao gazelu primarno mjesto kao poetskom žanru. Stil Sadija je nedostižna lahkoća, tečan, briljantan i rafiniran. Čitavo mu je djelo natopljeno životnom mudrošću. Sadi je bio aktivni humanist, a svojom tolerancijom svrstao se među progresivne pisce. Vid. J. Rypka, *History of Iranian*.... 250-3.

²⁷ Džami (Mawlana Nurud-Din Abdurrahman, 1412.-1492.) posljednji je krupni perzijski pjesnik koji je pisao u stilu klasične tradicije Sadija, Nizamija i Hafiza. Živio je na dvoru timuridskog sultana Husaina Bajkare u Heratu i bio prijatelj njegova vezira Mir Ali Sir Navajija. Bio je iskreno privržen derviškom redu nakšibendija, kome je posvetio i neka svoja djela, kao "*Tuhfatu'l-ahrar*" (Dar slobodnih) i "*Silsilatuz-zahab*" (Zlatni lanac). Mada ortodoksní sunnija, dopunio je svoje poglede učenjem krupnog teoretičara misticizma Ibn Arabija. Napisao je mnogo djela o teologiji, misticizmu, epistolografiji, literaturi i muzici. Najznačajniji su mu poetski radovi:

- a) Tri divana lirskih pjesama, koja je napisao u mladosti, srednjoj dobi i starosti;

također napisali svoja djela sa ciljem da u njima izlože svoju poruku ljudima. O tome nas u prologu svoga djela obavještava i sam Fevzi.

Otuda se struktura, fabula, motivi i poruka djela ne razlikuju mnogo od djela njegovih slavni uzora. Razlika je samo u vremenu, koje je drugačije od onoga u kome su stvarali njegovi uzori. To nam olakšava da shvatimo Fevzija i njegov ekstremni, gotovo bismo rekli fatalistički stav prema životu, koji se također razlikuje od stava njegovih prethodnika.

Iako Fevzi spominje četiri velika pisca: Sadija, Džamija, Kemal-pašu zadea i šejh-Šudžaa, mi ćemo se posebno osvrnuti na Sadija i njegov *Gulistan* i Džamija i njegov *Baharestan*, koji su imali presudan utjecaj na Fevzijevo stvaralaštvo.

Sadi (1213-1292) živi u vrijeme kada je mistika bila već duboko prodrta u literaturu pa se u njegovom djelu susrećemo s mističkom terminologijom. Sadijevo djelo je u svakom slučaju proizvod isprepletene arijevske i semitske misli. Engleski orijentalist Arberry

-
- b) "*Haft ourang*" (Sedam prijestolja - sedam spjevova), romantične poeme;
 - c) "*Baharestan*" (Proljetna bašča).
 - d) Značajno mu je djelo u prozi "*Nafahat'ul-uns*" (Dahovi intimnosti), zapravo, bibliografski rječnik sufija.

Džami je pisao u svim poetskim žanrovima, ali ipak nije bio originalan kao njegovi veliki prethodnici. Vid. J. Rypka, Isto, 286-9.

²⁸ Sugaud-Din Gurani je napisao svoje djelo u rimovanoj prozi (pod naslovom "*Sunbulistan*" po uzoru na *Gulistan* i *Baharestan*, i posvetio ga i sultanu Sulejmanu I (1520-1566.). O njemu se veoma malo zna. Poznato je samo da je živio u šesnaestom stoljeću. Po jedan primjerak *Sunbulistana* nalazi se u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu i Univerzitetskoj biblioteci u Bratislavi (iz Bašagićeve kolekcije).

²⁹ Kemal-paša - zade (um. 1534.) istaknuti je turski pisac, pjesnik i učenjak. Potiče iz ugledne porodice. Suprotno očekivanjima da se posveti vojnoj karijeri koja se tradicionalno gajila u njegovoj familiji, Kemal-paša - zade se posvetio nauci i pisanju. Svoje djelo "*Negarestan*" napisao je po uzoru na Sadijev *Gulistan* i Džamijev *Baharestan*. Značajno mu je i djelo "*Tarih-i-Ali Osman*" (Historija dinastije Osmana), koje je napisao u prozi sa stihovima razasutim tu i tamo i jednom kasidom. Vid. A. Bombaci, *Histoire...*, 302-307.

smatra da se Sadi koristio i mnogo pozajmio iz stare indijske literature, čija tehnika u djelu Hitopadesa uveliko liči *Gulistanu*.³⁰

Gulistan se sastoji od anegdota napisanih rimovanom prozom sa etičkim opservacijama i zaključcima u stihu. Kao uzor poslužilo mu je djelo Munadžat Ensarije (um. 1088)³¹ iz čega proizlazi da je Iran već posjedovao vlastitu tradiciju u ovome žanru. Budući da se djelo napajalo i crpilo iz narodne književnosti, ono u izvjesnom smislu sadrži i duh, ideje i sentiment iransko-indijske civilizacije, koja se kristalizirala u perzijskom narodu. Nju je Sadi umjetnički oblikovao u svome djelu koje je, na taj način, postalo trezor naroda Orijenta.

U idejnom pogledu, Sadi nije predan apstraktnom mističkom razmišljanju. On se više okrenuo svakodnevnom životu, etici i didaktici. U *Gulistanu* se pokazao kao majstor naracije i suptilnih opservacija o životu i ljudima. Ono što provijava kroz čitavo djelo jeste utilitarizam, filozofija javnog mišljenja i njena primjena te općenito prihvatljiv moral. Zbog svega toga, djelo je bilo veoma popularno na čitavom Bliskom i Srednjem istoku. Sadi je tu bio ponesen idejom humanizma. Duboko shvata da je rad jedini izvor vrijednosti i daje značajno mjesto razumu i nauci.

Ovo djelo spada u vrstu literature poznate pod nazivima "pand" ili "andarz" (moralizatorska, odnosno didaktička) literatura, koja se njegovala u Iranu i uopće na području iranske civilizacijske sfere, a koju su prevodili i na arapski islamizirani Perzijanci.³² Ona se bazirala na osnovnoj ideji otpora prema zloupotrebama i nasilju feudalnog društva. Ona je pokušavala da vlastodršcima utisne u svijest da drevni i oprobani modeli vlasti preporučuje korisnu formu vladavine - ideju

³⁰ A. J. Arberry, *Sufism-An Account of the Mystic of Islam*, London, 1956., str. 710.

³¹ Ensari (Abdullah) (1006-1088.) iz Herata je najstariji pisac rubaija. Literarna historija, međutim, pridaje mu najveći značaj kao piscu traktata (risalat) pisanih rimovanom prozom. Ritmička i rimovana proza njegovih munadžata (molitvi) oduševila je i samog Sadija toliko da ih je imitirao u svom *Gulistanu*. J. Rypka, *History of Iranian...*, 234-35.

³² U arapskoj književnosti ova vrsta (žanr) već je bila poznata pod imenom adab, antologija proze i stihova, gdje se miješaju biografije, anegdote moralnih tendencija i dr. Vid. J. M. Abdal Jalil, *Histoire de la Litterature Arabe*, Paris, 1943., 106.

dobrog i plemenitog cara. Da bi izbjegli gonjenju, pisci su posuđivali ovakvu tematiku iz narodne književnosti i od anonimnih stvaralaca.

Više nego *Gulistan*, Fevzija je inspirisao *Baharestan* Abdurrahmana Džamija. Ovo djelo je napisano divnom prozom koja je isprepletana stihovima. Spada u zabavno poučnu vrstu i potpuno je prožeto mistikom, što je razumljivo jer je sam Džami bio mistik koji je pripadao literarnoj školi u Heratu (XV st.) čija osnovna orijentacija nosi pečat misticizma. Osim toga, Džami je stvarao u epohi kada je uglavnom mistika bila u modi, zbog čega je on, ne samo vremenski nego i idejno bliži Fevziju.

Posmatrano i sa formalne strane, *Bulbulistan* se može uporediti sa sramežljivim *Baharestanom* Džamija. Fevzi tu imitira čak i zvučne asonance i aliteracije *Baharestana*. Spomenutu pojavu možemo naći u drugoj i trećoj pjesmi predgovora *Bulbulistana*. Ali ne samo uvod nego i počeci poglavlja (huld) očita su imitacija *Baharestana*. Radi ilustracije i poređenja, donijet ćemo naslove poglavlja Džamijeovog djela *Baharestan*:

- o šejhovima,
- o mudrosti,
- o pravednosti,
- o darežljivosti i plemenitosti,
- o ljubavi i prijateljstvu,
- dosjetke i duhovitosti,
- kratka antologija poezije,
- šaljive priče³³

Fevzi je u mnogome slijedio Džamija u strukturiranju djela, mističkoj inspiraciji i u gledanju na život i društvo. I jedan i drugi daju prvo poglavlje o šejhovima i donose kratku antologiju poezije, a zajednička su im i neka druga poglavlja.

I kao autor *Bulbulistana*, Fevzi zauzima svoje mjesto među nastavljajcima velikih perzijskih klasika - Sadija i Džamija. U tome je

³³ Uporediti sa poglavljima *Bulbulistana* ovog uvoda.

zadivljujuće da je Fevzi, koji je rođen u Blagaju i živio u Mostaru, daleko od perzijske tradicije, ne samo asimilirao perzijski jezik nego i fine perzijske literature veoma cijenjene na Orijentu u to vrijeme.

Čitajući i analizirajući sadržaj *Bulbulistana*, prvo što možemo osjetiti je to da Fevzi razvija misao da je duhovni život realnost kojoj treba posvetiti veliku pažnju. Ta misao se provlači kroz sva poglavlja njegova djela, koje je u cijelosti slika autora i mističke formacije koju je on usvojio. On se kupa u moru misticizma, pobožnosti, nostalgiji i ljubavi - dubokoj, realnoj i ljudskoj.

Prožet krutim pravilima i principima misticizma, prema kome je, na neki način, bio usmjeren i odgojen, Fevzi je živio dosta povučeno. Otuda je *Bulbulistan* trebao da bude knjiga omiljena "intimnom društvu ljudi od duha", misticima. Kao Sadi i Džami, i Fevzi nas uvjerava u vrijednost svoga djela: "U svakom slučaju, ovih pet knjiga potrebno je *Bulbulistanu*, jer pjesme slavuju stvaraju uživanje u proljeću, u bljesku ruža i zumbula, u protjecanju voda." A malo dalje kaže:

"Šudža, Sadi i Džami - djela im velika

Nose ime njihovih izabranika:

*«Bulbulistan» od njih nije manje vrijedan -
zato što ga krasi junak dičan jedan!"*

(Bulb., prev., 56).³⁴

Šta su, zapravo, osnovne misli, ideja vodilja i sentiment njegova djela? Kakva je etika, čemu želi da nas pouči i šta nam, zapravo, savjetuje Fevzi u svome *Bulbulistanu*? Odgovor na sva ova pitanja u kontekstu djela nije nimalo lak ako se uzme u obzir sva retoričnost, alegorično i veoma često simbolično izražavanje. Pokušat ćemo da pravilno interpretiramo njegove misli koje se ponekad veoma jasno, a ponekad sasvim zagonetno kriju u anegdotskom i alegorično simboličnom izražavanju.

³⁴ Pod izrazom "velikog junaka" Fevzija misli na Hekim-oglu Ali-pašu, koji je bio tri puta namjesnik u Bosni (1736., 1740., 1745. i 1747.). Rođen je u Carigradu 1100/1689. Otac mu je bio istaknuti liječnik.

Kao što smo rekli, sve aspekte svoje misli Fevzi svodi na jedan osnovni princip da je duhovni život jedina realnost koja je dostojna njegova interesiranja. Upravo iz ovog i ovakvog gledanja proizlazi i njegov stav i pogled na svijet i život i sve njegove manifestacije.

Njegov ideal, ono čemu stremi njegova misao i duh jeste nadmaterijalno, transcendentalno ili - Bog. On ukazuje na taj mističko islamski cilj postojanja, priču o porijeklu čovjeka i potrebu da se čovjek ponovo penje i usavršava u svome postepenom očišćenju ka apsolutnoj ljepoti i dobru da bi u njoj nestao i utopio se.

U centru pažnje je svijet duha, svijet ideje u svome kružnom toku, vraćajući se u sebe - u pravi Feniksov život duha. Fevzi stremi visoko kao Simurg:

*"Zar Simurgu treba tražit' leš da kljuje
kad kraguju gnjilo meso dolikuje?"*

(Bulb., prev., 107)

Mistična kontemplacija, to duhovno udublјivanje, predstavlja za Fevzija vrhovnu mudrost. I ljubav, i žene sa njihovim čarima, djeca i bogatstvo ovog svijeta, vlast i slava su, na izvjestan način, prepreka za mističnu kontemplaciju. Ako on i govori o ljubavi, to je uvijek ljubav u prenesenom smislu - ljubav prema Bogu. Predmet njegove ljubavi ilustruju stihovi pjesnika Hajalija koje on navodi u svome *Bulbulistanu*:

*"Povučem se u manastir pa u mesdžid bijeli
tražeći te po kućama povazdan cijeli!
To što tražih pokraj Ka'be i što dušom želih -
to si bio ti, san i cilj žuđeni!
Pagoda i Ka'ba u dasima vreli
izlike su samo da bismo se sreli!
Hodočasnik ide Mekki, ti moj vid naseli;
kuću traži, ja vlasnika da mi udjeli!"*

(Bulb., prev., 135)

Poluge uspjeha i svakog komuniciranja sa apsolutom jeste ljubav:

*"Ko leptir sagori u ašku prema Njemu
Pa se nadaj Njegovoj milosti u svemu!"*

(Bulb., prev., 70)

Baš zbog njegovog snažnog mistično-duhovnog zanosa možemo, na neki način, i da razumijemo njegov osjećaj prijezira prema svemu što je ovozemaljsko, što nije duhovno.³⁵ Svu svoju ljubav prenio je u svijet duha, svijet ideja:

*"Ak' od mene tražiš srebra ili zlata,
Cjena im je kod mene vrijedna crnog blata.
Pitaš li da li mi dunjaluk srce mami,
Za moju je dušu on ko zindan tamni."*

(Bulb., prev.)

To ne znači da se on odriče života i svega što on pruža; on mu samo ne pridaje mnogo važnosti budući da se opredijelio za nematerijalna bogatstva srca. On kaže: "Ako ga (Boga) zaista voliš, ukraši i raskoš ovoga svijeta neće ti nanijeti nikakvu štetu kao što je nisu nanijeli ni poslaniku Sulejmanu."

*"Nema straha ako evlije bljede
na divanu prekrasnom ponekada sjede -
u njihovim srcima ašk hakiki gori."*

(Bulb., prev)

Ali pošto je učitelj oba svijeta rekao: "Siromaštvo je moj ponos,
"To je dužnost i onima koji njega slijede."

(Bulb., prev)

³⁵ Mislim da je Milivoje (Abdurahman Mirza) Malić jednostrano shvatio i pogrešno interpretirao Fevzijeve misli. On tu govori o teoriji povlačenja kod autora. Međutim, stihovi i citati koje ovdje donosimo govore suprotno i opovrgavaju ovakve zaključke Malića. M. Malić, *Bulbulistan...*, 33.

Čini se da je i politička situacija njegova vremena - korupcija i nasilja koja je vršio državni aparat, odsustvo reda i zakonitosti³⁶ - snažno pothranjivala Fevzijevu osjetljivost, zapravo njegovu mističku orijentaciju i njegove fantazije o sreći u sjedinjenju s Bogom.

Analogno njegovom shvatanju svijeta i suštine postojanja, Fevzi propovijeda savršeniji moral i traži potpuniju ličnost. U nizu priča izgradio je lik mudraca, odnosno mistika, koji je potpuno duhovna čistota, prozračno biće koje je isuviše malo opterećeno problemima materijalnosti i koje se visoko uzdiže u svom etičkom usavršavanju posjedujući sve kvalitete visoko moralne ličnosti. Sve njegove ambicije usmjerene su u tom pravcu. U njegovu srcu gori to Božansko svjetlo: "Šta može da nađe bijedni čovjek u obilasku Kabe ako u Kabi njegova srca ne gori kandilj vječnog sunca?"

Razumije se, na putu svakog mistika, pa i Fevzija, postojale su velike teškoće i prepreke koje je trebalo prebroditi. Sam Fevzi priznaje da odricanje i borba sa vlastitim nagonima i porivima, u tom oslobađanju duhovnog ispod naslaga materijalnosti i tendencija ljudskog bića, veoma često odjekuju bolno i grčevito:

*"Ne hvali se da si svoju strast odgurn'o,
Jer to se ne ostav ja bez kahara crnog!
Stablo strasti nije lahko iščupati
Kad mu korijen srce duboko zahvati!"*

(Bulb., prev.)

Oslobođena pritiska materijalnog svijeta, po mišljenju Fevzija, ta čista duša uzdiže se u visoke predjele duhovnog života, kada su sve

³⁶ O političkim i društvenim prilikama u Bosni i općenito u Osmanskom carstvu u prvoj polovini osamnaestog stoljeća vid. A. F. Miller, *Mustafa Paša Bajraktar*, Moskva-Lenjingrad, 1947.; A. Handžić, *Bosanski namjesnik Hekim-oglu Ali-paša*, P.O.F., V, Sarajevo, 1955., str. 135-180; Avdo Sućeska, *Ajani, Prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Sarajevo, 1965., 155-236; Avdo Sućeska, *Seljačke bune u Bosni u XVII i XVIII stoljeću*, Godišnjak Društva istoričara BiH god. XVII, 1966-1967., Sarajevo, 1969., str.163-207.

snage usmjerene na traganje u grčevitom naporu da se dokuči to transcendentalno.

Kao obrazovan čovjek, Fevzi daje visoko mjesto i ulogu nauci. On vjeruje u njenu misiju:

*"Abu Hajat ako tražiš, onda ćeš ga naći
u ilumu i spoznaji, gdje moraš zaći!
Svaki onaj ko popije samo kapcu jednu
vječni život postići će i doredžu vrijednu!"*

(Bulb., prev., 109)

*"Kad se starih i današnjih uposrede znanja,
naspram mora beskrajnog, od kapi su manja!"*

(Bulb., prev., 109)

*"Učeni su Božjih robova vodiči
jera skup vrlina takve ljude diči!"*

(Bulb., prev., 107)

*"Neznalice su k'o sljepci, za učenim tumaraju;
jesu l' dobri ili loši, oni to ne znaju!"*

(Bulb., prev)

Stiče se utisak da je nauka ovdje uzeta u klasičnom smislu - nauka kao mudrost. To je čisto antičko i medijevalno shvatanje nauke i njenog osnovnog zadatka. Naime, ona treba da se primijeni u praksi da oplemeni čovjeka. Takvo shvatanje nauke bilo je rašireno u Fevzijevo doba i u epohama koje su joj prethodile. Takav stav susrećemo u *Gulistanu* i *Baharestanu*, o kojima smo već govorili.

*"Dvojica su mrtvi i sa žalošću su odneseni:
onaj koji je posjedovao, a nije uživao,
i onaj koji je znao, a nije provodio u praksi."*

(Završetak *Gulistana*)

"Dobro je da znaš sve što je moguće saznati,

a zatim da provodiš u praksi sve što znaš."

(Baharestan, 65)

*"Koji god ne živi prema svome znanju
neplodna je vrba u ruža bostanu"*

(Bulb., prev., 117)

Druga misao prenaglašena u djelu je "neizbježnost sudbine":

*"Džahile, nitkove, šta činiš pred sudbinom?!
Ona se ne mjenja ni trudom ni silom!
Kako god okreneš, - što je zapisano
Stići će te jednom, noću ili danom!
Ti ne možeš ukloniti slovo s `Illijuna
Makar im'o mudrost starog Eflatuna!"*

(Bulb., prev., 97)

Pitanje ljudske egzistencije Sadi rješava radikalnije. On ne isključuje ljudsku aktivnost već je, čak, preporučuje:

*"Iako će ti, bez sumnje, stići opskrba,
zahtjev razuma je tražiti na vratima.
Mada niko neće umrjeti bez edžela,
ne idi u usta aždaha!"*

(Gulistan, 101)

Vjera u slijepu sudbinu bila je rezultat kako mističkog učenja, s jedne strane, tako i odraz loših društvenih i političkih prilika početkom osamnaestog stoljeća. Naime, Bosna je u prvoj polovini toga stoljeća ostala kao periferna provincija prepuštena sama sebi, izložena napadima spolja, teritorij na kome su se često vodili ratovi.³⁷ Baš takva haotična situacija koju su stvarale ratne prilike i samovolja i razne zloupotrebe

³⁷ O unutrašnjim i spoljnim prilikama tadašnje Bosne vid.: *Historija naroda Jugoslavije, II*, (uža redakcija - B. Đurdev, B. Grafenauer, J. Tadić), Školska knjiga, Zagreb, 1959., str. 477-529, 582-599); Milan Prelog, *Povijest Bosne u doba osmanlijske vlade, II (1739-1878.)*, J. Studnička i druga, Sarajevo, A. Handžić, Isto; A. Sućeska, (Ajani i seljačke bune).

predstavnik vlasti još više je pothranjivala ideje fatalizma kod Fevzija. Ruka sudbine je svemoćna; čak i napori i nastojanja su uzaludni. Zbog toga se, na neki način, i diže glas Fevzijeve nezadovoljstva:

*"Zbog nesretne zvijezde ko će pomoć dati?
Zbog zuluma neba kom' ću zaplakati?"*

(Bulb., prev., 88)

Društveni život njegove epohe bio je opterećen, kao i uvijek, razlikama, suprotnostima i protivrječnostima. Postojale su klase, feudalci i kmetovi, ugnjetači i ugnjetavani. Upravo u svom *Bulbulistanu*, kroz različite priče i anegdote, Fevzi je, u neku ruku, naslikao tu atmosferu. Tu se može nazrijeti težak položaj siromašnih masa, za koje on traži više razumijevanja. On osjeća njihov težak položaj. Možda je i sam ponekad bio u oskudici:

*"Teško je srcu u velikoj bjedi;
Još je teže bijedu podnositi dedi!"*

(Bulb., prev., 66)

*"Šta će znati oni najedenih usta
kako li je gladnima ukraj ćoška pusta!"*

(Bulb., prev., 141)

U kontekstu njegova djela može se sagledati i njegova vizija u pogledu socijalnih struktura. On i njegov istančani i senzibilni duh duboko su osjećali nepravde društva u kojem vrlina ne biva nagrađena, a gdje su novac i bogatstvo svemoćni:

*"Ne znam zašto ponavlja se jedan stari adet:
i nadareni ljudi u redu su zadnjem!
Oni niskog duha misle grijeh da je
darovati onog što um'jeća daje!"*

(Bulb., prev., 147)

Ono što se naročito zapaža u djelu jeste da Fevzi pripisuje mudrost i vrline malom, siromašnom dervišu. On je nosilac pozitivnih osobina dok su bogati (feudalci, i carevi) nosioci negativnih osobina.

Likovi careva mahom su orijentalni despoti, veoma moćni, ali i skloni teroru i nasilju. Fevzi ne voli njihovo društvo, jer u njihovom ponašanju osjeća hipokriziju i nestalnost:

*"Kako uman može ikad u životu
pouzdat' se u silnih careva dobrotu'
kad im je dobrota spojena s nasiljem,
jedno drugo veže s istovrsnim ciljem?!"*

(Bulb., prev., 148)

*"Od opake vlasti spasa ako ima,
Naći ćeš ga samo s Božjim milostima."*

(Bulb., prev., 74)

Naročito se ističe lik šejh-Haririja koji šuti, a kad je prisiljen da govori, on izriče svoj sud smjelo, bez okolišenja, iskreno i otvoreno, dok svi drugi laskaju bojeći se da se car ne naljuti. U liku šejh-Haririja kao da vidimo i samog Fevzija Mostarca.

Na kraju *Bulbulistana* Fevzi ističe i politički zločin u priči o Fadlu Bermekidu, koji je izvršen nad Bermekidima, mada mu to nije bila osnovna namjera. Više je uočljiv motiv darežljivosti ove porodice i misao da se od plemenitih roditelja rađaju plemenita djeca.

Iako su ličnosti historijske, panorama likova i socijalnih struktura je, bez sumnje, odraz Fevzijevog doba. Tu ima interesantnih stvari da se zapaze, kad je u pitanju život pojedinca i društva, tradicija i, shvatanja različitih slojeva društva.

Mi smo već rekli da se Fevzi ne samo ugledao u svoje velike prethodnike koji su mu poslužili kao uzor i od kojih je crpio ideje i misli, nego je i u formalnom pogledu pozajmljivao fabule i motive, a ponekad i čitavu građu iz mnogih i različitih izvora - pisanih djela i usmene orijentalne tradicije - da bi to sve, uz izvjesne izmjene i proširivanja, ukomponovao u svoje djelo. Fevzi je tu postupao ekletički. Preuzimao je onaj materijal koji mu je mogao korisno poslužiti za ekspresiju njegovih mističkih pogleda. U ovom dijelu uvoda želimo da pružimo čitaocima uvid u to koliko je Fevzi bio

originalan i u kojoj je mjeri pozajmljivao materijal iz različitih izvora te kako je prema tom materijalu postupao.

Početak, odnosno uvodni dio *Bulbulistana* očevidna je imitacija Džamijeva *Baharestana*, gdje se kaže:

"Tražim od onih koji posmatraju uz divljenje i radoznalost ove prijatne bašče, kad uđu, da se jednom dovom sjete vrtlara koji je gutao krv svoga srca i prikratio slatki život da bi ih doveo u red." (Baharestan, 4)

I Fevzi, kao i Džami, traži od onih koji su se skupili u baščama da se jednom dovom Bogu sjete vrtlara koji je odgajao drveće "da uživaju u plodovima bašče "Fatihe" i kad god pažljivo pogledaju, da se jednom dovom Bogu sjete vrtlara koji je prikratio svoj dragocjeni život odgajajući svaku biljku i koji je dao krv svoga srca njegujući svako stablo." (Bulb., prev)

Prvi huld - Drugi keramet "Džunaid i hrišćanin" uzet je iz Džamijevog djela *Nafahat'u-l-Uns* (Teheran 1337., 8081), ali ga je Fevzi ispunio lirizmom, vjerskim zanosom i svojim komentarima u stihu.

Četvrti keramet (*Abu 'l-Husain Taynati i dvije jabuke*) pozajmljen je iz Džamijevog djela *Nafahat 'u-l-uns* (str. 234) koji glasi: "Iraqi je pojeo jednu jabuku i, htijući da pojede i drugu, primijeti da su ponovo bile dvije. On ih je obje pojeo i ponovo su se pojavile u njegovom džepu. Kad je stigao u Mosul, sjetio se da su jabuke njegovo blago (bogatstvo) i da su kvarile njegovo pouzdanje u Boga. Susrete jednog siromaha i dade mu ih shvativši da mu ih je šejh dao da nahrani siromaha."

Na tu priču Fevzi je dodao stihove:

*"Biti u tuđini - tegoba je ljuta,
A dvaput su teže bolest i bijeda!"*

(Bulb., prev., 83)

*"Allah pruža pomoć «sinovima puta»,
Jer bez nje bi putnik presvisn'o od jeda!"*

(Bulb., prev., 83)

Navedeni stihovi izražavaju nostalgiju Fevzija koji je studirao u Istanbulu i koji je osjetio šta znači biti daleko od svoje domovine.

Drugi huld - Prva priča "*Car i škorpion*" parafraza je anegdote indijskog porijekla koja postoji na Bliskom istoku.³⁸

Priča o drvetu koje oživljava mrtve pozajmljena je, istina, uz neke modifikacije, iz *Kelila i Dimne*.³⁹

Treći huld - Legenda "*Džunaid i berberin*" - nalazi se u djelu *Tazkira-i awliya'* (prijevod, Pret de Courteille, 1889., str. 201). Fevzi se pokazuje vješt majstor u oblikovanju i nijansiranju priče. Da bismo pružili uvid u razlike, donosimo tekst Tazkire: "Jednog dana sam bio u Mekki. Vidjeh berberina kako šiša kosu hodži. - Berberine! - rekoh mu - možeš li mi ošišati kosu radi Boga? - Berberin ostavi hodžu napola ošišanog i počeo da me šiša. Zatim, izvukavši iz džepa nekoliko novčanica, dade mi ih rekavši: - Evo za tvoj trošak. Zavjetovao sam se u sebi da ću dati tom berberinu sve što mi Bog bude podario. Sutradan ujutro donesoše mi iz Basre hiljadu zlatnika koje sam želio da poklonim berberinu, ali ih on ne primi rekavši: Ne primam plaću za ono što činim u čast Uzvišenog Gospodara.

Idolatrija Jevreja je reflektirana u mnoštvu priča i anegdota u cilju diskreditiranja njihovih predrasuda.

Priča "*Mač iskrenosti*" u kojoj se govori o tome kako šejh Razi uzima lava za uho, bez sumnje je, uzeta iz Talmuda. Ona nas podsjeća i na priču kako je Behram Gur, da bi Dilarami pokazao svoju hrabrost, uzeo lava za uho govoreći: "Ja sam taj strašni tigar, ja sam taj junački lav!"

³⁸ Alex Haggerty-Krappe, *Sagen und Märchenkunde*, Bucarest, 1883.

³⁹ Drevna verzija "*Kelile i Dimne*", tekst Mss. De Escuriel, G. Allen Macon, Clifford, 1906., 1. I kod nas postoji prijevod "*Kelila i Dimna*" na bosanskome jeziku od Besim Korkuta, ali on je izvršen sa rukopisa u kome se ne nalazi spomenuta priča.

Posljednja priča ovog poglavlja je o jevrejskom učenjaku koji je sakupio četrdeset sanduka knjiga, povodom čega Bog objavljuje poslaniku toga vremena da saopći tome učenjaku da od svega toga neće imati nikakve koristi ako ne ispuni tri uvjeta: 1. da odstrani ljubav iz svoga srca prema ovome svijetu; 2. da ne održava veze sa vladarima-tiranima; 3. da ne vrijeđa i ne uznemirava nikoga. Ova priča slična je priči drugog dijela Baharestana koja glasi:

Ibn-i-Muqaffa' priča: Indijski učenjaci su zatražili za prijenos svojih knjiga (spisa) karavan od sto deva. Car je tražio da se to skрати i svede na deset deva, pa je to najzad reducirano na četiri rečenice: 1. upućivanje careva na pravdu; 2. preporučivanje dobročinstva gospodarima, a pokornosti podanicima; 3. umjerenost; 4. čednost žena. (Baharestan, 16)

Četvrti huld - ovdje Fevzi daje izbor pjesama ili odlomaka, mahom gazela od domaćih i turskih pjesnika koji su pisali na perzijskom jeziku. Među njima je i nekoliko pjesnika Irana. Iznimno, on tu donosi i jednu pjesmu (hronogram) na turskom jeziku od pjesnika Hajalija.⁴⁰

Peti huld - Priča o starici i poslaniku - napisana je po ugledu na priču šestog poglavlja *Baharestana* (str. 51-2): Poslanik Muhammed je rekao starici da starice neće ući u Džennet. Ova starica počne da plače. Poslanik reče: "Bog će ih učiniti mladim i ljepšim nego što su bile da bi ih uveo u Džennet."

Fevzi je priču proširio, dao joj više opisa i dijaloga.

Priča o čovjeku koji je izgubio kravu podsjeća nas na priču koju je dao Abu Hamid al-Andalusi al-Garnati u svoji me djelu *Tuhfat' u-l-albab*, (Journal Asiatique, 1925., juillet, str. 23).

⁴⁰ Hayali (Mehmed-beg) je poznat pod imenom Bekar Memi. On je turski pjesnik epohe sultana Sulejmana Veličanstvenog. Rođen je u Vardar Yeniceci (Rumeliji). Nalazio se u krugu carskih pjesnika. Čitav život proveo je kao skrušeni derviš. Kao pjesnik je veoma plodan. Pjesme su mu snažno obojene misticizmom. Umro je u Edreni 1556. godine. Vid. M. Kocaturk, *Turk Edebiyatı...*, 328.

Šesti huld - Priča o Fadlu Bermekidu i njegovoj darežljivosti povodom rođenja njegova sina - data je veoma vješto i umjetnički. Neočekivana i iznenadna tragedija ove velike perzijske porodice ne samo daje okupirala historičare, nego je prodrila i u naš folklor, kao npr. pjesma Abbasa.⁴¹

Povodom ovog tragičnog događaja Fevzi kaže: "Ali shodno kretanju prevrtljivog neba, ne prođe ni nekoliko mjeseci, Harun al-Rašid rasrdi se na Bermekide i poubija ih. Na mjestu gdje su nekada bile njihove palače on je posijao ječam i napasao konje. Pleme Bermekida je nestalo s ovog svijeta da niko nije saznao zbog kakvog grijeha je nad njima izvršeno takvo nasilje. (Bulb., prev., 133). Fevzi ovdje govori o tragediji koja se desila nekoliko mjeseci poslije rođenja sina Fadla Bermekida.

Kao motiv ubistva ove porodice, pored drugih razloga, historičari navode da je Harun al-Rašid samo formalno dozvolio Džaferu Bermekidu da se oženi s njegovom sestrom Al-Abbasom, ali prilikom posjete Mekki radi hodočašća otkriva da mu je ona rodila i sina, koga tu skrivaju.⁴²

Interesantno je primijetiti da se biografije mnogih ličnosti koje se spominju u *Bulbulistanu* nalaze u Džamijevom djelu i *Nafahat'ul-uns*, kao što su: Ibrahim Edhem, Ibrahim Hawwas, Abu'l-Hair, Taynati, Amr, Ahmad b. Asim, Abu'l-Abbas, Šibli, Abu Bakr Wasiti, Razi, Gunayd, Du'n-nun al-Misri, Šaqiq, Lokman, Konyawi, Gazali.

Neka se od tih imena spominju u djelu *Tazkirat'u-l-awliya'* od Feriduddin Attara, kao: Ibrahim Edhem, Sufyan Sawri, Fadl Bermekid, Gunyad, Šibli, Šaqiq.

Što se tiče stila i jezika, *Bulbulistan* je djelo visoke retorike, artificijelnog stila, puno alegorija i metafora. To je prirodno ako se ima u vidu da je Fevzi živio u vrijeme kada je literatura sve više postajala izraz retorike, kada se više posvećivalo formi nego sadržaju. S druge strane, Fevzi je imao velike prethodnike, perzijske i turske klasike, u

⁴¹ Vid. Jovan Ilić, *Pjesme*, Beograd, 1894., str. 34-35.

⁴² Filip Hiti, *Istorija Arapa* (prijevod s engleskog, Sarajevo, 1967., str. 275).

koje se ugledao, što je, opet, njegovom stilu davalo jednostavnost i jasnoću.

U svakom slučaju, Fevzi nije mogao da izbjegne i zaobiđe literarne konvencije i književni ukus svoga vremena i sredine. Ta arificijelnost, retoričnost, igra frazama i metaforičnost došli su do punog izražaja na početku poglavlja (huld). Tu je jezik pun metafora i hiperbola tako da postaje nejasan. Samo radi ilustracije navest ćemo nekoliko primjera:

Ammašra marg-i bi aman rasid wa daftar-i hayatašra az lawhayi 'alam nawardid.

Zadesi neumitna smrt njegova amidžu i zatvori knjigu njegova života od ovoga svijeta.

(Bulb., prev..).

Huld-i čaharum pur az nukat-i bulbulan-i sangide maqal be midhat-i hisal-i galil wa durra-i gamal zi durrha yi manzumi rašta-yi qal...

Četvrti huld - pun duhovitih epigrama slavuja koji pjevaju u pohvalu uzvišenih svojstava ružine ljepote, pun nanizanih bisera pjesme i blistavih dragulja

(Bulb., prev..).

Ali i pored toga, kad se izuzmu uvodni dijelovi u poglavlja, kad se prijede na dijaloge, anegdote i priče, djelo je dovoljno pristupačno i jasno mada i tu bljesne poneka visokoretorička fraza. Međutim, čim se prijede na stihove u kojima Fevzi daje svoje lične zaključke i opservacije, postaje donekle nejasan i dalek, mada ne u onoj mjeri kao što su to drugi pjesnici i pisci njegova vremena.

Posmatran pod uglom sadržaja i materije koja je u njemu izložena, Fevzijevo *Bulbulistan* ima značajnu vrijednost. Djelo je puno mudrosti, briljantnih anegdota začinjanih stihovima u kojima pjesnik izlaže svoje poglede i donosi zaključke i rezimee. Istina, moral i ideali, pa i poruka djela su za mistika, za njega su pisani i njemu namijenjeni. Dok je Sadijev *Gulistan* u najvećem dijelu zahvat u socijalne probleme,

dok se bavi međuljudskim odnosima i pruža savjete i općenito prihvatljiv moral, dotle je Fevzije Bulbulistan ne samo himna Bogu, vjeri i njenim istinama, nego i osvrt na socijalne probleme. Gledajući s tog aspekta, djelo predstavlja dokument i svjedočanstvo o jednom dobu, svijetu derviša, njihovih nazora, ideala i načina rezoniranja. Tu su dovoljno istaknuti i portreti cara i feudalnih gospodara - bogatiji slojevi. Fevzi je pripadao i bolje poznao svijet derviša, ali ipak je dao potpuniju sliku portretirajući kroz svoje priče i anegdote te predstavnike svih slojeva feudalnog društva. Drugo je pitanje što Fevzi osjeća najviše simpatije i što nalazi pozitivne karaktere među ljudima u svijetu derviša, koji ne posjeduju materijalna bogatstva, ali zato posjeduju bogatstvo duha i vrline koje ih krase. A ono što je naročito istaknuto jeste mevlevijska koncepcija kosmičke ljubavi, svijeta gdje ta ljubav caruje i težnje ljudskog duha za besmrtnošću. Fevzi želi svijet gdje vrlina i dobro trijumfuju.

IV

Prilikom prevođenja i rada na izdanju ovog djela imali smo pri ruci šest rukopisa koji su do sada poznati i do kojih smo mogli doći. Međutim, original Fevzijevo djelo nije pronađen. Četiri manuskripta spomenutog djela nalaze se u Orijentalnoj zbirci (JAZU) u Zagrebu i dva rukopisa u Univerzitetској biblioteci u Bratislavi (Čehoslovačka), koji se nalaze u zaostavštini Safvet-bega Bašagića. Kao osnovni rukopis poslužio nam je onaj iz Orijentalne zbirke Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) u Zagrebu, registriran pod brojem OZ-6, koji je prepisao Mustafa b. Salih iz Mostara 1160/ 1747. godine. To je i najstariji, a uz to i najljepši i najkorektniji rukopis u pogledu jezika. Drugi rukopisi *Bulbulistana* pomogli su da se pravilno pročita i otklone nejasnoće u tekstu osnovnog rukopisa sa koga je ovaj prijevod sačinjen. Radi uvida, dat ćemo i njihove osnovne karakteristike.

Rukopis OZ-6 - u dobro sačuvanom je kožnom povezu sa utisnutim rozetama i u vrlo dobrom stanju. L. 9b-56b (20,5 x 12 cm), 17

redaka (16,5 x 7,5 cm). Tekst rukopisa pisan je nestalikom srednje veličine, veoma čitko, crnim mastilom; mjestimično na početku kite', stiha i sl. - crvenim. Naslovna vinjeta, koja je ukrašena ornamentikom u raznim bojama, nema naslova. Prva i druga strana teksta obrubljene su dvjema pozlaćenim linijama, jednom debljom i jednom tanjom. Stihovi su ovdje dati odvojeno od proznog teksta pozlaćenim horizontalama. Prijepis je izvršio Mustafa b. Salih iz Mostara 1160/1747. godine, koja je označena kao godina Fevzijeve smrti. To znači da je prijepis izvršen, odnosno napravljen odmah poslije Fevzijeve smrti, a možda i za života autora, vjerovatno s autografa.

Rukopis se čuva u Orijentalnoj zbirci JAZU-a u Zagrebu.

Rukopis OZ-1531 - čiji je početak i kraj kao pod brojem 6 u trošnom je povezu sa preklopcem. L. 153a-200b (21 x 14,5 cm) 15 redaka (14 x 8,5 cm). Djelo je pisano nestalikom srednje veličine, crnim mastilom na bijelom i kvalitetnom papiru. Na kraju se nalazi deset praznih listova. Rukopis se čuva u Orijentalnoj zbirci JAZU-a u Zagrebu.

Nema nikakvih bilježaka, ali na kraju, na listu 200b, ima kolofon iz koga saznajemo ime prepisivača: Ahmed b. Abdullah-begzade, i godinu prijepisa: 1185/1771.

Rukopis OZ-1232 - dobro je sačuvan, u kožnom povezu sa naslovima pisanim crvenim mastilom. L. 12b-69b (18 i x 12 cm), 13 redaka (12,5 x 7 cm). Pisan je nestalikom srednje veličine, crnim, a naslovi crvenim mastilom, na tankom bijelom papiru dobrog kvaliteta. Rukopis se čuva u Orijentalnoj zbirci JAZU-a u Zagrebu.

Karakteristično je za ovaj rukopis da stihovi nisu svrstani u strofe, niti im je dat bilo kakav ustaljeni formalni poredak. Stihovi se prosto nastavljaju na prozni tekst priča i anegdota, a samo kružićima, koji su jedina oznaka da se radi o poeziji, odvojeni su polustihovi.

Nema nikakvih podataka o prijepisu niti o prepisivaču.

Rukopis OZ-1502 - u kožnom je povezu i očuvan. Na 11b stranici nalazi se naziv djela, a ime autora na kraju 13a lista. L. 1a-86a (14,5 x 9,5 cm), 11 redaka (9 x 5 cm).

Na početku se nalazi deset praznih listova, a na kraju tri lista ispunjena stihovima na turskom i perzijskom jeziku. Pisan je sitnim nestalikom, crnim mastilom, a na početku stihova crvenim. Papir je bijel, tanak i kvalitetan. Na marginama ima ponegdje bilježaka na turskom jeziku. Rukopis se čuva u Orientalnoj zbirci JAZU-a u Zagrebu.

Rukopis broj 595 - TG 14 - u kožnom je povezu sa preklopcem u veoma dobrom stanju. L. 54 - (18 x 11,5 cm), 15 redaka (12,5 x 7 cm). Pisan je sitnim, lijepim i čitkim nestalikom crnim, a u naslovima crvenim mastilom. Ime autora i naslov djela nalaze se na listu 54b. Nema nikakvih podataka o prijepisu. Rukopis se čuva u Univerzitetskoj biblioteci u Bratislavi (Čehoslovačka). (Baš., Popis, 268). Sa ove verzije djela M. Malić je napravio svoj prijevod *Bulbulistana* na francuski.

Rukopis broj 596 - TF 153 - u polukožnom je povezu i prilično oštećen. L. 80 (18,5 x 13 cm), 11 redaka (14 x 7,5 cm). Pisan je neshom srednje veličine na grubom bijelom papiru, na kome ima vodenih mrlja. Rukopis je prilično oštećen vodom. Ime autora i naslov djela nalaze se na listu 80a. Podataka o prijepisu nema, ali postoji nekakav datum 1239/1823-4 i mnogo nevažnih bilježaka raznih lica. Kao posjednik je Husain-ef. Tuluy-zade (Baš., Popis, 268). M. Malić je koristio i ovaj rukopis prilikom rada na istoimenom djelu.

Džemal ČEHAJĆ

Bulbulistan

Šejh-Fevzije iz Mostara

Napomena priređivača:

Ovo izdanje *Bulbulistana* prilagođeno je pravilima savremenog bosanskog jezika. Napomene označene zvijezdicom (*) sačinio je autor prepjeva.

BULBULISTAN¹

Šejh-Fevzije iz Mostara

*Na početku, srce - kao bulbul mali -
pušta svoj glas koji Uzvišenog hvali!
Zikir² je posao njegove naravi;
djelo dostojno ružičnjaka ljubavi!*

Hiljadu kasida³ (oda) slave i hvale mogu se čuti iz usta pjesnika Bulbulistana, pjesnika iskrenosti i vjernosti, koji, sa minbera Božanske jednoće punog vrline i dostojanstva, svojim veselim glasovima recitiraju i nude sjedinjenje danju i noću ljudima od duha koji poznaju sijela intimnosti i onima koji gledaju kroz prozore ružičnjaka dvorca uzvišenosti.

*Stihovi: Oni pjevaju Tvorcu umijeća i stvaranja,
od kojih Zemlja posta jedna ravan manja!
Njegova silna Moć seže na sve strane;
s Njegove se sofre sva stvorenja hrane!*

¹ Bulbulistan - bašča slavuja. Dolazi od riječi bulbul-slavuj i sufiksa stan, koji označava mjesto gdje se nešto nalazi u velikoj količini i broju.

² Zikir (dikr) znači sjećati se, spominjati, razmišljati. U Kuranu se izričito naređuje zikir: Wa'dkuru'l-lahe dikran katiran (I spominjite Allaha mnogo). U tarikatu (kod derviških redova) zikir predstavlja veoma važan element u namazu (molitvi) i ritualu. Vid. *Tarih-i tasawwuf dar `islam, t'a'lif* dr Kasim Gani, Tehran, 1330., str. 357; *Farhang-i mustalahat-i `urafa', ta'lif-i* Sayyad Gafar Saggadi, Tehran, 1339., str. 187; R. A. Nicholson, *Islam wa tasawwuf*, Tehran, 1341., str. 84.

³ Qasida - duža pjesma od 13 do 95 stihova sa rimom aa, ba, ca itd., panegiričkog, elegičnog ili religioznog sadržaja. Ova pjesnička forma je čisto arapskog porijekla. Vid. J. Rypka, *History of Iranian Literature*, Dordrecht-Holland, 1968., str. 94.

Neka su Njegova Uzvišenost i Njegovo Biće daleko od svega što je nisko i prezreno. Njemu hiljade mojih pjesama, koje čine srž radosti, i hiljade hvala koje su uzrok Allahove milosti, (izrečenih) melodičnim jezikom slavuja koji poznaju rječitost, melodije i ritam perivoja iskrenosti, koji vode na put ljetnjeg dvorca Božanske upute i koji proizvode melodije nade u kuću milosti i zagovora (šefa'ata).⁴

Stihovi: Oni pjevaju Mjesecu poslaničkog zodijskoga, spram čijeg je lica Sunce samo jedna zraka! Devet katova nebesa samo jedan čine list iz knjižnice pojave mu, fine! Oni pjevaju čeljadi mu i ashabima milim, koji su prvi putem njegovim hodili!

Jednog dana sam pročitao sa divljenjem i odobravanjem nekoliko listova iz knjige Baharestan, blagoslovljenog djela profesora pjesnika i mistika Abdurrahmana Džamija (neka mu Allah posveti njegovu tajnu u svim vremenima). Sjetih se tada da je Bustan i Gulistan napisao Sadi, Baharestan Mulla Džami, Negarestan Kemal-paša Zade i Sunbulistan Šejh Šudža (neka Uzvišeni Allah posveti njihovu tajnu), i da je svaki od njih zasijao sjeme spoznaje u njivi molitve. Osnov vjere i kosmosa počiva na šest stvari. U svakom slučaju, ovih pet knjiga trebaju Bulbulistan, jer pjesme slavuja stvaraju uživanje u proljeću, u bljesku ruža i zumbula, u proticanju voda.

Stihovi: Bubanj kraljice cvijeća ne zatreperi dok bulbul melodiju svoju ne izmjeri! Bulbuli ne kliču nit se na što tuže sve dok ne ugledaju trnje oko ruže!

⁴ Šefa'at (šefa'at) - leksički znači: moliti, tražiti oprost i pomoć za nekoga. U islamu, kao vjeri, podrazumijeva se zauzimanje poslanika Muhammeda sallallahu alehi we sellem (Allah ga blagoslovio i mir mu podario) za svoje sljedbenike na Sudnjem danu. Vid. Enzyklopaedie des Islam, IV, 1934., str. 268.

I ovaj siromah, po ugledu na istaknute pjesnike i pisce, napisao je nekoliko listova u ovom stilu i na ovaj način.

Stihovi: *Završen je, evo, »Bulbulistan» moj,
a ni od kog pečat on ne dobi svoj!
Tek Asaf⁵ jednu pohvalu mu dade,
da rekne cijenu koju on imade!
«Samo je Ali junak!»⁶ ime svoje nosi -
onog kojim se doba mu ponosi!
Ime i slava od gospodara - lava
za čije se vlasti pravda izvršava!*

Neka mu Uzvišeni Bog podari pomoć na oba svijeta, sačuva ga od tuge i nesreće. Neka njemu i njegovoj djeci podari dug život u okrilju Svoje ljubavi i milosti. Neka ga sačuva od onoga što vodi u pohotu i žalost.

Stihovi: *Šudža, Sadi i Džami - djela im velika
nose ime njihovih izabranika:
«Bulbulistan» od njih nije manje vryedan -
zato što ga krasí junak dičan jedan!*

Stihovi: *Baci pogled na moju «Bašču od bulbula»;
u njoj ćeš pronaći sto mirisnih đula!
Ona je izvor života raspjevanih ptica;
kajdu* je našla u mudrosti mladica!*

⁵ Asaf -legendarana ličnost, mudri vezir cara Sulejmana.

⁶ Fevzi ovdje aludira na Hekim-oglu Ali-pašu, tadašnjeg turskog namjesnika u Bosni, kome on posvećuje svoj *Bulbulistan*. Vid. uvod, bilješka br. 34.

* Kajda - (ar.) melodija

Bulbulistan je podijeljen na šest poglavlja ili huldova.⁷ Svaki huld, po uzoru na Džennet, ukrašen je različitim drvećem, raznobojnim lišćem, granama i grančicama sa raznovrsnim cvjetovima. Svaki je dobio privlačne boje i prijatne mirise. Na granama - slavuji melodičnih glasova. Njegovi cvjetovi nisu podvrgnuti nepravdi sudbine. Njegovo lišće se ne prosipa i ne opada pod utjecajem jesenskog vjetra, niti su grane rastužene noseći teret zimskoga snijega.

Stihovi: *Na sve strane - zelenilo blizu;
lale i drveće - u pravilnom nizu!
Pupoljci se ruža krasno otvorili,
Na vrhu grma bulbuli začućorili!
Hiljadu glasova u jedan se svija,
hiljadu pjesama, hiljadu melodija!
Izdanci došli do svoje ponoće,
grane pokriveno zarudjelim voćem!
Pupoljci narcisa i ruže se smiju
dok se bor i čempres poviše njih viju!
Bosioci iznijeli svoj svijeni struk;
zumbul i šeboj tek rastu u luk!
Tamo je skup mudrih učenjaka;
u tu bašču ne ulazi divanija svaka!*

Evo šta tražim od tih koji su se skupili u ovoj prijatnoj bašči i onih koji šetaju po ovom prekrasnom vrtu, koji je čist od trnja interesa i naknade: da uživaju u plodovima bašče Fatihe,⁸ i kad god pažljivo pogledaju, da se jednom dovom Bogu sjete vrtlara koji je prikratio svoj dragocjeni život odgajajući svaku biljku i koji je dao krv svoga srca njegujući svako stablo, i da kažu: "Rob (Fevzi) odnjegovao je ovo drveće. Neka mu svakog časa stiže pomoć i nagrada Božija."

⁷ Huld - vidi bilješku br. 25 koja se nalazi u uvodu djela.

⁸ Fatiha - prva sura Kurana.

PRVI HULD

Razvijanje skrivenih pupoljaka plemenitosti i zapah njihovih uzvišenih parfema u organima mirisa slavuja, poznavalaca narodne pjesme. Radi dovođenja specijalnog vrtlara koji odgaja mladice, on je otvorio prvo poglavlje bašče svetosti (vilajeta).¹

Keramet² Dželaluddina Rumija³

Jednog dana Muhammad al-Bakri⁴ je prisustvovao derviškom obredu. U dubini sale u kojoj se društvo nalazilo muzičari su svirali. Jedan između njih je razmišljao: "Svaki dan do kasno uvečer ostajemo ovako (u sviranju) i molitvi da nismo u mogućnosti pripremiti i osigurati sredstva za život našoj porodici. Radeći ovako, postajemo robovi bijede i gladi:

Stihovi: *Ti znaš da ženi i onom što kmeči
pojesti i piti poriv je najpreči.
Ako ih nahraniš, ti si miran tada;
oni ti ne znaju «ima» - «nema» riječi.*

¹ *Wilayat* - doslovno znači provincija, oblast i svetost. Riječ je izvedena od wali, a znači nestajanje roba u Bogu, stepen koji je odmah iza poslanika. R. A. Nicholson, *Islam wa tasawwuf*, 113; *Farhang-i mustalahat-i `urafa*, 442.

² *Keramet* - neobična, nadnaravna djela i činovi evlija (bogougodnika), osoba koje ne tvrde da su Božiji poslanici. Djela koja čine poslanici i nazivaju se mugizat. Mistici smatraju oboje isto, ali da bi napravili razliku, nazivaju to keramet. Vid. K. Gani, *Tarih-i tasawwuf*, 112-131.

³ Vid. uvod, bilješka br. 4.

⁴ Muhammad al-Bakri (1493-1545) je komentator Kurana, mistik i šafijski pravnik. Rodio se i živio u Kairu, ali je dugo vremena boravio u Mekki. Pisao je djela iz područja tefsira (komentar Kurana), islamske mistike i prava. Vid. *Al-A'lam*, VII, Kairo, 1954-1959.

Toga časa Mevlana pruži ruke prema istoku, povuče ih nazad i istrese sadržinu u def. Muzičari ugledaše hiljadu zlatnika, koji su bili tek izišli iz kovnice. A zatim reče:

Stihovi: *Ej, ašici, ej, ašici, pretvorit ću zemlju u safire!
Ej, muzičari, ej, muzičari, zlatom ću vaše
napunit' daire!*

Stihovi: *Ne budi fukara, ne trpi neznanja;
nauči alkemiju savršenog stanja:
Imućan ćeš biti ako trepavicom
skineš prah sa praga u dvorcu Dželala!*⁵

Keramet Džunaida al-Bagdadija⁶

Jednog dana neki se čovjek predstavi Džunaidu nazvavši mu selam.

- Neka je i na tebe Božiji spas ako si musliman - odgovori Džunaid. Muridi⁷ (derviši) posmatrali su došljaka koji je na sebi imao

⁵ Mulla Galali - iz konteksta se jasno vidi da se misli na Dželaluddina Rumija.

⁶ Gunayd al-Bagdadi je jedan od prvih mistika teoretičara u islamu. Umro je 298/910. On je konkretno postavio problem mističkog sjedinjenja i nestajanja u Bogu u svojim djelima: "*Kitab at-tawhid*" (Knjiga o Božijoj jednoći), i "*Kitab al-fena*" (Knjiga o mističkom nestajanju u Bogu). Gunayd je tu prostudirao uvjete koji vode u stanje nadegzistencije (baqa'). Njegov spiritualizam uvjetovan je polaritetom šeriata i hakikata. Bio je protiv ekstremnih sufija, koji su zastupali ontološku supremaciju hakikata nad šeriatom. Doktrinu tawhida on je shvatao kao osnovno iskustvo mističkog jedinstva. Vid. Henry Corbin, *Histoire de la philosophie islamique*, Gallimard, 1964., str. 271-273; *Mistique musulmane par G. C. Anawati et Louis Gardet*, Paris, 1961., str. 34, 35.

⁷ Muridi (muridan) pl. od murid, doslovno znači: koji želi, traži. Kod islamskih mistika označava osobu koja se odvojila od svega što je osim Boga, odnosno čovjeka

zeleni ogrtač i muslimansko odijelo. Međusobno su zapodjenu razgovor: "Već nekoliko godina vidamo ovoga čovjeka kako se povlači u molitvu (itikaf)⁸ svakog mjeseca ramazana. Šta znače ove riječi "ako si musliman"

Džunaid je objasnio: "Ja nisam rekao da se on nije a povlačio u itikaf svakog ramazana"

Stihovi: *Ako mjesec vjere na nebu srca ne blista,
šta će ti itikaf kraj Harema čista?
Ko god spozna Boga na vjerskom je putu;
vjerniku i nevjerniku odjeća je ista!*

Ovaj čovjek reče: "Poštovani šejhu! Vjerovjesnik (Muhammed, s.a.v.s.) je rekao: "Čuvajte se oštroumnosti vjernika, jer on gleda Božanskim svjetlom!"

- Da, rekao je. Ako ne vjeruješ, pogledaj u njega - reče Džunaid.

Stihovi: *Ako Božiju svjetlost poriče ti srce,
šta je oštroumnost - pogledaj u Sunce!*

Spomenuti čovjek obori glavu, a zatim je podiže i reče: "Istinu si rekao. Vjerujem i svjedočim da nema Boga osim Allaha i da je Muhammed njegov rob i poslanik" Zatim reče: "Sada sam se uvjerio da si na Pravom Putu i da je istina sa tobom."

koji traži savršenstvo i Božiju blizinu. Učenici - derviši jednog šejha (vođe mističkog reda). Vid. *Farhang-i mustalahat-i 'urafa'*, 336.

⁸ *Itikaf* - leksički znači: povući se u ugao radi molitve. Međutim, najuobičajenija upotreba ove riječi je u značenju povlačenje u džamiju radi molitve zadnjih deset dana mjeseca ramazana (muslimanskog mjeseca posta). Vid. *Islam Anksiklopedisi*, 5 cilt, 2 kisim, Istanbul, 1950., 1233.

Stihovi: *Ti si onaj čijeg izdisaja para
crn kamen u biser skupocjen pretvara!
Od «Unzuru ilejhi» * vijest poslanika
meni posta kao naušnica bliska.*

"Otkako sam se rodio pa do ovoga trenutka bio sam hrišćanin. Učinio sam grijeh i iz straha od kazne, postao sam musliman. Već nekoliko godina povlačim se u itikaf svakog mjeseca ramazana, ali u potaji sam obožavao idole"

Stihovi: *Trides't treća godina već je na pomolu
kol'ko sam se, tajno, klanjao idolu!
Sad vidim da je adžuz * sve i jedan;
odvojih se od njih, kajanju se predah!*

Džunaid (neka mu je posvećena njegova tajna) obrati se dervišima riječima: "Pogledajte! Šta je on imao od itikafa? Mnogo je osoba koje su obukle muslimanski kaftan, a krst nose pod pazuhom. Koliko je, opet, ljudi koji su svana stavili pojas kaluđera i izvjesili krst, a u potaji svoga srca izvjesili su svjetiljku Božije milosti!"

Stihovi: *Slike u srcu ispred svih smrtnika lete;
oštar pogled i oko tek ih primijete!
Karpuz neznanja međ' drugim je varka;
otrov znaju oni koje pecnu šarka!*

* Unzuru ilejhi (ar.) - "Pogledaj u njega!"

* Adžuz (ar.) - nemoćan

Keramet Abu Umrana Vasitija⁹ (neka mu je posvećena njegova tajna).

Neki čovjek priča: "Bio sam na moru i doživio brodolom. Ja i moja žena smo ostali na komadu daske. Ona je rodila djevojčicu. "Žedna sam," rekla je. "Nađi mi slatke vode! Morska voda je slana."

- Ženo! Ti dobro vidiš da smo ostali na komadu daske! Odakle da ti donesem slatku vodu? - odgovorio sam joj.

Stihovi: *Ženska pamet je kratka - to pametan veli -
u vjeri i u poslovima njenim.
I kad je od smrti jedna daska dijeli,
od muža će tražit' svilen štof bijeli.*

Poslije sam vidio Abu Umrana Vasitiju (neka mu je posvećena njegova tajna) kako se pojavio u zraku i dao mi bokal od crvenog rubina vezan zlatnim lancem. Reče mi: "Uzmi i pij!" Uzeo sam bokal i napio se vode koja je bila hladnija od leda i slađa od meda.

- Abu Umran! Kako i čim si stigao do ovog stepena? - upitah ga.

- Odrekao sam se svojih želja radi Njega (Boga) i zato mi je omogućio da u zraku letim - odgovori.

Stihovi: *Ako želiš letjeti bez krila i perja,
svoje srce očisti od strasti i želja.
Sve napusti osim Njega, Jedinoga,
pa sljedi put Istine, put Vladara tvoga!*

⁹ Abu 'Umran Wasiti - nepoznat. Možda se to odnosi na Abu Bakra Wasitija koji je umro u Mervu 932. godine. Dobro je poznavao mistiku. (Massignon, *Essai sur Les origines du Lexique tehn. de la Mystique musulmane*), Paris, 1922., str. 811.

***Keramet šejh-Abu-l-Abbasa*¹⁰ (neka mu je posvećena njegova tajna).**

Neki je čovjek došao kod šejh-Abu-l-Abbasa. Na sebi je imao zelen ogrtač. Taj čovjek, koji je mogao imati između osamdeset i devedeset godina, učtivo i ponizno nazva selam. Prisutni su bili iznenađeni kad opaziše da šejh ne odgovora na pozdrav toga blagoslovljenog starca, gariba,¹¹ koji je došao da ga posjeti i tako mu učtivo nazvao selam. Zašto oklijeva da mu odgovori na pozdrav? Neki su čak pomislili da je šejh postao senilan od starosti.

Stihovi: *Mladi razum - dvorac od mramora fina;
u starosti, on će biti ruševina!*

Šejh podiže glavu i reče: "Jevreju! Odakle si došao? Gdje ti je ostala pravičnost? Zašto srcem ne prihvatiš Muhammedovu, s.a.v.s. vjeru?!" Muridi se još više začudiše. Međusobno su govorili: "Ovaj starac je musliman, jučer smo ga vidjeli u džamiji!" A jedan između njih dodade: "Prije četiri godine vidio sam ga u Mekki¹² kako čini tavaf¹³ (obilazi Kabu)."

Stihovi: *Oku jednog srca ne može se skriti
kako se nevjernik vlada uznositi!*

¹⁰ Šayh Abu'l-Abbas - budući da ime nije donijeto u cijelosti, ne zna se na koga se odnosi, jer ima više mistika sa imenom Abu'l-Abbas. Međutim, najvjerojatnije je da se odnosi na Abu'l-Abbas al-Nihawendija, učenika i, kasnije, šejha Gafara Huldija. *Nafahatu'l-'uns*, str. 164.

¹¹ *Garib* - leksički znači daleko od domovine, stranac, neobičan. Izraz je i kod nas uobičajen, ali više u smislu jadnik, bijednik.

¹² Mekka - grad u Saudijskoj Arabiji u kome se nalazi Kaba, sveti hram muslimana.

¹³ Tawaf - sedmerostruko obilaženje Kabe, koje čine hadžije. Kao kult starih Arapa, igrao je važnu ulogu, a postojao je sličan ritual i kod starih Perzijanaca, Indijaca i Rimljana. Ovaj obred prihvatio je i Muhammed, s.a.v s., i postavio ga kao islamski ritual za hodočasnike Mekke. Opširnije vidi: *Enzyklopaedie des islam, IV*, str. 761.

*Nema fajde nositi islamsko odjelo,
a u srcu krsta prikrivat raspelo!
Pokraj Bejtullaha šta će miskin naći
ak' iz Kabe srca mu vječni nur ne zrači!*

- Govori, ne stidi se! - obrati mu se ponovo šejh. - Vrijeme stida je prošlo. Sada je doba iskazivanja Božije jednoće.

Starac poče da plače i da se kaje govoreći: "Nema drugog Boga osim Allaha, Muhammed je Božiji poslanik."

*Stihovi: Šta da kažem sada u prisustvu tvome
kad sav život bijah u stanju bezbožnome?!
Od koje sam vjere niko nije znao;
da sam musliman svak' je pomišljao!
Al' ja u svom srcu rastadoh se s vjerom
premda vjernikovu odjeću sam der'o!
Danas stiže vjesnik što uputu daje;
za sva ružna djela od srca se kajem!
Od njeg otić' neću, na prag kad ti padnem,
ostatak života što mi Bog ga dadne!
Ozvat ću se čim me tvoj pogled pozove;
ja sam spreman slušat tvoje emerove*!*

Keramet Ahmeda Serahsija¹⁴

Pitali su Ahmeda Serahsiju (neka je posvećena njegova tajna):
"Kakve keramete evlija si vidio?"

* *Emerovi* (ar.) - naredbe

¹⁴ Ahmad Sarahsi - rođen u Sarahsu (Horasan), bolje poznat pod imenom "*Tilmid al-Kindi*" (Učenik al-Kindija). Napisao je mnogo djela. Bio je blizak halifi Al-Mu'tadidu, kome je bio učitelj. Zbog odavanja tajne koja mu je bila povjerena, bačen je u zatvor i pogubljen. Huart, Litterature Arabe, Paris, 1923., str. 281.

Serahsi odgovori: "Dok sam bio murid u početku, otišao sam u polje da se očistim. Tražio sam dugo kamenje i nisam ga pronašao. Na kraju, pade mi pravo u ruku jedan kamen iz zraka. Pogledao sam ga. Bio je to dijamant veći od golubijeg jajeta. Očistio sam se njime, a onda ga bacio.

Stihovi: *Ukrasi vremena, ove starice, kod dobrih ljudi
samo služe da se njima očiste, ne vrijede nizašta drugo.
Sva dobra koja se skupljaju uz veliki napor i brigu,
smještena su u nužnicima za potrebe derviša.*

Keramet Šejh Jusuf Širvanija¹⁵

Šejh Jusuf Širvani (neka mu je posvećena njegova tajna) priča: "Na ovom prolaznom svijetu odrekao sam se svih želja, ali se nisam mogao odreći da jedem šipak. Jednog dana ispeo sam se na vrh jednog brda. Tamo sam vidio čovjeka na čijem su se čelu blistale svjetlosne zrake. Međutim, neka bolest ga je zahvatila toliko da nije mogao ustati na noge.

Pridoh mu i rekoh: "Starče! Vjerujem da, milošću Božijom, moja dova biva uslišana. Ako želiš, pomolit ću se i za tebe da ozdraviš:

- Ako je tvoja dova primljena kod Boga kao što kažeš, moli Boga da te oslobodi strasti jedenja šipka.

Stihovi: *Ne hvali se da si svoju strast odgurn'o,
jer to se ne ostavlja bez kahara crnog!
Stablo strasti nije lahko iščupati
kad mu korjen srce duboko zahvati!*

¹⁵ Šayh Yusuf Širvani (um. 1722.). Rodio se u Širvanu, a postao slavan u Medini. Napisao je više djela iz oblasti islamskog prava. *Al'A'lam*, VI, 2. izdanje, 283.

***Keramet Ibrahima Havvasa*¹⁶ (neka mu je posvećena njegova tajna).**

Bio sam u Bagdadu - priča neki starac - i sjedio u džamiji u društvu siromaha. Nekoliko dana nismo dobili ništa ni za jelo ni piće. Od gladi smo izgubili i strpljenje i snagu.

Stihovi: Teško je srcu u velikoj bijedi;

još je teže bjedu podnositi dedi!

Najzad smo otišli kod Ibrahima Havvasa da nešto zatražimo. Kad nas opazi, reče: "Zna li Bog to što vi tražite?"

- Da, zna - odgovorismo.

- Šutite! - dodade zatim. - Ne obraćajte se ljudima i ne tražite od drugoga!

Stihovi: *Nemoj se brinuti za svoju nafaku!*

Što pod čelom piše, stić' će dušu svaku!

Sve što tebi treba ti od Boga traži;

ko je od Njeg džometniji, časniji i draži?*

Stihovi: *Ko saburli podnosi bijede oskudicu*

taj će prije pronaći iz gajba riznicu!

Zapisano stići će te, nje izgubljeno!

On ti šalje nafaku sa svakim vremenom!

Ptičice u zraku o nafaci zbore:

ko im šalje hranu u male kljunove?

¹⁶ Ibrahim Hawwas - samo se spominje u djelu "*Tabaqat-i suhyya, ta'lif i Hagen Abdullah Ansari*", Kabul, 1341., str. 59, 183, 243, 246, 250, 406. Rodio se u Bagdadu. Umro je 191. godine. H. Bio je veliki mistički pjesnik i vođa mističke škole u Horasanu (Iran). Massignon, *Essai...*, i 241.

* *Džomet* (tur.) - darežljiv, široke ruke

Kad smo izišli iz šejhove kuće, opazismo jednu osobu sa kesom u ruci. On nam reče: "Gdje ste bili? Dugo sam tragao za vama!" Svakom od nas dade po deset zlatnika. Nestao je onoga časa kad nam je podijelio zlatnike.

Stihovi: *Oni što čuvaju te riznice teške
evljama¹⁷ njihovo srdašće nateže!
Ko evliji podari kapcu zadovoljstva
imućniji bit će, Višnjega mi Tvorca,
a koji ih kori, On će ga odbacit;
takav neće moći Pravog Puta naći!*

Keramet Zunnuna Misrija¹⁸ (neka mu je posvećena njegova tajna).

Neki je derviš zbog gladi pobjegao iz Belha¹⁹ i došao u Egipat. Otišao je da posjeti Zunnuna. On ga upita: "Odakle si došao?"

- Iz Belha - odgovori.

- Radi čega? - primijeti Zunnun.

- U našim krajevima već nekoliko godina život je postao težak - reče - a u svom selu imam ženu i dijete. Došao sam da im pribavim sredstva za život.

¹⁷ *Awliya'* (evlije) od *wali* (bogougodnik), kako je objašnjeno kod izraza *wilayat*.

¹⁸ Du'n-nun al-Misri je Kopt iz Nubijske pustinje. Slovio je kao filozof, alkemist i mistik. Ostavio je izvjestan broj sentenci, anegdota, i parabola koje spominju kasniji istraživači. Uživao je reputaciju duhovnog učitelja. Po R. A. Nicholsonu, on je prvi uveo u islamsku mistiku neoplatonske elemente, razvijao teorije 'etapa' duše, kao i ideje o gradaciji koju one nose. Njegove teorije su kasnije razrađivane i usavršavane. Umro je 245. h. Vid. *Mistique Musulmane*, 27; R. A. Nicholson, *Islam wa tasawwuf*, str. 10, 17, 55, 65, 77.

¹⁹ Belh - grad u Horosanu, južno od rijeke Oksusa.

- Dervišu, - reče Zunnun - zar u tvojoj zemlji nisi stekao nikakvo znanje ni vještine koje bi ti pomogle i udovoljile tvojim potrebama?

- Imao sam jednu mahanu. Bio sam siromašan - na to će derviš - i zato mi nijedno nije koristilo.

Stihovi: *Dok bijah u bijedi, na cijelome svijetu
po velikoj pravdi i po merhametu
ja nemadoh Jednog svojega akrana*.
Kod tih niskih ljudi, sa hiljadu znanja
ne vrijediš nisi li imućnoga stanja!*

Zunnun mu dade četiri novčanice i reče: "Dervišu! Upotrijebi ove novčiće za opskrbu svoga djeteta i žene i vrati se u svoj zavičaj." Derviš uze ta četiri novčića i vrati se u Belh. Trošio je do kraja svoga života, i tome nije bilo kraja.

Stihovi: *Kad za svoje stanje kažeš vidovitim,
ne tuguj zbog bijede, imućan ćeš biti.
Ak' iskreno služiš na pragu derviša,
tebe čeka stolica Darija najviša!*

Stihovi: *Dalekovid čovjek kao sunce sija
u dvorcu gdje sreća veselje ispija!
Sto hiljada tajni on zna alkemije
jedan atom kako od nje da dobije!*

* Akran (ar.-tur.) - prijatelj, drug.

Keramet Selmana Farisija²⁰ *(neka je Allah zadovoljan njime).*

Jednog dana nekoliko drugova poslanika Muhammeda posjetili su Selmana Farisija i sjedili u njegovom društvu. Selman stavi čašu vode za piće nasred (stola). Čaša poče da spominje Allaha tako da su svi prisutni čuli i ostali zapanjeni.

Stihovi: *Koga vidiš da srcem Allaha spominje -
znaj: on je stalno u zanosu s Njime!
Ko leptir sagori u ašku* prema Njemu
pa se nadaj Njegovoj milosti u svemu!*

Stihovi: *Dovoljan je uzdah - ko mu za cilj znade
da njegova želja smjer nov zaimade;
I crepulja može dragulj da postane
kad takvoga pogled na tu glinu pane.*

Stihovi: *Kad spomene Boga, trunčica malehna
blistanjem ljepote bude ukrašena!
Zikir onog koji Allahu bigliše
svjetlom na deredže uzdiže ga više!*

²⁰ Salman Farisi je drug Božijeg poslanika Muhammeda i veoma popularna ličnost muslimanske legende. Umro je 36. H. Legenda mu pripisuje dug život. Vid. *Enzyklopaedie des Islam, IV*, 124, 125.

* *ašk* (ar.) - ljubav prema Uzvišenom Allahu dželle šanuhu.

Keramet šejh-Mahmuda Iskenderija²¹ (neka mu je posvećena njegova tajna).

Asmai²² priča: "Šejh Mahmud se razbolio. Odem da ga posjetim. Vidjeh na njemu pokrivač od suhих grana. Pomislih: "Srce! Vidi čime se zadovoljavaju Božiji miljenici."

Stihovi: *Nekim robovima ukraj zemnog šara
dovoljna je jedna hasurica stara;
ne haju za blagom, djecu rasturili;
čisto srce - to ih, same, razgovara!*

Toga trenutka me šejh pogleda i reče: Asmai! Odstrani tu nisku misao iz svoga srca! Svemogućí i Uzvišeni Bog je pun milosti. Ako Ga zaista voliš, ukraši i raskoš ovoga svijeta i neće ti nanijeti nikakvu štetu kao što nisu ni poslaniku Sulejmanu²³ (neka je Allahov mir na njega).

Stihovi: *Nema straha ako evlije blijede
na divanu prekrasnom ponekada sjede -
u njihovim srcima ašk hakiki* gori;
ali pošto Učitelj oba svijeta zbori:
"El-Faqrú fahri»*", i tri hurme jede,
to je dužnost i onima koji njega sljede.*

²¹ Šayh Mahmud Iskandari - nepoznat.

²² Asma'i (Abu Sa'id Abd al-Malik b. Kurayb al-Asma'i, 126-216. H. (istaknuti je sakupljač blaga stare arapske književnosti i duhovnog života. Vid. *Encycloedie de l'Islam, Nouvelle Editione, I*, str. 739-40.

²³ Poslanik Sulejman je poznat kao historijsko-legendarna ličnost pod imenom Sulejman Mudri. Spominje se i u Kur'anu, ali samo kao Božiji poslanik. Vid. *Enzyklopaedie des Islam, IV*, 561-63.

* *ašk hakiki* (ar.) - Istinska ljubav, ljubav prema Allahu dž.š., za razliku od aška medžazija, ovozemaljske ljubavu prema dragoj.

* *El faqrú fahri* (ar.) - "Siromaštvo je moj ponos" - hadis Muhammeda a.s.

Keramet - Kamen postaje dragulj

Neki šejh (neka mu je posvećena njegova tajna) donio je svojoj kući jedan kamen sa obale neke rijeke. Bio je simetričan, okrugao i proporcionalan. Kad god bi spominjao Allaha, okretao bi onaj kamen među prstima. Tako je prošlo nekoliko godina. Šejh je imao kćerku koja je bila prispjela za udaju. (Jednog dana) njena majka reče šejhu: "Eto, našoj kćerki je vrijeme da se uda. Potrebna joj je oprema. Šta kažeš na to?"

- Ženo! Ti dobro znaš - odgovori šejh - da četrdeset godina nisam ništa radio nego ponavljao "Nema drugog Boga osim Allaha: Već nekoliko godina nisam vidio ni dirhema²⁴ ni dinara. Pa odakle onda da joj nabavim opremu?"

Stihovi: *Udaju, ruho, mlđdu sa djeverom...
ne traži od mene, ti sa slabom vjerom!
U ovome manastiru zida ruševnoga
ja samo za tespih znadem jednog Boga!
Rezil će me ljubavi prema Njemu strti,
kad postajem kugla koja se zavrti!
Ak' od mene tražiš srebra ili zlata,
cijena im je kod mene vrijedna crnog blata.
Pitaš li da li mi dunjaluk srce mami,
za moju je dušu on ko zindan * tamni.
Dadoše mi prijesto za zemaljsko žiće;
sabur mi je kruna, siromaštvo iće!*

²⁴ *Dirham* (pl. darahim) je drahma (16 karata ili 3,12 grama). Kao moneta, dirham se naziva još i groš, kopjejk. Arapi su je preuzeli od Sasanida, perzijskih vladara u sedmom stoljeću. Vrijednost joj se mijenja. Vid. *Encyclopaedie de l'Islam, II*, 328-329.

* *Zindan* (perz.) - tamnica.

- Velikanu siromaha i bijednika! - uzviknu njegova žena. - Neće se niko oženiti s našom kćerkom bez opreme.

- Ženo! Posjedujem samo ovaj riječni kamen - na kraju reče šejh. - Četrdeset godina je moj nerazdvojni drug. Kad god bih spominjao Allaha, okretao se među mojim prstima. Evo, uzmi! Ako ti daju nešto za nj, prodaj ga.

Žena uze kamen, pogleda ga i opazi da je postao sjajan uslijed trenja i okretanja. Odnese ga na bazar i stavi pred jednog draguljara rekavši: "Gospodine! Kupi ga ako ti treba i pravo reci koliko vrijedi?"

Draguljar se zagleda u nj i reče: "Ovo je dragulj kome do sada nisam vidio sličnog. Koliko tražiš za nj?"

- Imam jednu kćer - reče mu - i za njegovu vrijednost želim da joj kupim opremu.

- I jeftino i skupo, sve što želiš, ima kod mene. Kupi sve što ti se sviđa.

Žena je uzela sve što joj je trebalo za opremu njene kćeri i, uz to, dade joj još hiljadu zlatnika.

Stihovi: *Crni kamen u rubine evlija pretvara;
to je milost i beričet mudrih poglavara!
To im nije čudo, već priznanje dara!
Kad bi htjeli, oni s kraja na kraj šara
prah bi pretvorili u san draguljara.*

Keramet Sadruddina iz Konje²⁵ (neka mu Allah posveti njegovu tajnu)

- Indijski car je poslao mnogobrojne darove vizantijskom vladaru, među kojima se nalazio dragulj kome nije bilo slična. Car reče: "Ako stavim ovaj dragulj u riznicu, ko će znati da sam dobio jedan takav dragulj?"

- Napraviti ćemo jednu zlatnu posudu - rekoše dvorjani - i objesiti ćemo je na stropu tvoga divana (sale za sjednice) tako da ga svi vide.

Stihovi: *U raskošnoj palači ti nek visi plejada,
biserna, okrugla kao niska mala!
Ko je bolji od tebe na ovome svijetu?
Ime ti je «Sjena Vlasnika Dželala*»!*

Dovedoše jednog zlatara i dadoše mu uputstva. Zlatar stavi dragulj u mahramicu, čija tri ugla prihvati, a da ne uzme četvrti. Dragulj je pao pred cara, koji naredi rizničaru da ga stavi u trezor. Zlatar pođe svojoj kući i stavi mahramicu na zemlju. Pogleda, u njoj nema dragulja. Istrčao je brzo vani i mnogo tražio, ali ne nađe.

Stihovi: *Zadesi me bol pa sam tol'ko tužan
da ću preseliti a ni kriv ni dužan!
Ko će povjerovat u brige što tište;
Bož'ja mi je milost samo utočište!*

²⁵ Sadrud-Din iz Konje je istaknuti mistik, učenik Muhyud-Dina ibn Arabija i lični prijatelj Dželaluddina Rumija. Napisao je brojna djela iz različitih područja islamske znanosti, naročito tefsira (komentara Kurana) i hadisa (tradicije). Vid. E. G. Browne, *A Literary History of Persia, II*, Cambridge, 1951., str. 489, 495, 500; *Nafahatu'l-uns*, 555-57.

* *Dželal* (ar.) - (Allahova) veličina.

I svojim prijateljima reče: "Desio mi se takav slučaj od čega je jedini spas bježanje u zemlju ništavila."

Stihovi: *Od mača sudbine ja zadobih rane
koje l'ječe daske koso poredane!
Ni kod koga l'jeka, ni sa koje strane,
već melek Azrail nevidljiv da bahne!*

- Preplašeni jadniče! - reče jedan između njih.- Istina je što si rekao, jer je teško osloboditi se zamke careva. Takav biser ne postoji u ovim krajevima i ne može se naći. Ako bi se i pronašao, za njegovu vrijednost treba bezbrojno blago.

Stihovi: *Od opake vlasti spasa ako ima,
naći ćeš ga samo s Božjim milostima.
Ništavilo šta je nećeš upoznati
dželatova sablja kada te prekrati!*

Jedan drugi između njih reče:

- Nemoćni čovječe u borbi protiv nepravde neba, ja ću ti reći jedan lijek. Ako tu ima uopće pomoći, od toga može da bude, inače, ni od čega drugog ne. U našoj zemlji se nalazi vodič na putu carstva upute, svjetiljka svetosti, luča vilajeta. To je Sadrudin iz Konje. Idi i izloži mu svoj položaj, možda će te poučiti nečemu.

Stihovi: *Ako tvoje srce prima svoga l'jeka,
on će biti iz baule* svetog vilajeta.
Evlia je liječnik od srdaca vični;
ako ima ljeka, od njega će stići!*

* Baula - drvena sehara.

Taj tužni čovjek i ucviljeni garib diže se i ode kod Sadruddina (neka mu je posvećena njegova tajna) i izloži mu svoj težak položaj.

Sadruddin reče: "Tužni čovječe, ne budi potišten! Donesi mi šaku zemlje!" Čovjek donese zemlje i stavi pred njega. Sadruddin pomoću pljuvačke napravi blato i dade mu oblik lopte.

- Je li bio ovoliki? - upita.

- Da, - odgovori čovjek - bio je toliki.

Sadruddin steže prste, malo zastade, zatim ih otvori i dade kuglicu zlataru. On pogleda i to je bio dragulj koji mu je car povjerio. Obradova se, poljubi mu čistu ruku i reče:

Stihovi: *Čime da ti služim? Sve do smrti svoje
ja ću ispunjavat' zapovjedi tvoje!
Ti ćeš naređivat, a ja na tvom pragu
bit ću ropče koje vrši službu dragu.
Ni od kog ne dođe dobrota tolika,
a da naknada joj ne bude velika!
Šta da činim, kako i sa kakvim radom
da se darodavcu odužim prikladno?
Da sam kulučio hiljadu godina,
opet ne bih stek'o ovakvog rubina!
U početku bijah jedno sitno zrnce,
a sada sam veliko, blistajuće Sunce!*

Radostan, sa osmijehom na usnama, dođe u društvo svojih prijatelja, koji ga upitaše:

- O, lišeni sofre svijeta, neizlječivi od vruće groznice, bola i patnje, čemu te je poučio Sadruddin i šta ti je pokazao?

- Dao mi je dio sofre vilajeta - odgovori - i oslobodio me vruće groznice tuge i klonulosti, oslobodio me srdžbe nepravednog cara! - A

onda stavi dragulj pred njih i reče: "Evo onoga što sam tražio!" Svi ostadoše izbezumljeni i upitaše:

- Čovječe koji si predmet pažnje mudraca, ti kome su podarene riznice kerameta, da li je to dragulj koji si bio izgubio ili neki drugi?!

- Ovo je dragulj - reče im - koji je Sadruddin napravio od bezvrijedne ilovače.

Svi su povjerovali da je Sadruddin stigao do takvog stepena da jednim polupogledom ništavnu ilovaču pretvara u skupocjeni dragulj.

*Stihovi: Sve što zaželi Božji miljeniče,
lahko ili teško, on do njega stić' će!
Njegovo je biće izraz «Budi, - biva!» ;
razmisli o tome ako jekin* imaš!
On svaki trenutak vidi "Budi - biva"
straga - sprijeda
kao što se u zrcalu njegov lik ogleda!*

Zlatar napravi jednu posudu od čistog zlata za ovaj dragulj i odnese caru. Čim vidje dragulj, začudi se. "Gdje li je on našao ovaj dragulj?" I dvorjani su se iskupili i promatrali ga. To je bio dragulj koji je bio došao od cara Indije kao poklon.

Car, u gnjevu i srdžbi, obrati se zlataru:

- Kradljivče carskih trezora, vođo drumskih razbojnika, iz koje riznice si ukrao i odakle si donio ovaj dragulj? Ako kažeš istinu, možda ćeš se spasiti, inače, ne!

- O, care, Osvajaču, ponosu bogobojaznih, to je dragulj koji si mi dao da za njega napravim vazuu.

(Tada) car naredi rizničaru da donese onaj dragulj koji je bio pao pred njega i reče:

* *Jekin* - (ar.) - najčvršće vjerovanje.

- Uzurpatoru, evo dragulja koji si izgubio!

- Plemeniti care, - povika zlatar - ako kažem istinu, vi opet nećete vjerovati?

- Naprotiv, - reče car - ako kažeš istinu, zašto ne bih vjerovao?

- Plemeniti care, koji znaš šta je keramet i spoznaja, ovaj dragulj napravio je Sadrudin, milošću Božijom, od ništavne ilovače!

Car nije mogao da kaže: "Lažeš, nego izjavi: "Istinu si rekao! Nema mnogo kerameta ovakve vrste!" On zlatara ogrnu svečanom odorom i dade mu dvije hiljade zlatnika.

Stihovi: *Pogledaj u daha evljina tajne;
suhu glinu on pretvara u rubine sjajne!
Oni su bez hille*, mržnje Kijanida²⁶
koji prate ljude bez srama i stida.*

Keramet Haririja²⁷ (neka mu je posvećena njegova tajna).

- Neki je car počeo graditi džamiju i potrošio mnogo blaga. Jednog dana javiše caru da je dovršena. Car se obrati prisutnima riječima: "Ova uzvišena džamija je veoma lijepa i, ako Bog da, ona će nama biti zalog na budućem svijetu."

- Da, zaista - svi potvrdiše. - Šta ima od toga bolje na ovom i budućem svijetu? Jedino je šutio šejh Hariri koji se nalazio među njima. Car je primijetio da šejh nije ništa rekao u toku razgovora i zato mu se posebno obrati riječima:

- Poštovani šejhu među siromasima i bijednicima, šta ti misliš o tome? Šta veliš?

* *Hilla* (ar.) - varka

²⁶ Kijanidi su mitski vladari Irana.

²⁷ Šayh Hariri - nepoznat.

Šejh ne odgovori, a car ga ponovo upita isto.

Šejh reče: "Care! Od Uzvišenog Boga došao nam je čvrst dokaz:
"Neka ne pridružuje (čovjek) nikoga u obožavanju svoga Gospodara."

Stihovi: *Ako gradiš sa srca džamiju prostranu,
to ti je najbolje na Sudnjeme danu,
a ako joj ilovaču mješaš s licemjerstvom,
od nje samo bol ćeš imat' i prokletstvo!*

Šejh napusti društvo, zbog čega se car mnogo naljuti i naredi svome veziru da ga pogubi.

- Pravedni care, - reče vezir - šejh Hariri je, bez sumnje, jedan od Božijih evlija. Kako da ga smaknem?! To ne rade razumni ljudi!

Stihovi: *Ne gledaj poprijeko i s ljutnjom golemom
cara koji Kraljevstvu je blizu Uzvišenom!
Poslušaj me, care, ako razum imaš:
propast tvoje moći ima na ustima!
Ako on to samo rekne pa zašuti,
Bog će to učiniti u istoj minuti!*

- Iskusni veziru, ti tako misliš - reče car. - A ja mislim da taj čovjek nema ni traga od kerameta i vilajeta!

- Kremu careva, odabrani vojskovođo! - reče vezir. - Lahko ga je isprobati. Mi ćemo napraviti jednu probu i ako ne bude kako sam rekao, dužnost mi je da ga pogubim.

Stihovi: *Ne želiš li neugode, razmisli šta činiš;
ko god žuri, jednom kajući se kinji!
Spas ćeš naći samo u mudrim djelima!*

Ne boji se razmišljanja ko dokaze ima!

- Ponosni mislioče, čime ćemo ga isprobati? - upita car.

- Obući ćemo jednog čovjeka u mrtvački pokrov - odgovori vezir - i stavit ćemo ga u tabut i odnijeti na musallu²⁸ (sobu za namaz). Niko, izuzev mene i tebe, ne treba da zna da li je mrtav ili živ. Reći ćemo šejhu: "Klanjaj mu dženazu!"²⁹ Ako bude znao da je čovjek živ, nema sumnje, on je evlija, a ako ne bude znao, odrubit ću mu glavu pred musallom.

Tako su čovjeka primili i stavili u musallu. Rekli su šejhu:

- Ovaj nesretni garib oporučio je da mu ti klanjaš dženazu. - Šejh reče:

- Dobro, ali - da li da je namijenim živom ili mrtvom?

- Kakve su to riječi? Šta hoćeš time da kažeš? - reče vezir. - On je mrtav. Kako da namijeniš namaz živom?

- Vi bolje znate - reče šejh i pristupi naprijed izgovorivši "Allah je najveći" Prisutni su slijedili za njim i obaviše dženazu-namaz. (Kad se namaz završi), vezir reče:

- Neuki šejhu, ranije sam imao bolje mišljenje o tebi - reče vezir - ali ti takav nisi bio.

- Šta si to mislio? - upita šejh.

- Taj čovjek koji se nalazi u tabutu zamotan u ćefine nije mrtav nego živ - reče vezir.

- Ne, nikako! Pogriješili ste! - reče šejh. - Onoga časa kada sam prvi put izgovorio "Allah je najveći", Allah mu je uzeo dušu.

²⁸ *Musalla* i *musalli* je mjesto za namaz.

²⁹ *Dženaza* (ganaza) su posmrtni ostaci i tijelo umrlog, a i molitva koja se obavlja posmrtno prilikom sahrane.

Ljudi se skupiše oko mrtvacu, skinuše ćefine i uvjeriše se da je stvarno bio mrtav. Svi su ostali zapanjeni.

Stihovi: *Ne okreći neuljudno halku na vratima
onih što su obasuti Božjim nimetima*!
Ti što optužuješ, boj se silnog Boga:
možeš glavu izgubiti zbog ovog dobroga!
Ako te prokune srce koje strada,
ni kamen na kamenu neće ostat' tada,
A tvoju će palaču utabati staze,
il' će biti bunjište koje obilaze!*

Vezir mu pade pred noge i reče:

- O, ti koji sjediš na počasnom mjestu palače vilajeta i na prijestolju dvorca kerameta, mi smo učinili, ti nemoj! Mi od tebe tražimo oprost i naklonost!

- Čovječe, vama je oprošteno! Idi i reci svom caru - reče šejh - da postoji i Allahov divan (sud), a smrt je predsjednik njegov. - A caru uputi ovaj tardži-i band,³⁰ čiji početak glasi:

Stihovi: *Šta je to što te na prolaznom svjetu veseli?
Čudno! Do kog cilja stiže, jadi te ne sreli?
Na taj upit odgovor ja spoznati želim!
Zamislimo da si Husrev³¹ naših dana bijelih,*

* *Nimeti* (ar.) - blagodati.

³⁰ *Tardži-i band* je vrsta pjesme, podijeljena na strofe u kojoj se između strofa ponavlja stih koji nazivaju targi' band. To je, zapravo, refren koji se sastoji od dva rimovana polustiha. Vid. *Al-Mugam fi ma'ayiri ašar-i'aam, ta'lif-i Šamsu'd-Din Muhammad b. Qays al-Razi*, Paris, 1909., str. 400-1.

³¹ Husrev I Anuširvan je veliki perzijski car iz dinastije Sasanida. Vladao je od 531. do 557. godine p.n.e. Vodio je dugotrajne ratove protiv Vizantije, Arapa, Indije. Proveo je znatne reforme u državi. Pomagao je nauku i književnost. Kod njega su našli

*onaj kome pokori se svijet vascijeli³²
Da si «sin neba», Hakkan³³ ili Rustem³⁴ zreli,
da si Behmen³⁵, il' Feridun³⁶, Dahhak³⁷ okorjeli,
Ili Džemšid³⁸, najveći u iranskoj eri,
ti znaš bolje neg' ijedan starac os'jedjeli
da podl'ježeš odredbi: "Sve će opepelit"*!
Ti ćeš zanijemit' kad moradneš selit;
otac ti je Adem, samo Bog je velik!
Zaboravko, znaj da je tvoje tijelo
nastalo od jednog zamečića bijelog!*

- Kad su ovi stihovi stigli caru, mnogo se kajao, a šejh je nestao iz toga kraja. Niko nije saznao šta se dogodilo i gdje je otišao. Kratko vrijeme poslije toga i car je umro.

Stihovi: *Nemoj mislit' da postoje oni koje gledaš;*

utočište posljednji neoplatonci kada je car Justinijan zatvorio filozofsku školu u Atini 529. godine. Enciklopedija Leksikografskog zavoda, III, 1947., 69.

³² Aleksandar - misli na Aleksandra Velikog, sina makedonskog kralja Filipa i osvajača Perzije. Vid. *Enciklopedija Leksikografskog zavoda, I, Zagreb, 1946.*, 66.

³³ *Haqan* - arapska transkripcija carske titule za turske kanove (Kaghan).

³⁴ Rustam je legendarni junak Perzije, sin Zala. Živio je u VI vijeku pr.n.e. u Sedžistanu kao princ. Vodi porijeklo od Džamšida. Oslobodio je Kay Kausa (Guštaspa) iz zarobljeništva kod Arapa, odbio invaziju Turanaca. Međutim, tada je pao u nemilost, jer je odbio da primi vjeru Zaratustre. Poginuo je prilikom jedne ekspedicije protiv Indije izdajom njegova brata Šegada. Vid. *Firdusi, Rustam i Suhrab* (Odlomak iz Šahname), preveo dr. Fehim Bajraktarević, Beograd, 1928., uvodni dio.

³⁵ Behmen je legendarni kralj Perzije, sin Isfandijara.

³⁶ Feridun je oslobodio iranski narod tiranije Zakhaka Asirskog. Za perzijske muslimanske pjesnike on je bio model i primjer velikog vladara. Bio je šesti vladar dinastije Pišdadija, mitskih kraljeva Perzije. (*Šahnama, I, 85-163*).

³⁷ Zakhak (Dahhak) je car koji je došao iz Arabije i uzurpirao prijesto Perzije. Bio je neprijatelj cara Perzije Džamšida. Njega je pobijedio Feridun, nećak Džamšida. Poznat po svojim svirepostima.

³⁸ Džem ili Džamšid - u Avesti Yina, svjetski car perzijske epopeje.

* *Kullu šejin Halikun* (ar.) - «Sve što postoji, propast će!» (Quran, 28:88).

*mnogi ovdje dodoše, da im broja ne znaš,
a onda se sakriše, jadni, potlačeni!
Koliko je careva, gladnih i učenih
ovdje došlo pa otišlo u prikrajak greblja
ne našavši jedne mrve milosti sa neba!*

Keramet Abu'l-Husaina Tajnatija³⁹

- Šejh Abu'l-Husain Iraqi⁴⁰ (neka mu je posvećena njegova tajna) priča:

- Otišao sam u posjetu Husainu Tajnatiju. Kad je došlo vrijeme oproštaja, izišao je sa mnom do vrata džamije i reče mi:

- Znam da nisi ništa jeo, ali uzmi ove dvije jabuke. Uzeo sam ih i uputio se u svoj kraj. Putovao sam tri dana i nisam bio još ogladnio. Četvrti dan sebi rekoh. "Šejh mi je dao dvije jabuke. Sad ću ih pojesti." Izvadio sam ih iz džepa. Tada opazih jednog siromaha kako leži bolestan, pokriven ćilimom i uzvikuje: "Srce mi želi jabuka!" Dao sam mu te dvije jabuke.

*Stihovi: Biti u tuđini - tegoba je ljuta,
a dvaput su teže bolest i bijeda!
Allah pruža pomoć «sinovima puta»,
jer bez nje bi putnik presvisn'o od jeda!*

Četrdeset-pedeset koraka sam se bio udaljio od njega kad mi sinu misao da mi je šejh dao te jabuke za bolesnika.

³⁹ Abu'l-Hasayn Taynati je porijeklom iz Taynata, sela nedaleko od Kaira. Bio je istaknuti sufija. Umro je 349/960. Vid. *Nafahatu'l-'Uns*, 233; Nicholson, *Islam wa tasawwuf* 248.

⁴⁰ Abu l-Husain 'Iraqi - nepoznat.

Stihovi: *Kerametom* smatraj sve što j' od evlija;
prijestolje im tajni miso ne obvija!*

Vratih se da upitam onog derviša ko je i iz kojeg je kraja. Dođoh tamo, ali ga ne nađoh.

Stihovi: *Lijek za siromahe i prosjake jadne
vidoviti liječnik moći će da dadne!
Niko drugi - jer je takav zakon u mudrosti!
Ti pometi prag čelom poslušnosti
pa ćeš pēt' se na deredžu Njegove bliskosti!*

* *Keramet* (ar.-tur.) - nadnaravna djela koja čine evlije, za razliku od mudžiza koje čine Božiji vjerovjesnici.

DRUGI HULD

Satkan od finog lišća punog ljepote i ukrasa, svaki čini riznicu pouke za ljude obdarene razumom. Baščovan ružičnjaka ljubavi (prema Allahu) otvorio je vrata bašče mudrosti.

Mudrost - Car i čas smrti

Neki car sakupi sve učenjake i mistike svoga carstva i reče im:

- Znete li zašto sam vas pozvao?

- Ne znamo - odgovoriše.

- Pozvao sam vas - reče im car - da mi kažete koliko ću još godina živjeti na ovom svijetu.

- Izabraniče pametnih i kremu plemenitih, da smo znali - rekoše - takvo nešto, mi bismo se obavijestili o našoj vlastitoj smrti, da li je naš život kratak ili dug.

Stihovi: *Niko osim Boga ne zna kraj života
ni bolesnom čija duša je u grlu
niti lešu što je vrati obamrlu!
Ćorav pos'o! Ti uzdahni: «Allah, ya, Hu!»*

- Ako me ne obavijestite, - reče im car - malo će vas se spasiti od moje velike moći.

Među njima je bilo nekoliko osoba koje su poznavale astrologiju. One rekoše:

- Pravedni i slavni care, ako prihvatiš, mi ćemo te obavijestiti o pojedinostima tvoga života i smrti.

- Recite, prihvatit ću sve što kažete - reče car.

Tražili su rok od nekoliko dana i, shodno njihovoj nauci, rekoše mu:

- Dalekovidni care, ne boj se! Uzvišeni Allah zna istinu. Prema tvojoj zvijezdi, živjet ćeš još dvadeset godina.

- Od kakve ću bolesti umrijeti te godine u kojoj će se završiti moj život? - upita zatim car. - I o tome me obavijestite.

- Posljednje godine kada pada vrijeme tvoje smrti - odgovoriše mu astrolozi - ugrist će te škorpion od čijeg ćeš ujeda odmah umrijeti i nikakav ti lijek neće pomoći.

- Koga dana i u koji čas? - upita ih car.

- U prvom mjesecu posljednje godine u subotu popodne - odgovoriše.

Tim riječima su završili razgovor. Car je brojio dan po dan dok nije došla posljednja godina.

Stihovi: *Stiže glas bubnja smrti! Što se ne pripremaš?
Osim ahiretskog, drugog puta nemaš!
Da se mudri Lukman¹ sad u život vrati,
ti nećeš fajde od toga imati;
ne l'ječi se kog će smrca otrovati!*

Došao je i dan koji su bili prerekli astrolozi. Car dovede konja, osedla ga i uzjaha. Ispred careve palače nalazila se rijeka. Car zagazi u rijeku da u njoj provede taj čas da bi izbjegao smrt, jer u vodi nema

¹Lukman je legendarna ličnost među Arapima predislamskog doba koja se spominje i u Kuranu. Njegovo ime nalazimo u poeziji i priči na Istoku, pa i na Zapadu, gdje slovi kao mudrac i čovjek duga života. Vid. *Islam Ansiklopedisi*, 7 cilt, Istanbul, 1957., 64.

škorpiona. Malo i veliko se skupilo da vide šta će se desiti. Konj pod carem zavrti se u krugu i puhnu. Iz njegove nozdrve iskoči škorpion i ugrize cara, koji poslije nekoliko trenutaka ispusti dušu.

*Stihovi: Ko se svojim trudom ruke smrti spasi
pa da i ti tako svoje muke skrasiš?!
Za daleka puta idi spremaj hranu
da na pozornici na Sudnjeme danu,
kad duše u život drugi put stanu,
tvoja ne zaplače na tvom neimanju!*

Mudrost - Pomoć dolazi od Allaha i po Njegovoj odredbi

Neki čovjek je bio obolio od lepre. Kosa mu je sva opala i koža opuzla tako da je bio izgubio ljudski lik. Na kraju, ljudi se sakupiše i rekoše mu:

- O, zarobljeniče bola i nesreće! O, bijedniče i jadniče! Idi iz grada, jer zbog straha od tebe žene i djeca ne mogu izaći van.

Kad ču ove riječi, plačući i jecajući ode kod Lukmana i reče:

- Ponosu mudraca! Odličnjače među pametnima! Zadesila me teška nesreća! Ukaži mi pomoć i kaži mi lijek.

- Čovječe satrven teškom bolešću! O, slabi i bijedni čovječe! Ja ne znam da postoji za tebe drugi lijek - reče Lukman - izuzev smrti, jer si obolio od takve bolesti za koju je smrt jedini lijek.

- Kremu pametnih! Odabrani među ljekarima! Zašto tako govoriš? - reče bolesnik. Zar Uzvišeni Allah nije ništa stvorio na ovom svijetu da bude lijek za moju bolest?

- Žalosni, jadni i bolesni čovječe! Da, uzvišeni Allah je stvorio lijek za svaku bolest, - reče Lukman - ali to nije u mojoj i tvojoj ruci.

Stihovi: *Svakoj bolešćini koju Allah stvori
On je dao i lijek koji će je gonit'
Ama ga je skrio od očiju inih
koji stvari vide u njihovoj nutrini!
Zbog tog čovjek Njegova džometluka traži
jer bol srca samo On hoće da ublaži!*

Onaj tužni, bolom izmučeni čovjek bez nade (u ozdravljenje) ode na bazar. Kad ga ljudi ugledaše, sakupiše se oko njega i rekoše:

- Bespomoćni, nevoljni i tužni čovječe! Čuli smo da i Lukman nije pronašao lijek za tebe?!

- Ne, nije - odgovori.

- Tako ti Allaha, idi iz ovoga grada - rekoše - jer već nekoliko dana naša djeca nisu ništa jela zbog tvoga kričanja i gađenja! Mi ćemo hraniti tvoje dijete i ženu. Ako ozdraviš, ponovo dođi. U protivnom, neka ti Allah podari spas!

I nemajući drugog izlaza, razdrljenih grudi, bolestan i tužan, plačući i jecajući i lijući suze, čovjek se oprosti sa djetetom i ženom i krenu u pustinju govoreći:

Stihovi: *Od žene i djeteta - oh, grdnih li muka! -
odvoji me nepravедno od sudbine ruka!
Zbog nesretne zvijezde ko će pomoć dati?
Zbog zuluma neba kom' ću zaplakati?
Pred mojom bolešću što je bez dermana*
Platona², Lukmana nemoćna su znanja!
Nema nade u ljek, dobar il' loš bio,
sem pomoći Božje, da bih ozdravio!*

* *Derman* (perz.) - lijek.

² Platon je grčki filozof. On je bio veoma cijenjen na islamskom Istoku. Njegova filozofija, posebno u obliku neoplatonizma, izvršila je veliki utjecaj na islamsku misao, a naročito na mistiku. Vid. Enciklopedija Leksik. zavoda, 5, P-Sjo, 157-5.

*Stihovi: Niko ne gubi u svoj život nade,
ali moje srce bez toga ostade!*

Lišen lijekova ovoga svijeta, čovjek koji čezne za lijekom lutao je čas brdima, čas dolinama. Ko god bi ga vidio pobjegao bi od njega. I niko nije imao mira. Nekoliko dana je tako prošlo da nije imao ništa da jede i pije. Glad i žed postadoše druga bolest.

*Stihovi: S jedne strane bol, s druge - rastanak me smori,
s treće - plamen želje što u meni gori!
Nevolje me okružile sve sa strana sviju;
ja ostao u sredini nit' jedući' nit' pijuć'!*

Najzad, onaj zarobljenik bola i tuge, bez hrane i sredstava, stiže do jednog pastira. Kada pastir vidje da su njegova koža i i meso sagnjili i da je bolesnik izgubio ljudski lik, reče mu:

- Bolesni čovječe! Za ime Boga, ne ulazi u stado, jer se ovce plaše tebe. Ako želiš da nešto pojedješ i popiješ, ja ću ti staviti na ovo mjesto. Dođi kad ja odem i pojedji. Pristao je. Pastir mu namijeni za njegovu sreću i, oslanjajući se na Allaha, uhvati jednu ovcu čija je dlaka bila žute boje, i nije bilo druge. Pomuze je i ostavi mlijeko na jedan kamen i reče:

- O, ti slabi i bolesni čovječe, koji tražiš lijeka za jednu veliku bolest, namuzao sam ti mlijeka! Dođi i popij!

(Poslije toga) pastir se uputi za ovcama. Onaj nemoćni čovjek također htjede da ide ka mlijeku i, dok još nije bio stigao, iz kamenja se pojavi zmija, popi ono mlijeko i stade nad časom. Onaj nesretni čovjek je gledao kako se stvar završi. Pomisli:

"Nesretniče, to je jedan veliki znak za tebe, da se list tvoje opskrbe presavio na ovom svijetu."

Stihovi: *Trudio se ili ne - jer je Bož'ja takva -
u Ezelu* određena stić' će ti nafaka!
Ona koju ne odredi Bož'ja sudba pusta
neće dospjet nikome u njegova usta
Pa makar se napinj'o iz sve snage svoje
i smišljao varke i hille bezbrojne!*

Stihovi: *Jer je tvoja nafaka određena jasno
u ajeti-kerimu³: »Mi iskomadamo...!«^{*},
Ona nit se povećava niti manjom biva;
doći će ti kad je spremi Riječ živa!
Ako ne vjeruješ da je Rezzaq* dijeli,
ti što je niječeš svu je dobit' nećeš!*

Ta opasna i nemilosrdna zmija udalji se od čase tek kad u nju povratu mlijeko, i ponovo ode među kamenje. Onaj očajni čovjek, teško se vukući, stiže do čase. Primijeti da je mlijeko poprimilo drugu boju u utrobi zmijske i postalo više plavo. Pomisli: I ovo je jedan znak koji mi kaže: Popij otrovano mlijeko da bi umro. Mnogo mi je bolje da umrem nego da tako živim: Uze času, popi otrovano mlijeko i pade onesviješćen.

Stihovi: *Pošto nema lijeka za bol srca moga,
bolja mi je smrt od mučenja toga!*

Nekoliko trenutaka bio je onesviješćen, a onda dođe sebi i reče:

* *Ezel* (ar.) - praiskon.

³ Ajet je dio sure iz Kurana, rečenica ili dio rečenice.

* *Nahnu qasemna...* - «Mi smo razdijelili...» (Qur'an, 43.32).

* *Er-Rezzaq* (ar.) - Onaj koji daje opskrbu, Allah dž.š.

- Šta je bilo uzrok da sam ostao živ, nakon što sam popio času otrova. Možda otrov nije djelovao? Ustade i stisnu ruke: koža se uzdigla i ispod nje vidje jednu novu kožu! Pritisnu drugu ruku i ona postade ista. Ode na rijeku i opru svoje tijelo: lepra je nestala sa njegove kože i on je ozdravio! Rekao bi da je sad kao od majke rođen.

*Stihovi: Za bolesti kojima Bog lijek stvara
zmijski otrov ravan je iskustvu ljekara!
Za tren oka on će bolesnog utješit'
odnijevši mu muke od bolova teških!
Jer to je beričet iz Božije šake
za onoga kome dâ milošte takve.*

Onaj izliječeni čovjek, siromah koji je upoznao mudrost, ponovo se uputi u svoj grad, uđe u Lukmanovu kuću i reče mu:

- Izvrsni poznavaoče lijekova! Ponosu mudraca! Zar nisi mi rekao: "Izuzev smrti, nema za mene drugog lijeka?" Ti si učinio da sam bio izgubio nadu u ozdravljenje.

- Božiji miljeniče! Utopljeniče u moru dobročinstva! Da, sve što kažeš, rekao sam. Ali, ja sam ti ukazao na lijek kako mudrost traži - odgovori mu Lukman. - Poslije toga, budi pravedan. Prije svega, trebalo je da ovca bude žute boje, a da nema nikakve druge, i da toga dana ima sedam godina. Kako bih mogao da je pronađem? Uzmi da sam je pronašao i pomuzao je. Ali, gdje bih našao zmiju koja je toga dana imala stotinu godina? Nemam krdo zmija pa da znam da ova ima toliko godina, a ona toliko. Pretpostavimo da sam i nju pronašao. Na koji način da je prisilim da ona to mlijeko popije i poslije jedan sahat da ga opet povrati u zdjelu da bi ga ti popio i ozdravio?

- Istinoljubivi čovječe, pravo reci - samo Allah može da učini takvu stvar!

- Odabrani pomagaču Božiji! Kremu pravednih! Da, sve se dogodilo kao što si rekao. Znao sam isto tako da pomoć dolazi samo od

Uzvišenog Allaha, i ni od koga drugog. Ovako radostan, došao sam da vidiš kako me Uzvišeni Allah izliječio.

*Stihovi: Hvala Bogu čija milost moju bol ublaži
jer pronadoh lijek koji dugo tražih!
Spasiše me od mučenja, bolesti proc'jepa
gest plemenit i džometluk mog Rahmana* lijepa!
Voljeni Dost kome moja duša stremi
i Car prijestolja zdravlje dade meni!
Zašto da me sada tuga teška mori
zbog nepravde koju džahil* meni tvori
kad ja imam utočište kome nema para
u pomoći svemogućeg moga Gospodara?!*

Mudrost - Lukmanova mudrost

Lukman je rekao svome sinu:

- Samo pomoću četiri stvari moguće je upoznati četiri osobe:

1. Strpljivog čovjeka moguće je upoznati jedino u bolesti i nevolji.

*Stihovi: Ja sam strpljiv, svako bez nevolje kaže;
kad se ona desi, svako zapomaže!
Kad nevolja dođe, tad se može suditi'
ko je strpljiv, a ko grize se i srdi!*

2. Blagog čovjeka je moguće upoznati samo kad je u ljutnji i bijesu.

* *Er-Rahman* (ar.) - Milostivi, Allah dž.š.

* *Džahil* (ar.) neznalica i arogantan čovjek.

Stihovi: *Nemoj da se uzalud hvališes saburom!
Oprobaj se kada budeš u dumanu burnom!
Ako tvoje riječi potvrdi ti tijelo,
tada možeš hvaliti sebe zacjelo!*

3. Hrabrog čovjeka možeš upoznati samo u borbi i ratu.

Stihovi: *Imat' krupnu džovdu - nije hrabrost u tom;
već je hrabar ko pogine na bojištu ljutom!
Upitaš li, svak' će da je hrabar reći,
al' u boju rijetkog s mačem ćeš zateći!*

4. Iskrenog čovjeka možeš upoznati jedino u trenutku potrebe i nužde.

Stihovi: *Ko god kaže da ti je prijatelj do groba,
zatraži mu nešto, tako ga isprobaj!
Ako namah udovolji on traženju tvome,
tad se možeš nadati dostu iskrenome!*

Mudrost - Primjer beskrajne zahvalnosti Bogu

Neki mladić se zaljubi u kćerku svoga strica, koja mu je uzvratila ljubav. Oboje su bili u zanosu, ljubazni i susretljivi jedno prema drugom. Na kraju, zaprosi je od strica, ali ovaj nije bio zadovoljan, jer je mladić bio siromašan, a djevojka bogata. Kako se stvar završila, mladić je oslabio od tugovanja i plakanja toliko da se nije mogao dići na noge.

Stihovi: *Lud sam za kosom tvojom što se vije!
Oh, gdje li je za čežnju ovu lijek?!
Od bola zbog žeđi za tvojim lijepim licem
postao sam zarobljenik svoje posteljice!*

Najzad, majka ga radi liječenja odvede liječniku filozofu i reče:

- Učeni liječniče! Besprimjerni mudračče! Moga sina je zahvatila tuga i bolest. Pogledaj ga i daj mu lijek.

Filozof mu opipa puls i reče:

- Slabašna ženo, ovaj dječak je obolio od bolesti kojoj, izuzev strpljenja i izdržljivosti, nema drugog lijeka, jer ljubav je stvar čiji je lijek bol, a njen bol je lijek.

Stihovi: *I bolest i lijek su ljubav za one što se vole;
samo voljena liječi ovu bolest!
Taj liječnik iskustvo ima silno, dugo,
pa ljubavna bol neće lijek od drugog!*

Od filozofa primiše ovu beznadežnu vijest.

Jednog dana prema nepromjenljivoj odredbi zadesi neumitna smrt njegova strica i zatvori knjigu njegova života od ovoga svijeta. Duhoviti ljudi su rekli: "Niko nije bio stvoren da mu se nađe tako brzo oprema i pogreb kao ovome čovjeku".

Odnesoše vijest tome bespomoćnom mladiću: "Da si živ i zdrav! Tvoj stric se odselio sa ovoga svijeta!"

Taj zarobljenik bola postelje, čim ču ovu radosnu vijest, ustade na noge govoreći:

Stihovi: *Hvala Bogu koji svakom dobro čini;*

*On me spasi od pakosti zavidnika silnih!
Bezbroj puta Njemu ja ću reći hvala
što mi daje ljepoticu lijepu kao lala!
Kad suparnik vidje moga dosta lijepog,
On zatvori knjigu besleme* naslijepo!
Posl'je ovog dara, najbolje je meni
da zauvijek zborim svoj šućur iskreni!*

Najzad, oženi se s tom djevojkom i prve noći reče:

Odabrana ljepotice! Kremu dražesnih! Pogledaj kakvu milost nam je učinio Uzvišeni Allah! On je podario tebe meni, mene tebi. Sada je najbolje za nas, prije svega, da zahvaljujemo Uzvišenom Gospodaru koji nas je spasio od čežnje (uzdisanja) i koji nas je sjedinio na ovako dostojanstven način. Ustani da Mu se klanjamo.

Oboje su ustali, do zore proveli u namazu i na taj način mnogo zahvaljivali Allahu. Drugu večer činili su isto, treću također. Izvjesno vrijeme je ovako prošlo.

Jednog dana učeni filozof susrete ovog čovjeka koji je bio ostario i brada mu obijeljela. Od vremena kada je došao da potraži učenog filozofa da ga liječi do momenta kada ga je filozof ponovo vidio, prošlo je sedamdeset godina. Upita ga:

- Zar ti nisi onaj mladić koji je bio došao kod mene da ga liječim?

- Da, to sam ja - odgovori.

- Mučeniče žarke ljubavi, najzad, do čega si dospio? Šta je bilo sa djevojkom u koju si bio zaljubljen?

- Učitelju liječnika! Pravedniče među apotekarima! Djevojka za koju pitaš sedamdeset godina je već sa mnom u braku, ali je još djevica.

* *Beslema* (tur.) - svakodnevna opskrba.

- Iskreni čovječe i prisni prijatelju, zašto joj nisi prišao? To ti je dozvoljeno - reče mu.

- Utješitelju bolesnih! Poštovaoče principa razumnih! Da, - odgovori - znam da mi je to dozvoljeno. Ali, sedamdeset godina je prošlo kako smo zajedno čitave noći zahvaljivali i veličali Allaha. Svaki dan postimo radi Njegova zadovoljstva. Ne postoji nijedan slobodan trenutak da joj se približim.

Kad filozof ču ove riječi, osta u čudu i reče:

Stihovi: *O, kakav zahvalan i iskren rob Allahov,
zanesen Njegovim darom i beskrajnim dželalom!
On nema druge ljubavi već da spominje Boga;
osim Bož'jeg rizaluka* ne vidi sjaja drugoga!
On samo uzvišeno Allahovo traži Biće;
samo zahvalu Njemu povazdan radostan sriče!
On žuri putevima koji Bož'joj blizini vode;
brige njegova srca na jednu misao se svode!*

Mudrost - Što je zapisano, stići će te

Neki je asket otišao da čestita ženi svoga rođaka, koja je rodila kćer, i sjeo pored kolijevke. San ga savlada i on zaspi. Dok je spavao, neko mu reče:

- Pobožni asketo, ta djevojčica će sa devedeset i devet osoba učiniti blud, a onda će postati tvoja žena. Bit će velika ljepotica i ti ćeš je mnogo voljeti. Ova djevojčica će umrijeti od ujeda škorpiona!

Asket se probudi i u sebi reče:

- Kako ću je uzeti za ženu kad počini blud sa devedeset i devet osoba, a onda postane moja supruga? Ne bih je primio za ženu da je

* *Rizaluk* (ar.-tur.) - zadovoljstvo.

lijepa kao Zulejha!⁴ Najbolje šta mogu da učinim je to da zakoljem ovu djevojčicu u bešici da se ne bi desile ove stvari! Najzad, on odluči da je ubije. Majka joj je bila izišla van nekim poslom i on nađe zgodnu priliku. Brzo povuče britvu preko njena vrata. Mislio je da je zaklana.

Izišao je van i, iz straha od roditelja djevojčice, pobjegao iz toga kraja.

Njena majka se povrati i pogleda u bešiku. Krv je kapala. Približi se i ugleda da je djevojčica zaklana. Vrišteći, izide napolje i obavijesti susjede. Oni se iskupiše i vidješe da je vrat prerezan, ali vratne žile nisu bile presječene. Dovedoše hirurga. On zaši ranu i stavi mehlem. Najzad, djevojčica nije umrla od te rane, ali je ostao ožiljak ispod vrata kao dlaka.

Stihovi: Džahile, nitkove, šta činiš pred sudbinom?!

Ona se ne mijenja ni trudom ni silom!

*Kako god okreneš, - što je zapisano
stići će te jednom, noću ili danom!*

Ti ne možeš ukloniti slovo s `Illijuna
makar im'o mudrost starog Eflatuna!*

Kad je navršila četrnaest godina, počela je da se odaje bludu, zbog čega su je protjerali iz grada. Smjestila se na obali mora. Ko god bi joj dao stotinu zlatnika, podavala se jedanput, sve dok broj nije dostigao devedeset i devet osoba. I pobožnjak je bio, također, u tuđini sve do toga vremena. Jednog dana sjeti se svoje domovine i odluči da se vrati. Ukrcao se na jednu lađu i Božijom odredbom, stiže u luku gdje se bila nastanila spomenuta bludnica. Pobožnjak iziđe iz lađe i vidje ovu ženu koja se isticala među ljepoticama. Snažna ljubav i strast su

⁴ Zulejha je Putifarova žena, čija je ljubav za Jusufom mnogo proslavljena i opisana na Istoku, naročito u elegantnim poemama Nizamija i Džamija. Spominje se i u Kuranu. Vid. *Qamusu'l-a'lam*, II, Istanbul, 1311., str. 2420.

* *Illijun* (ar.) - "Knjiga ispisana" (Quran, 83:18, 19); sedma sfera nebesa.

zagospodarile njime. Počeo je da obilazi oko njene kuće. Sa njom je bila još jedna udovica. Pobožnjak upita:

- Čija je supruga ova lijepa žena?

- Pobožni čovječe čiste duše, ova nije za tebe, jer je bludnica. Ko god joj da stotinu zlatnika, sastane se jedanput sa njim i poda mu se.

- Iskusna udovice! Ti koja znaš tajanstvene stvari, - reče asket - mogu li da dam pedeset zlatnika, budući da sam siromašan? Treba da pokažete malo samilosti prema meni.

- Raspusni pobožnjače! Asketo grješne misli! Samilost prema tebi je u davanju zekjata,⁵ a ne da trošiš na prostituciju!

- Ženo! Moguće je da dam pedeset zlatnika, a drugih pedeset da ubrojite u zekjat, jer nemam više. Jesi li zadovoljna ovim?

- Asketo! Varalico! Idi, i da si zdrav! Kad nemaš novaca, nemoj da radiš takve stvari.

- Udovice, zašto si tako lahkoma? Idi i reci sve. Ako se zadovolji sa pedeset zlatnika, uredu je. U protivnom, odlazim.

Najzad, ne mogavši odoljeti navaljivanju askete, saopći ženi:

- Vođo ljepotica! Jedinstvena ljepotice! Vani je jedan pobožnjak koji se zaljubio u tebe. Kaže: "Imam pedeset zlatnika, a drugih pedeset mi oprostite. Da se samo jedanput sastanem!"

- Udovice! Ja sam se pokajala za ono što sam činila u prošlosti. Od sada - reče ljepotica - to mogu da učinim samo u braku. Ako se oženi sa mnom grješnom, kako je Bog odredio, može se sastati sa mnom. Inače, ne.

Stihovi: *Po hiljadu puta, ja Rabbi, oprosti,
kajem se za grijeh, zbog neposlušnosti!
Svoje lice stavljam na Tvoj prag milosni.*

⁵ Zekat - leksički znači čišćenje i milostinju, tj. dio imetka koji se daje siromašnim muslimanima (2,5 %). Vid. opširno: *Enzyklopaedie des islam, IV*, 1302-1304.

*Ti pomažeš onom ko oči orosi
kajuć se zbog grijeha, sve ih vidio si!
Gospodaru, Vječni, Utoku uzdaha,
Ti teobu* primaš do posljednjeg daha!*

Udovica je saopćila ovo pobožnjaku rekavši:

- Zarobljeniče požude! Poslušni robe tvrdoglavog demona! Ova čestita žena se pokajala i zauzela mjesto među pokajnicama. Možeš je imati jedino putem braka, a ne na nedozvoljen način. Ako je uzmeš za ženu, možeš joj se približiti. Inače, nema drugog puta da joj priđeš.

Kad pobožnjak ču ove prijatne riječi i ovu radosnu vijest, od prevelike radosti stotinu puta je bacio kapu ka nebu rekavši:

*Stihovi: Svakako, samo da se sjedinim sa njom,
zahvalan ću biti srcem, dušom svom!
Prihvatam je, dobra ili loša bila,
što god bude, neka bude, moja sestro mila!*

Na kraju se oženi sa njom i sastade. Tako je prošlo izvjesno vrijeme. Jednog dana pogleda ispod vrata svoje supruge i opazi trag rane koji je ostao kao jedna dlaka.

- Dobra žena, od čega ti je taj trag ispod vrata? - upita je pobožnjak.

- Još dok sam bila u bešici - reče mu - posjetio nas je neki pobožni, rođak moje majke. Majka je bila izišla nekim poslom. Niko nije znao šta se desilo pobožnjaku. Mene je bezgrješnu zaklao, a onda pobjegao. Kad je majka ušla, opazila je da sam u bešici zaklana. Dozvala je susjede. Svi su se iskupili i doveli jednog hirurga. Međutim, vene nisu bile prerezane. Hirurg je zašio tu ranu i hvala Bogu, ostala

* *Teoba* (ar.) - pokajanje.

sam sve do sada u životu. Pobožnjak tada sazna da je to upravo ona djevojčica koju je zaklao u bešici. Spozna da niko ne može umaći Božijoj odredbi i pored svih pokušaja.

Stihovi: *Niti trudom, nit' napor'ma što ih ljudi čine -
niko neće umaći od Bož'je sudbine!
Ti ništa ne pitaj! Zadovoljan budi
ako hoćeš pravo svojim umom sudit'!
Onom ko se smrću otruje, akrane,
nećeš naći lijeka na sve čet'ri strane!*

- Dobra ženo, ja sam onaj asket - reče pobožnjak - koji je htio da te zakolje u bešici i pobjegao.

- Nemilosrdni čovječe, - reče mu ona - tek sam se bila rodila! Kakvo sam neprijateljstvo pokazala prema tebi da tako postupiš prema meni?

- Dobra ženo, u snu mi je rečeno - odgovori asket - da će ova djevojčica (kada odraste) učiniti blud sa devedeset i devet osoba, a da će onda postati moja žena, da ću je ja mnogo voljeti, i da će umrijeti od ujeda škorpiona. Bilo mi je teško da učiniš bludnu radnju sa devedeset i devet osoba, a onda postaneš moja žena. Od muke sam htio da te ubijem!

Iz dana u dan pobožnjak je sve više volio svoju ženu. Iz straha od škorpiona napravio joj je humku od klesanog kamena da škorpion ne bi našao mogućnost da je ugrize. Dan-noć je čuvao svoju ženu da bi je zaštitio od škorpiona. I ovo je jedan znak varke, jer ko bi se od smrti mogao spasiti čuvanjem i kako bi se od nje moglo spasiti. Sudbina je htjela da jednog dana škorpion upadne kroz prozor i naočigled oboje njih skoči i ugrize ženu za vrat. Poslije nekoliko trenutaka žena umrije.

Stihovi: *Da li vidje deliju koji smrt pobjedi?!
Zar ne vidiš kako ona junake obara!?*

*Pripremi užinu - jera tebi slijedi
dug i težak put na kom se izgara!*

Mudrost - Iskrena teoba je najbolji izlaz grijешniku

U Basri⁶ se pojavila jedna nevaljala žena. Više puta je bila ukorena i protjerana iz grada, ali se nije okanila prostitucije. Na kraju je određeno da svaki mjesec policija uzima od nje po sto zlatnika. Jednog dana neki pobožni čovjek prođe pored njene kuće. Pogleda unutra i vidje ženu svu u draguljima. Oko nje na zidovima izvješane zavjese iz Susa,⁷ a tek prispjele mlade djevojke s rukama na bokovima poredane. U sredini harema postavljeno prijestolje ukrašeno draguljima, a na tome prijestolju sjedila je ona bludnica u odjeći koja je bila protkana zlatom.

Kada je pobožnjak bacio svoj pogled na ove ukrase i vidio ovu divnu ženu, strast i zanos mu uzavriješe u tolikoj mjeri da ovlada njegovim srcem i on izgubi razum. Kruti principi asketizma se srušiše. Kad djevojke ugledaše iznutra da se neko pred kućom stropoštao, istrče van i dignu ga na noge rekavši:

- Pobožnjače čiste prirode, asketo koji tražiš raj, šta ti se dogodilo?

Kad pobožnjak otvori oči, njegovo uzbuđenje se udvostruči jer su maloprije bile daleko.

- Izabrane krasotice! Kremu ljepotica! Da vas nešto upitam: Ko je ova žena što sjedi na prijestolju?

- Čisti pobožnjače! Asketo blaženog pogleda! Zašto pitaš za nju kad si ti asket na Božijem putu i ideš putem našeg učitelja (Muhameda)? Zar ne znaš da posmatranje ljepotica udaljava od pravog cilja?

⁶ Basra je grad na riječi Šat al-Arabu, 420 km od Bagdada (Irak).

⁷ Susa (Šušter) je grad u provinciji Huzistanu (Iran).

Stihovi: *Približit' se Bogu zaljubljene priječe
želje srca koje oni ustaviti neće!
Ne daj svoje srce u skitnju ljubavi
jera njezin prijesto, visoki, ubavi,
Trebalo biti postavljen iznad svake staze
jer nije uredu da po njemu gaze!*

- O, ponosne djevojke! Oštroumne kokete! Sinula mi je u glavu želja za njenim uvojcima kose. Moje nesretno srce dospjelo je u ludilo iz žarke ljubavi. Kakav asketizam, kakva pobožnost! Poludio sam! Neka bude što god hoće!

- Zalučeni asketo! Utučeni pobožnjače! Konačno, šta hoćeš sa ovakvom zalučenošću? - rekoše mu.

- Sam ne znam šta hoću, - odgovori im - ali smatram da je želja srca da sjednem na prijesto sa tom ženom i posmatram njenu zanosnu ljepotu, a onda uberem nekoliko ruža iz ružičnjaka njenog lica.

- O, zgaženi obrtanjem škrte sudbine! Lišeni sofre neba! To sve što si rekao da želi tvoje srce i duša može se postići i ostvariti prosipanjem zlata i srebra, ali ne siromaštvom i bijedom - rekoše mu.

- Ponosne i odabrane ljepotice, jeste, siromašan sam, - reče im on - ali sve što imam žrtvujem vama.

Stihovi: *Sve ću svoje blago žrtvovati za te;
ne bih mog'o drukčije harčiti dukate?!
Ko svoj život ne žrtvuje za svoga akrana
taj će biti u broju bijednih insana!*

Na kraju, pobožni čovjek je prodao sve što je posjedovao i novac donio spomenutoj ženi rekavši:

- Evo, donio sam vrijednost mojih dobara.

Žena naredi svojim sluškinjama da uvedu pobožnjaka.

- Slabiću koji slijediš svoje prohtjeve, - rekoše mu one - ti koji neprestano juriš, evo, tvoja voljena je dozvolila da dođeš i da se sastaneš sa njom.

Kad pobožnjak ču vijest o radosnom sastanku, da mu se želja ispunila, radost je toliko njime ovladala da su mu se noge tresle i snaga izdala da nije mogao ni koraka kročiti. Na koncu, djevojke ga odnesoše do prijestolja one žene.

- Dobri asketo! Pobožnjače koji tražiš sastanak sa mnom! Dođi i budi moj najiskreniji drug - reče mu ona. - Staviti ću te u broj mojih najprisnijih prijatelja.

Uzeše pobožnjaka i posadiše ga na prijesto. Sjeo je sasvim blizu žene i oni počеше da se zabavljaju.

*Stihovi: Ko god se nađe blizu prijatelju svom
neće biti pregažen bolnim rastankom.
Kad mu naumpane slatko sevdisanje,
utvrđen mu zamak ta mis'o postane,
pa kako da u njegovo srce tad dospije
vojska koju bol rastanka progoni i bije?!*

U tom trenutku pojavi se vođa Božije upute i vjesnik prijestolja cara, koji je izvan vremena, sa knjigom Upute i pečatom na kome je napisano: "On upućuje na Pravi Put onoga koga hoće." Iznad toga bilo je napisano to što ukazuje na sjedinjenje: "Bojte se dana kada ćete se vratiti Bogu." Sa ovom knjigom sreće, brzi kurir Upute prispio je u srce nemarnog askete. Istog trenutka zadrhta mu čitavo tijelo. On ustade i reče:

- Nemarna ženo, pusti me da idem u svoju kolibu!

- Bojažljivi pobožnjače, šta te muči da se sav tresesh? Koga si se uplašio da se povlačiš iz tako prijatnog društva? - upita ga.

- Nemarna ženo koja zaboravljaš i zanemaruješ džehennemske muke, bojim se Uzvišenog Allaha, jer je On sudija na Sudnjem danu - odgovori asket. - Za ime Boga, pusti me da idem i otvori vrata! Sve što sam ti dao - halal ti bilo!

- Bogobojazni asketo! Pošteni pobožnjače! Zar nikada nisi učinio takve stvari? - upita ga ona.

- Ne! - odgovori on.

Ona sazna da mu je od Vječnog (Boga) došla Uputa. Vratila mu je sve što je bio donio i uz to ga ispratila sa svim počastima.

Posrćući, plačući, jecajući i od srca se kajući i koreći sam sebe uđe u svoju kolibu pokajanja i prijekora. Pade ničice. Bujica suza, poput Nila i Eufrata, tekla je bez prestanka niz njegovo lice.

Poslije njegova odlaska i ova žena je, također, razmišljala o svojim različitim situacijama. Kajala se i sebi prebacivala govoreći:

- Ti koja ne haješ za kaznu Sudnjega dana! Ti koja se ne ustežeš od nasilja i nepokornosti! Znaš li da se približava Dan, koji nazivaju Dan proživljenja. Tamo će biti sud Stvoritelja kome nema ravna. Kako ćeš ti ići? Onaj pobožnjak koji je htio samo jedanput u životu da učini prostituciju, i još je nije bio učinio, - vidjela si kako se uplašio od Božije kazne i kako je drhtao od straha! Ti, koja si provela sav život na takav način, šta ćeš učiniti na kraju?

Od blagoslovljenog straha spomenutog askete i ženi stiže vjesnik Upute. Ona se pokaja iz dna svoga srca i duše, rasproda sva svoja dobra i podijeli ih kao sadaku siromasima.

Zatim se uputi za asketom i stiže do njegove kolibe. Javiše tom pobožnom čovjeku da ga traži neka dobra žena. Kad je izišao, vidio je istu ženu u čijoj je kući bio. Ponovo se sjeti grijeha koji je učinio. Iz straha od Gospodara Sudnjega dana, strašno kriknu i predade Allahu svoju čistu dušu.

Žena se veoma ožalosti zbog njegove smrti.

- Bila sam došla da budem njegova zakonita žena i - pogledaj moje sreće: da i ovaj napusti ovaj prolazni svijet. Zar on nema nijednog rođaka koji bi me uzeo za svoju zakonitu ženu?

- Ima jednog brata, - rekoše joj - ali je puka sirotinja, ne i posjeduje ništa!

- Ja imam dovoljno da ne umremo od gladi - reče ona.

Konačno, ona postade zakonita žena brata spomenutog askete i rodi mu sedam sinova koji su postali čuveni po askezi i poštenju da im nije bilo ravna.

Stihovi: *Teoba je jedini izlaz grješnom stvoru;
reci: Tubtu ilellah*, ti što toneš u gr'jeha moru!
"Teško meni!"* reći ćeš na Dan ustajanja
ako spas zanemariš iz svoga neznanja!*

Mudrost - Priroda ovog svijeta

Pitali su Imam-Gazalija⁸: "O ti, koji čistiš srca i otklanjaš sumnje onih koji pitaju i koji otkrivaš tajne ekstaze i govora (zahira i batina), zbog čega su se ljudi podijelili u dvije klase? Jedna klasa traži i želi ovaj svijet, a druga ga se odriče i ne želi ga."⁹

- Kada biste vidjeli da onaj koji peče halvu pljune u nju, da li biste jeli takvu halvu? - upita Gazali.

* *Tubtu ilellah* (ar.) -"Kajem se pred Allahom." (Qur'an, 46:15),

* "*Ja lejteni...*" (ar.) -"Teško meni..." (Quran, 78:40)

⁸ Gazali (Abu Hamid Muhammad al-Gazali) slavni je islamski filozof i mislilac koji je dobio nadimak Huggatu'l-islam (Garancija, autoritet islama). Rodio se 1059. u mjestu Gazalu kod Tusa (Iran), po čemu je dobio nadimak Gazali. U Nišapuru je osnovao koledž i tekiju za sufije. On se oborio na filozofe svojim djelom "*Maqasidu'l-falasifah*" (Ciljevi filozofa). Vid, Henry Corbin, *Historie...*, 251-261.

⁹ Fevzi ovdje podrazumijeva dvije osnovne podjele na ulemu i mistike.

- Ne - odgovoriše.

- Ako odnesu tu istu halvu ljudima koji ne znaju da je pomiješana sa pljuvačkom, da li će oni jesti ili ne?

- Da - odgovoriše. - Sa svih deset prstiju će grabiti i jesti, jer je halva slatka.

- Takav je i ovaj svijet - reče - Gazali. - Ko god spozna da je pomiješan sa nečistoćom ne želi ga. Međutim, svaki i onaj koji nije spoznao da je bit njegove prirode pomiješana sa lešinom ždere ga kao halvu pomiješanu sa pljuvačkom.

*Stihovi: Zar Simurgu,¹⁰ treba tražit' leš da kljuje
kad kraguju gnjilo meso dolikuje?*

Mudrost - Četiri kategorije ljudi po pitanju znanja

Pitali su Šiblija¹¹ koliko ima kategorija ljudi i koje su.

- Četiri - odgovori.

- Koje su? - upitaše.

- Prva kategorija su oni koji znaju i znaju da znaju. To su učenjaci. Slijedite ih, jer je Učitelj oba svijeta (Muhammed s.a.v.s.) rekao: "Učenjaci su povjerenici poslanika kod Allahovih robova."

*Stihovi: Učeni su Bož'jih robova vodiči
jera skup vrlina takve ljude diči!*

¹⁰ Simurg je mitološki orao koji se spominje u istočnim romansama. U Firdusijevoj "Šahnami" je odgojitelj mitskog junaka Zala, oca hrabrog junaka Rustama. Vid. *Persian-English dictionary*, London, str. 718.

¹¹ Šibli (Abu Bakr Muhammad b. Halaf al-Šibli) znameniti je sufija. Rođen je u Samari, umro u Bagdadu 334. h. Bio je učenik Gunayda iz Bagdada. Vid. *Qamusu'l-A'lam*, IV, 2441-2.

Druga kategorija su oni koji znaju, a ne znaju da znaju. To su zaspali. Probudite ih!

*Stihovi: Ima mnogo učenjaka ne znaju šta znaju
pa u grupu neznalica sebe ubrajaju!*

Treća kategorija su oni koji ne znaju i znaju da ne znaju. To su oni koji traže. Poučite ih i probudite kod njih revnost za naukom.

*Stihovi: Neznalice su k'o sljepci, za učenim tumaraju;
jesu l' dobri ili loši, oni to ne znaju!*

Četvrta kategorija su oni koji ne znaju i ne znaju da ne znaju. To su oni koji ne znaju za Allahov put. Držite se daleko od njih.

*Stihovi: Koliko je neznalica što su uvjereni
u nauci i spoznaji da su jedinstveni,
al' kad uđu u skupove gdje sjede učeni,
samo zure u stopala, šija povijenih!*

Mudrost - Ne stidim se reći da ne znam

Postavili su jedno pitanje Ša'biju.¹²

- Ne znam - odgovori.

¹² Ša'bi (Abu Amir b. Ibrahim b. Amr al-Ša'bi) je tradicionalist. Tvrdi da je čuo hadise od 500 drugova poslanika Muhammeda. Uživao je ugled na dvoru halife Abdu'l-Melika koji mu je povjerio posebnu misiju kod grčkog cara. Vid. *Qamusul-Alam, IV*, 2860.

- Kremu učenjaka! Odabraniče među oštroumnim ljudima! Zar se ne stidiš da kažeš da ne znaš? - rekoše mu. - Ti si najbolji pravnik, Iračanin.

- Zašto se meleki nisu stidjeli da kažu: "Slava Tebi! Mi znamo samo ono čemu si nas Ti poučio!" Ako i ja ne znam, kakve tu ima štete i sramote.

Stihovi: *Kad se starih i današnjih uporede znanja,
naspram mora beskrajnog, od kapi su manja!
Svaki onaj što u tebe za učenog važi
pred Božijim znanjem izvinjenje traži!*

Mudrost - Znanje oživljava mrtve

Neki je car pročitao u indijskim knjigama da u Indiji postoje planine na kojima raste drveće čiji plodovi oživljavaju mrtve. Pozvao je sebi vezire, mudrace i učenjake i pitao ih za to. Svi su šutili, niko nije mogao da odgovori. Svi su ostali u čudu. Na kraju, našli su jednog učenjaka koji je bio dovoljno pametan i veoma iskusan. Poslaše ga u Indiju da ispita to voće, da to provjeri. Za taj posao dadoše mu godinu dana roka.

Taj čovjek je otišao u Indiju i lutao godinu dana po planinama. Ispitivao je svaki list i svaki plod, ali ne nađe voće koje oživljava mrtve. Povrati se i sazna da su ove riječi date u prenesenom smislu. Otišao je kod jednog indijskog učenjaka i upita ga za smisao ove alegorije, našto mu ovaj odgovori:

- To je alegorija koju su izrekli indijski mudraci: planine označavaju učenjake, voće je njihovo znanje, mrtvi - to su srca neznalica koja putem nauke postaju živa.

Čovjek se povrati caru i saopći mu značenje alegorije, što su carski učenjaci odobrili i pohvalili njegovo objašnjenje rekavši:

Stihovi: *Abu Hajat* ako tražiš, onda ćeš ga naći
u ilumu i spoznaji, gdje moraš zaći!
Svaki onaj ko popije samo kapcu jednu
vječni život postići će i deredžu vrijednu!
Spasit će se tmine, vodiča naći će,
bit' će sa Hizirom¹³, nov mu život sviće!*

Mudrost - Tri savjeta umjesto 80 sanduka knjiga

Među Izraelićanima bio jedan mudrac koji je bio sakupio osamdeset sanduka knjiga. Uzvišeni Allah je objavio poslaniku toga vremena:

- Reci tome mudracu da, ako bi sakupio još toliko, neće imati nikakve koristi izuzev ako ne učini tri stvari:

1. da iz svoga srca odstrani ljubav za ovim svijetom, jer ovaj ništavni svijet nije dom vjernika. Riječi Učitelja oba svijeta su nepobitan dokaz za to. Poslanik Muhammed je rekao:

"Ovaj svijet je zatvor za vjernika, kabur je njegova tvrđava, a Džennet njegovo boravište. Ovaj svijet je Džennet za nevjernika, kabur je njegov zatvor, a Džehennem njegovo stalno boravište."

Stihovi: *Kako ljudi što imaju razum bistri, vajni
svoje srce vežu za svijet ništavni?
Dunjaluk je za vjernika jama u suzama,
pa kako se radovati u tamnici srama?!*

* *Abu Hajat* (ar.) "Voda života".

¹³ Hidr je tradicionalno ime nepoznate ličnosti koja se spominje u Kur'anu kao Bogu bliska osoba koja vodi poslanika Musaa. Po sufijskom učenju, Hidr je besmrtni budući da je izvanredan duhovni vodič. *Islam Ansiklopedisi*, 5 cilt, 457-470.

2. da ne održava veze sa nepravednim vladarima, jer nisu naklonjeni učenjacima i misticima. I za to su dokaz riječi poslanika Muhammeda, a to je najbliži dokaz: "Učenjaci su povjerenici poslanika u odnosu na Allahove robove, ali uz uvjet da ne učestvuju u vlasti i da nisu omamljeni ovim svijetom. Jer ako prigrle ovaj svijet, iznevjerili su poslanike. Klonite ih se i čuvajte ih se!"

*Stihovi: Onom što se drži Prave Staze Bož'je
car zulumćar jaran nikad bit' ne može!*

3. da ne vrijeđa nikoga i ne laže, jer vrijeđanje i laganje nije posao vjernika nego je to posao nevjernika. Časna naredba Abu'l-Kasima¹⁴ je za to nepobitan dokaz. Naime, Poslanik je rekao:

- Dužnost je da govorite istinu, jer su to vrata Dženneta. Čuvajte se laži, jer su to vrata Džehennema!

*Stihovi: Onom ko se zaputi Bož'jim Putem Pravim
laž ne može biti u njeg'voj naravi!
Samo jedna r'ječ lažljiva iz usta
može da ga zavede sa njegova puta!
Ni na jednom sv'jetu lažac primit' neće
jedan zračak sunca smiraja i sreće!*

Mudrost - Druženje sa vladarima ili siromasima

Ko god se druži sa carevima, oholost mu se povećava. Ko se druži sa siromasima (dervišima), povećava mu se zahvalnost i umjerenost.

¹⁴ Abu'l-Qasim je naziv koji su davali poslaniku Muhammedu po njegovom sinu Kasimu od Koptkinje Merjeme.

Stihovi: *S carevima ko se družī - taj poniznost gubi;
takav srce zamrači i oholost ljubi!
A ko sjedi na sohbetu * prijaznih derviša
zahvalnost mu u srcu postaje sve viša!*

* *Sohbet* (perz.) - svečani skup s prijaznim razgovorom.

TREĆI HULD

Pun melodija slavuja iskrenosti i prijateljstva. Da bi zadobio zadovoljstvo mirisavih ruža i da bi poslužio kao primjer i pouka razumnima koji promatraju, baščovan, krem mudrih, otvorio je vrata iskrenosti i perivoja pravog puta.

Iskrenost - Radi dobro u ime Boga

- Abu Umar¹ veli: "Jednog dana je Osman Nasafi² držao narodu vaz sa minbera. U toku vaza reče:

- Ljudi! Htio bih da vas zamolim da mi učinite nešto.

- Šta je to? - upitaše.

- Potrebno mi je hiljadu drahmi - odgovori. - Hoćete li mi dati?

Niko ne odgovori. Po drugi put reče:

- Zar među vama nema nijednog Božijeg prijatelja koji bi mi iz Božije ljubavi dao što mi je potrebno?

Niko ništa ne odgovori i on po treći put reče:

- Ako ne može jedna osoba da to da, neka daju dvije - tri ili deset osoba.

Ništa ne odgovoriše. On siđe sa minbera i ode kući. I ja - priča dalje Abu Umar - uzeh hiljadu drahmi i uputih se njegovoj kući. Pokucah na vrata. Jedna služvaka iziđe i upita:

- Ko si ti i šta hoćeš?

¹ Abu `Umar al-Mazini - rođen u Meki 689., umro u Kufi 770. godine, osnivač arapske filologije i sakupljač stare arapske poezije. Brockelman, *Geschichte der Arabischen Literatur*, Leiden, 1937., Tom I-III, str.117. 64 Osman Nasafi - nepoznat.

² Osman Nasafi - nepoznat.

- Reci šejhu da ga neko traži van - rekoš joj.

Šejh iziđe i ja mu predadoh onih hiljadu drahmi i rekoš: - Bogati, nemoj nikome reći da ti je Abu Umar dao novac. Možda se pohvala ljudi pomiješa sa licemjerstvom. Ne tražim pohvalu ljudi, nego želim da vidim ljepotu Milostivog i da postupim shodno naredbi Gospodara Sudnjega dana, Koji kaže:

"Ko se nada da susretne svoga Gospodara neka čini dobro i neka ne pridružuje nikoga u obožavanju svoga Gospodara."

Zbog prijjetnje ovog časnog hadisa koji je Uzvišeni Allah izrekao u odnosu na licemjerje, Abu Hurejre³ (neka je Allah zadovoljan njime) priča da je naš vjerovjesnik Muhammed (neka je Allahov blagoslov i spas na njega) rekao:

- Svemogućí Allah kaže: "Ja sam Bog, Koji nema potrebe da Mi se pridružuje neko. Ko god učini jedno djelo za nekog drugog, Ja, koji sam Bog, čist sam od tog djela." Smisao hadisa je da u svakom poslu i djelu, koji su pomiješani sa licemjerstvom, postoji pridruživanje (širk). Uzvišeni Allah ne prima nijedno djelo koje je učinjeno u ime nekog drugog. U drugom hadisu stoji da Allah prima samo ono djelo koje je učinjeno sa iskrenošću i radi Njegova zadovoljstva. Ako djelo nije učinjeno sa iskrenošću, Uzvišeni Allah ne prima to djelo. Nema nagrade za njega na drugom svijetu, a mjesto onoga koji ga je učinio bit će u Džehennemu.

Stihovi: *D'jeli sadaku, ali da bi njenu žetvu brao
osim Boga neka niko ne zna da si dao!
Ko god čini dobra djela sebe da pokaže -
Bog će takvog protjerati iz društva najdražeg!*

³ Abu Hurayra je drug poslanika Muhammeda s.a.v.s., koji od njega prenosi više od 800 hadisa. Za halife Omera bio je namjesnik u Bahrejnu, za Osmana kadija u Meki, a za halife Muavije namjesnik Medine, gdje je umro oko 56/675. godine. Vid. M. Jalil, *Historie de la Litterature Arabe*, Paris, 1966., 524,

Sutradan je bio vaz kome sam i ja prisustvovao. Osman Nasafi je počeo da vazi i u toku vaza reče:

- Prisutni, imam pravo na vašu pomoć. Ja sam zatražio, ali mi niste udovoljili. Međutim, Uzvišeni Allah mi je poslao, putem jednog od Svojih prijatelja, tih hiljadu drahmi.

Nastavio je da vazi, ali nakon jednog časa ponovo će:

- Prisutni, ako kažem preko koga mi je Uzvišeni Allah poslao taj novac, kakve tu ima štete? Poslao mi je novac putem Abu Umara (neka je Allah zadovoljan njime).

Abu Umar priča:

- Bilo mi je teško jer sam one drahme dao radi Allahova zadovoljstva i htio sam da niko ne zna za to da se ne bi licemjerstvo pomiješalo, da to bude samo radi Allahova zadovoljstva. Kada je Osman Nasafi to razglasio, ustao sam, navukao ogrtač na glavu i počeo lažno da plaćem. Približio sam se minberu i uhvatio se za skut Osmana Nasafija rekavši:

- Taj novac koji sam ti dao jučer bio sam ukrao od oca. Sada je on doznao da sam počinio krađu. Mnogo me mučio. Boga ti, daj mi onaj novac da mu ga vratim i da se spasim lukavstva.

- Kradljivče, zato si mi rekao da nikome ne govorim - reče Umar.

- Da - odgovorih. - Bojao sam se da moj otac ne sazna i zbog toga sam ti rekao da ne kazuješ nikome. Međutim, ti si ipak rekao. I on je primio vijest i sada me prisiljava govoreći:

Uzmi moje drahme od onoga kome si ih dao!

- Malo sačekaj da odem kući! - reče.

- Tako mi Boga, neću ti pustiti skut odjeće dok mi ih ne vratiš!

- Idi i donesi mi novac ovog kradljivca - reče najzad slugi, a meni je rekao prijekorno:

- Sjedi, varalico! Sad će doći! Bog mi je svjedok da nisam potrošio nijedan novčić od te sume.

Sluga donese novac i daje mi ga rekavši: - Uzmi, đavo nek nosi i tebe i tvoje pare!

Uzeo sam novac i vratio se na svoje mjesto. Prisutnima je teško padao ovaj moj neuljudni postupak. Izgubiše raspoloženje i sakupiše se oko mene uputivši mi bezbroj prijekora i kletvi:

- Prljavi nitkove! Škrti licemjeru! Neka je prokletstvo na tebe i tvoj novac! Pokvarenjače! Kad si mu ranije dao novac u potaji, trebao si ga sada u potaji i tražiti. Zar se ne stidiš Boga da javno naneseš uvredu tako učenom i savršenom čovjeku?

- Ljudi, - rekoh - ja nisam vlasnik tih novaca! Ukrao sam ih od oca!

- Idi, nesrećo! Tvoj otac je nesretan zbog tebe, a ti si zbog njega nesretniji. Proklet bio i ti i tvoj otac! - rekoše i na kraju se razidoše kućama.

Ja, međutim, uzeh šest hiljada drahmi i odoh kući Osmana Nasafija. Pokucah na vrata. On izide i reče mi:

- Kradljivče, šta je još tvoje ostalo kod mene pa si došao da to tražiš?

- Ništa mi nije ostalo kod tebe - rekoh. - Evo, donio sam ti šest hiljada drahmi. Uzmi, ali pod uvjetom da nikome ništa ne kažeš. Donio sam ih samo radi Božijeg zadovoljstva.

Bogami, ako budeš rekao da ti je Abu Umar nešto dao, opet ću ih uzeti od tebe.

- Lopove, mora da si to ukrao od roditelja pa insistiraš da ne kazujem nikome.

- Nema potrebe da to činiš - rekoh. - Ako nikome ne kažeš, to je moj novac. Bogami, niko ga neće uzeti od tebe. Ali, ako se odlučiš da ispričaš da sam ih ukrao od roditelja, sigurno će ti ponovo biti oduzeti.

- Stavi ih tamo - reče. - Neću da uzmem ništa iz tvoje ruke.

Stavio sam ih pred njega i vratio se. Poslije toga nije pokušavao da ikome kaže.

Stihovi: *Onom koji traži radost Božjeg Lica
suvišno je da se drugi njemu dive!
Pohvala je kao vatra, djelo poput žive;
od nje neće ostati ni jedna zehrica
ako ona padne na zapaljen iver!*

Iskrenost - Znaci iskrenih ljudi

- Neki čovjek dode kod Šaqiqa ibn Ibrahima⁴ i reče:

- Prvi među mudrima! Vojskovođa armija čistih duša! Ljudi me smatraju dobrim i nazivaju me iskrenim čovjekom. Kako mogu da saznam da li sam u broju iskrenih ili ne?

- Idi i izloži svoje tajne iskrenim ljudima - reče Šaqiq. - Ako im se dopadne, znaj da spadaš među iskrene. Zatim, ponudi svom srcu zadovoljstva ovoga svijeta. Ako odbije, znaj da spadaš među iskrene, ali ako prihvati, znaj da si u skupini licemjera. Poslije toga ponudi smrt svome tijelu, pa ako je poželi, znaj da si u broju iskrenih, ali ako je neće, budi siguran da si čovjek od ovoga svijeta, a ne od iskrenih ljudi.

Stihovi: *Iskreni ne želi zadovoljstvo sv'jeta
od koga smrad stiže do čestitih ljudi!
Ako imaš ponašanje čisto kao zlato,
izloži ga onom ko o vjeri sudi!*

⁴ Šaqiq ibn Ibrahim Balhi - učenik Ibrahim ibn Edhema, prvi koji je definirao mističko stanje (hal), pojam tawakkula, kao i povjerenje i pouzdanje u Boga. Poginuo je 810. godine. Nicholson, *Islam wa tasawwuf*, 44.

Iskrenost - Tri svojstva koja upropaštavaju

- Hamid al-Kaffaf⁵ priča:

- Kad Uzvišeni Allah hoće da upropasti Svoga roba kazni ga sa tri svojstva:

1. podari mu znanje, a liši ga primjene znanja u praksi.

Stihovi: *Koji god ne živi prema svome znanju
neplodna je vrba u ruža bostanu*;
posjeć' će je sjekira u zamahu čvrstom,
završit' će život na ognjištu pustom!*

2. On mu podari društvo dobrih ljudi, a liši ga spoznaje njihove prave vrijednosti.

Stihovi: *Ko god prema evlijama nema poštovanja
na oba će svijeta ostat' bez ícrama;
ako sad se puše kao jarebica,
sutra će ga morit' od tuge zamkica!*

3. On mu daruje pokornost i pobožnost, a liši ga potpune iskrenosti.

Stihovi: *Ako nemaš iskrenosti prema Bogu dragom,
svaki će ti pos o otići sa vragom!
O, hanife⁶ čisti, pazi da se ne bi*

⁵ Hamid al-Kaffaf - nepoznat.

* *Bostan* (perz.-tur.) - bašča.

*iskrenost i licemjerstvo pom'ješali tebi,
jer su djela kao zlato, čista poput sunca,
licemjerstvo bujica je koja nosi zrnca!*

Abu Hurejre priča da je Poslanik rekao:

- Ima mnogo tih koji poste, a od toga nemaju ništa drugo osim gladi i žeđi. Mnogo je ljudi koji noću mole, a od toga nemaju ništa osim nespavanja (tj. - svaki onaj koji to ne obavlja sa potpunom iskrenošću i predanošću, jer se u hadisu kaže: "Uzvišeni Allah prima djelo jedino ako je ono učinjeno sa iskrenošću").

Iskrenost - Primjer najviše iskrenosti

- Pitali su Džunaja ibn Muhammeda:

- Koji je čovjek najiskreniji koga si vidio?

- Prije nekoliko godina bio sam u Mekki i zapao u oskudicu i bijedu da nisam imao nijednog novčića. Uslijed toga što mi je kosa bila dugačka, dobio sam glavobolju. Nemajući drugog izlaza, lutao sam po bazaru. Opazih jednog berberina u maloj radnji kako brije ljude. Pogledao sam ga ispitivački i uvjerio se da spada u dobre ljude. Priđoh mu rekavši:

- Kosa mi je veoma dugačka. Boga radi, ošišaj me, jer sam siromašan. Nemam ni prebijene pare.

Tada je brijao jednog bogataša. Ostavi ga rekavši:

- Gospodine, malo sačekaj! Tebe uslužujem radi ovoga svijeta, a ovome služim radi Uzvišenog Allaha.

⁶ *Hanif* je osoba koja slijedi vjeru Ibrahimovu, ortodokсни musliman koji je čvrst i nepokolebljiv u vjeri (*Persian-English dictionary* by F. Steingass, London, 1963., V izdanje, str. 432).

Posadi me na mjesto bogataša i ošiša, a onda mi dade papir u kome je bilo zamotano nekoliko zlatnika i reče:

- Uzmi ovo i troši.

Uzeo sam to od njega i otišao odatle misleći:

"Prvu stvar koju mi Bog bude podario dat ću njemu".

Stihovi: *Za njegovu ljubav, zinet* dunjaluka
onog koji Boga voli neće brati ruka!
Ko god traži radost Bož'jeg Lica fina
sto bogatih žrtvovat' će za jednog miskina!*

Čim sam ušao u džamiju, opazih jednog prijatelja koji me traži. Kad me ugleda, reče:

- Džunajde, gdje si bio? Tražio sam te od zore pa sve do sada.

- U dobri čas! S kojim dobrom?

- Ova kesa je stigla za tebe iz Basre. Uzmi je.

Uzeo sam je, izvadio novac i izbrojao: stotinu zlatnika, Obradovao sam se misleći: "Hvala Uzvišenom Allahu koji mi je ispunio želju, meni siromahu, i nije me ostavio da se stidim poklona koji mi je dao berberin."

Stihovi: *Nek' je hvala iz dna duše, srca iskrenoga
Onom Ko me vodio je do cilja ovoga!
Sa Njegovom pomoći, pod tereta dugom
ja neću ostati prema nekom drugom!*

* Zinet (ar.) - nakit, ukras, ures,

Ustao sam i otišao u brijančnicu. Rekoh: "Selamun alejkum, o plemeniti!" Alejkumu's-selam" - odgovori on.

- Trebaš li nešto?

- Da - rekoh i pružih mu onu kesu.

- Šta je ovo? - upita.

- Zavjetovao sam se Bogu da ću prvu stvar koju dobijem dati tebi. Evo, prvo što sam dobio - rekao sam mu. Uzmi to.

- Zar se ne stidiš Gospodara Sudnjeg dana? Zar mi nisi rekao: "Ošišaj me u ime Boga".

- Da - rekoh.

- A sada zašto kažeš da primim novac za to? Jesi li vidio da neko nešto uradi za Božju ljubav, a onda uzima novac za to? Bacio je onu kesu rekavši:

- Bog zna da ti nisi u broju iskrenih. Da si spadao među njih, ne bi mi tu sramotu učinio. Ako primim novac za rad koji sam učinio za Božju ljubav, kako ću otići na Sudnji dan?

Ostao sam iznenađen. Pomislih: "O ti koji slijediš svoje želje! Jesi li vidio kako izgleda iskren čovjek i kako izgleda čovjek koji traži Božije zadovoljstvo."

Stihovi: *Ako želiš da budeš iskren čovjek,
napusti svaku drugu strast, ljubav, osim Boga.
Traži zadovoljstvo Bož'je.
Ko god od srca traži Boga,
ne želi ništa izuzev ljubavi Božje
koja donosi slavu i čast.*

Ibn Abbas (neka je uzvišeni Bog zadovoljan s njim) priča da je poslanik rekao:

- Uzvišeni Bog je stvorio džennet i u njemu je, također, stvorio izvjesne stvari koje oko nije nikada vidjelo niti je uho čulo, a niti je um mogao zamisliti. Poslije je pozvao džennet: Govori! Tada je džennet tri puta rekao: "Vjernici su spašeni." A zatim je dodao: "Ovdje nemaju pristupa licemjeri i tvrdice."

Stihovi: *Licemjer će se teško spasiti na sudu pravde.
Dostojanstvo i sreća pripašće svakom onome koji je,
uz vlastite napore, ušao u krug darežljivih ljudi.
Spas pripada vjernima, o licemjeru!
Radost je mučna, teška za rđave ljude.
Ako si obožavao Boga za interes nečeg drugog,
treba da se mnogo stidiš Njega.
Dođi, o, Fevzija, pokaj se za ovo
i traži pomoć i naklonost Dobročinitelja.*

Vladar vjernika, Alija odabrani, (neka je Bog zadovoljan sa njim) je rekao:

"Licemjer ima tri znaka:

1. Kad je sam, lijen je da ispuni Božje zapovijedi,
2. Kad je pred ljudima, sa radošću čini molitvu,
3. Kad ga ljudi hvale, postaje usrdniji, a kad ga kude, smanjuje na tome. Drži se daleko od onoga koji posjeduje ova tri svojstva, jer je on Božji neprijatelj."

Stihovi: *Daleko se drži od društva licemjera,
jer postoji opasnost za čovjeka pravog puta.
Ne dolazi izliv Božje milosti onome
koji je oslabio pokornost svojim licemjerstvom.
Palma pobožnosti suši se od licemjerstva,
a suha grana ne donosi nikome ploda.*

Iskrenost - Djelo u ime Boga prati Njegova pomoć

Bijaše jedno pleme među Izraelićanima koje se, zavedeno od šejtana, klanjalo jednom velikom stablu. To suho drvo su smatrali božanstvom i svaku večer i svaki dan bacali su se ničice pred njim. Neki musliman prođe pored njih i opazi ih kako se klanjaju i smatraju ga božanstvom. Potaknut žarom Božije vjere, naljuti se, razbjesni pa u ime Uzvišenog Gospodara ustade, uze sjekiru i htjede da posiječe ono stablo. Šejtan, u liku čovjeka, pojavi se pred njim i reče mu:

- Božiji robe, gdje ideš?

- Idem da se klanjam Allahu i da izvršim Allahovu naredbu - da posiječem stablo kome se klanjaju - odgovori.

- Kakvu korist imaš od toga ako posiječeš to stablo? Bojim se da se ne sakupe idolopoklonici i ne stave te na muke. Odustani od te nakane! Ja ću te uputiti na nešto od čega ćeš imati više koristi i dobiti veću nagradu.

- Šta je to? - upita čovjek.

- Ja ću ti donijeti svako jutro jedan zlatnik i staviti ću ga pod serdžadu - reče šejtan. Ti uzmi taj zlatnik i podijeli ga sirotinji kao sadaku, jer za to će biti bolja plaća i nagrada. Čovjek se zadovolji, povratio se, srdžba mu se smiri. Dan-dva šejtan je dolazio i donosio obećani zlatnik, ali kasnije presta da dolazi i da donosi. Čovjek se ponovo razljuti, ustade, stavi sjekiru na rame i, sav bijesan, uputi se stablu da ga posiječe. Šejtan ponovo dođe pred njega i reče:

- Čovječe, kuda ćeš s tom sjekicom?

- Idem da posiječem ono stablo - odgovori.

- Prevario si se! Tu šansu si propustio prekjučer - reče mu. - Vрати se dok si zdrav, inače ću ti opaliti takav šamar da ćeš se spraviti sa zemljom.

- Zašto to nisi učinio prekjucher kad imaš takvu snagu? - upita ga čovjek.

- Tada si bio u srdžbi, ponesen žarom za pravu vjeru i u ljubavi prema Allahu. Tvoja namjera je bila čista. Tada te Allah pomagao. Sve što si htio, mogao si da učiniš. Ali sada si se naljutio zbog novaca i pitao si se: Zašto ih nije donio? Budući da je nestalo one tvoje iskrenosti, ti više ne možeš posjeći to stablo.

Čovjeku bi jasno da sve što nije učinjeno sa iskrenošću ne donosi koristi niti uspjeha.

*Stihovi: Svako djelo što se čini zarad dragog Boga
prati izliv pomoći Tvorca Milosnoga!
Ako nešto činiš da bi hvaljen bio,
svojom rukom pokvarenu robu si kupio!
A kad dođe Dan što će pravdu dati,
niko nikog upomoć neće moći zvati!
Sve što činiš neka je za Božji rizaluk;
šta ćeš dobit' ako ti podlac djeli hvalu?!
Fevzi traži, o, Sultane i moj Gospodare,
oprost vel'ki, milost silnu, drage milodare!*

Iskrenost - Sufjan Sevri i Šejban Rai susreću lava

- Sufjan Sevri⁷ i Šejban Rai⁸ su se uputili u Mekku da posjete Ibrahima Edhema.⁹ Usred pustinje lav se diže i pođe prema njima. Sufjan reče:

⁷ Sufyan Tawri je veoma istaknuti islamski učenjak. Rodio se u Kufi 713. ili 718. godine. Vid. Masigon, *Essai sur Les origines de Lexique...*, 148.

⁸ Šayban Rai (Abu Abdullah Muhammad b. al-Hasan b. Farkad) hanefijski pravnik. Bio je pod velikim utjecajem Abu Hanife. Bio je dobar poznavalac hadisa i pravnih znanosti. Držao predavanja u Kufi. Njegova djela govore o učenju Abu Hanife, ali u nečemu se i razlikuju od njegovih nazora. *Enzyklopaedie des Islam, IV*, 291.

- Šejbanu, zar ne vidiš da nam neprijatelj dolazi u susret, a mi nemamo oružja. Kako da se spasimo?

- Vođo ljudi Pravoga Puta, heroju koji ukrašavaš Pravi i Put! Ne boj se, ja imam oružje - reče mu.

- Koje oružje? - upita.

- Mač iskrenosti - odgovori Šejban. - Ko god se klanja Allahu ne radi toga da bude pohvaljen od ljudi, ne plaši se nikakvog stvorenja, jer je Uzvišeni Allah njegov pomagač.

On je rob onoga Boga čiji smo i mi robovi. Pošto se mi njemu klanjamo, i pomoć nam dolazi od njega.

Stihovi: *U ušima Bogu bliskih, kad lav strašni riči,
to revanju magarca ošuganog liči!
Ako i ti u takvoj blizini želiš biti,
iz svog srca sve sem Boga moraš odstraniti
jera pravu robu i veliku paru
možeš dobit' jedino na ihlas* -bazaru!*

Šajban Rai skoči put lava, uze ga za uši i dobro ga prodrma. Sufjan se još više zaprepasti i reče:

- Šejbane, kakvu to glupost praviš? Još više ćeš razbjesniti lava pa nas neće uopće ostaviti na miru.

- Sufjane, to nije ružno, nego je sramota da čovjek obožava nešto drugo osim Boga. On će na oba svijeta doživjeti sramotu.

Zaveza jedno uže na vrat lava, a onda natovariše na njega odjeću i druge stvari, a Šejban i uzjaha na njega. Jahao je sve do Mekke. Lav je

⁹ Ibrahim Edhem - kraljević, legendarna figura i asket. Umro je u progonstvu u Siriji 162. Vid. *Mystique Musulmane*, 30; Nicholson, *Islam wa tasawwuf*, 21.

* *Ihlas* (ar.) - iskrenost.

morao da se pokorava. Kad su se približili predgrađu Mekke, skinuli su tovar sa lava i pustili ga. Lav se zatim vrati u pustinju.

Stihovi: *Iskrenome robu lav postaje sluga;
takav nikad Jednom nije metno druga!
Ko putuje sa ihlasom stiće' će blizu Boga;
on putuje iz podlosti do kraja čednoga!*

Iskrenost - Snaga iskrene dove

- Desilo se da u jednom gradu nekoliko mjeseci nije pala ni jedna kap kiše. Trava se sva sasušila, zemlja popucala od žeđi, nestašica vode. Od sunčeve žege svi usjevi se sasušili i sagorjeli. Na kraju, i ljudi su izišli van da mole za kišu. Molili su. Pojavi se jedan oblak od koga se čitav horizont zamrači. Malo i veliko, mlado i staro vrati se radosno u grad. Ali, odmah se pojavi vjetar i rasturi oblake. Nijedna kap kiše ne pade na zemlju. Potpuno nestade oblaka. Ljudi se rastužiše. Jedan starac od velikih ljudi toga grada prođe pored bolnice. On vidje mladića koji je imao okove na nogama i koji je sjedio oborene glave. Starac reče: "Kad sam mu se približio i poselamio ga, mladić podiže glavu i reče: Alejkumu's-selam, starče."

- Starče, gdje si bio? Možda si bio na dovi za kišu?

- Da - rekoh mu. - Išli smo radi dove.

- Licemjeri, molili ste bez iskrenosti i Uzvišeni Allah je poslao oblak bez kiše - reče mi.

Stihovi: *Kako stignu munafici do cilja željena
kad su vrata uslišanja za njih zatvorena?!
Bog kabuli* dove onih koji zerre**

* *Kabuliti* (ar.) - primiti.

u svom srcu nemaju širka i nevjere!

- Mladiću, - rekoh mu - kako bi bilo da ti uputiš dovu Allahu da bi ljudima laknulo, jer su jako očajni.

Mladić ustade, uze abdest¹⁰, podiže glavu i uperi pogled ka nebu rekavši:

- Ustani, gospodine, da se ne ublatiš!

- Ustao sam - priča starac i još nisam bio ni izišao iz bolnice, a kiša je počela da pada tako snažno da su se od curenja s krovova obrazovali potoci.

Stihovi: *Vrata uslišanja uv'jek se otvore
molitvama onih što ih srcem zbore!
Milostivi neće srce da im slama
ne udovolji li njihovim dovama!
Jednom će se zbiti što ono halis želi;
iskrenoj se dovi i nagrada djeli!*

* Zerra (ar.) - trun.

¹⁰ Abdest - vjersko pranje koje obavljaju muslimani prije molitve.

ČETVRTI HULD

Pun duhovitih epigrama slavuja koji pjevaju u pohvalu uzvišenih svojstava ružine ljepote, pun nanizanih bisera pjesme i blistavih dragulja iz lučke čaršije stanja. On je namijenjen za šetače, odnosno posmatrače koji posjeduju probni kamen za ispitivanje dragulja kao i za i mjenjače koji imaju pero za brušenje dragulja. On je otvorio vrata malog perivoja punog trske i mladog drveća i bujni ružičnjak palače savršenstva.

Epigram - Dželaluddin Rumi

Pjesme Dželaluddina Rumija¹ (neka mu je posvećena njegova tajna) su elegantne, čiste, punovrijedne u izrazu i lijepe. Njegovi stihovi sadrže tajne Božanskih riznica i izliv vječne ljepote. Evo jedne njegove pjesme:

Stihovi: *Zaljubljeni, zaljubljeni, ja sam ašik stari!
O, iskreni, o, iskreni, ja sam ašik stari!
Kada nur-i ašikane* Viši Svjet zapali,
samo ja tud bijah tada, ja sam ašik stari!
Gdje su ljudi «Qalu bela»* riječ svoju dali,
ja sam tamo svjedok bio, ja sam ašik stari!
Kada ni svjet a ni Adem nisu postojali,
ni čas ovaj, ja postojah, ja sam ašik stari!
U Nuhovoj², lađi bijah, Jusufovoj³ jami,*

¹ O Dželaluddinu Rumiji vid. uvod, bilješka br. 4.

* Nur-i ašikane (ar.) - Svjetlost ljubavi.

* *Qalu bela* (ar.) - "Rekli su: Da, svakako!" (Quran, 7:172).

*i sa Majkom Isaovom, ja sam ašik stari!
Avaz puštam, Aršu letim kao bulbul mali,
nosačima bliskim reci da sam ašik stari!
Ej, ašiče, Šems Tebrizi⁴ ko bijaše tajni?
Šemse, nur -i Muhammede, ja sam ašik stari!*

Epigram - Sultan Bajazit ibn Sulejman han

Sultan Bajazit ibn Sulejman han⁵ (neka je Allahova milost na njih) je, zaista, car pun duha i šah koji zna da cijeni vrijednost nauke i spoznaje. Sve su mu pjesme krepke i pune smisla, a svaki njegov stih je simbol užitka. Ovaj gazel (koji navodimo) napisao je dok je bio princ (prijestolonasljednik).

*Stihovi: Ako jednom uspijem, carsku krunu dobijem,
svojim mačem osvojit' ću čitav taj svijet!
Jedan zamah junački, Tahmasb⁶ nema šije;
Buharu i Semerkand⁷ stavljam pod svoj biljeg!!*

² Nuh koji se kao jedini pravednik u griješnom rodu ljudskom, po Božijoj odredbi, spasio od potopa i sa svojim sinovima Samom, Hamom i Jafesom postao praotac današnjeg čovječanstva. Vid. *Enzyklopaedie des Islam*, III, 1024-1026.

³ Yusuf spominje se u Kuranu, gdje se prenosi kazivanje o njemu i njegovom ocu Jakubu. Vid. *Enzyklopaedie des Islam*, I V, 1275-77.

⁴ Šamsu'd-Din Tabrizi je mistik koji se pojavio u Konji (Mala Azija) i u tolikoj mjeri izvršio utjecaj na Dželaluddina Rumija da je ovaj napustio katedru teologije, povukao se i osnovao mistički red mevlevija. Njegov divan pjesama nosi ime spomenutog derviša Šamsa Tabrizija. Vid. Rypka, *History of Iranian Literature*, 264-270.

⁵ Sultan Bayazit ibn Sulejman je sin sultana Sulejmana Veličanstvenog i sultanije Hurrem. Pobunio se protiv svoga oca koji je postavio za svoga nasljednika njegova brata Selima. Pobijeden u Konji (1588.), sklonio se kod perzijskog cara Tahmasba, koji ga, uz svotu od 400 hiljada zlatnika, izruči njegovu ocu. Bio je zadavljen zajedno sa svojih pet sinova. Vid. *Turk Ansiklopedisi*, 5 cilt, 446.

⁶ Šah Tahmasp je perzijski car iz dinastije Safavida (1524-1576.), najstariji sin šah-Ismaila. Vid. E. G. Browne, *Literary History of Persia*, IV, 84.

⁷ Samarkand i Buhara su gradovi koji se nalaze u Transoksaniji, sada Turkestan.

*S malo sreće, pokorit ću sve ljude i džine
i Simorga s one Kaf⁸ sure planine!
Vol' četvero i ashabe, drž' se familije!
Dođ, Rafezi⁹, tvoja duša rahmet nek' izlije!
Imam nadu na pr'jestolje da ću da dospijem!
Ako Bog da, svojim mačem osvojiti' ću svijet!*

Epigram - Hilali

Hilali¹⁰ (neka mu se Allah smiluje) je pjesnik Anadolije, savršen i učen. Pjesme su mu suptilne, tanahne i alegorične. Bio je slavan u doba sultan - Muhammeda ibn Ibrahim-hana¹¹ u tolikoj mjeri da je učestvovao kao ugledna ličnost carskog divana (vijeća). Evo jednog njegova gazela:

Stihovi: *Slika usne viš' bokala u šerbe je pala;
to u vodu pade vatra rasplamsala!
Sa tvog lica blistavoga pade tanka vala*;
k'o Mjesec se kroz uvojke solufa pomalja!
To kroz sjenu brode zraci žutog ogledala!
Liječniče, pitaj srca što s' u očaj pala
koja ih je od bolesti žestoko spopala!
Svagog časa s druge strane grma razlistala
bulbul sitnu pjesmu sriče svoga tužnog hala,
u zanosu, pokraj ruže, bolan od svog žala!*

⁸ Kaf - legendarna planina za koju se mislilo da okružava svijet sa svih strana i veže se za horizont, i planina na Kavkazu.

⁹ Rafezi je pseudonim pjesnika.

¹⁰ Hilali - turski pjesnik šesnaestog stoljeća. Umro 1543. godine. Vid, V M. Kocaturk, *Turk Edebiyatı Tarihi*, 392.

¹¹ Sultan Muhammed ibn Ibrahim-han IV, (1648.-1687.) je turski sultan koji je došao na prijesto nakon svrgavanja i pogubljenja njegova oca Ibrahim-hana. Vid. *Enzyklopaedie des Islam*, III, 713.

* Vala - zastor.

*Kad pred pragom ugled'o je skrušenoga gosta,
reče: Vidi siromaha koji velik posta!*

Epigram - Baki

Baki¹² je, između svih pjesnika, bio najsuptilniji u poetskoj umjetnosti. Nijedan njegov stih nije čist od alegorije i aliteracije. Njegov divan pjesama bio je poznat u Jazdu,¹³ Sarahsu,¹⁴ Širazu¹⁵ i Kandaharu.¹⁶ Cijene njegove stihove i nazivaju ga profesorom kao što mi nazivamo Hafiza.¹⁷ Evo jednog njegovog gazela:

*Stihovi: Ljepotice rumene kao ruže crvene
šetaju se niz livade bujno nakićene!
Opile su ašik bulbule sludene!
Ako nema šerbeta, gdje su lale snene
našle čaše boje ruže zaljubljene!
Zbog nepravde muhtesiba¹⁸ teške i goleme,
veseljaci dodaju čaše nalivene
i dižu ih u planini, niz dole zelene!
Ptice bašče - u ružu, šimšir zaljubljene -*

¹² Baqi, Mahmud (1527.-1600.) je turski pjesnik i najznačajniji predstavnik dvorske poezije. Nastojao je preporoditi tursku liriku po uzoru na perzijske klasike. Njegov divan poezije prezentira ukus i običaje carigradskog društva, Proslavio se kasidom (odoma) u čast sultana Sulejmana). Vid. M. Kocaturk, *Turk Edebiyati Tarihi*, 378.

¹³ Jazd - grad u Iranu.

¹⁴ Sarahs - grad u centralnoj Aziji.

¹⁵ Širaz - glavni grad provincije Fars koja se pruža uz obalu Perzijskog i zaliva.

¹⁶ Kandahar - grad u Afganistanu, 30 km daleko od Kabula.

¹⁷ Hafiz je znameniti i proslavljeni perzijski pjesnik. Umro je 1389. godine u Širazu. Njegov divan pjesama (oko 500 gazela) je savršenog stila i prefinjene izražajnosti. Utjecao je na kasnije perzijske, indijske i turske pjesnike, a njegovom poezijom inspirisao se i Gete za svoj *Westostlicher Diwan*. Vid. E. G. Browne, A. *Literary History of Persia*, 111, 271-319.

¹⁸ *Muhtasib* - kontrolor bazara, posebna ličnost zadužena da prati i nadzire moral i ponašanje građana. Izraz se veoma često susreće u Hafizovoj poeziji.

*čeznu za tim licem, zbog drage skrivene!
Baki, srce ne daj za uvojke svjene,
poludit' ćeš, osramotit' knjige izučene!*

Epigram - Derviš-paša

Derviš-paša¹⁹ spada među učene i hrabre ljude. Pjesme su mu pune duha i alegorije. On je autor dva divana pjesama - jedan na perzijskom, drugi na turskom jeziku. Poezija u oba divana je lijepa, puna elegancije, smisla i suptilnosti. Dvapat je bio namjesnik u Bosni i nekoliko puta guverner u Egri.²⁰ Smatraju da je bio evlija. Po ugledu na Mesneviju Dželaluddina Rumija počeo je da piše naziru (imitaciju) i napisao je oko dva sveska, ali jedne noći vidje u snu Rumiju koji mu reče:

- Dervišu, moje djelo nije moguće podražavati! Okani se te zanesenosti!

On je tada odustao. Vidio sam ona dva toma koja je napisao. Puni su ljepote i smisla. Mislim da među vezirima nije bilo tako savršena i učena čovjeka. Evo nekoliko stihova iz njegove poezije:

*Stihovi: Ljepotica ako ona do našega dođe doma,
što stas ima ko sevljia* vitak, visok, loman,
za posjetu tu ću dati dva sv'jeta ogromna!
Žeđ ljubavi ne gasi ašik suh, neskroman,*

¹⁹ Derviš-paša - rođen je u Mostaru u šestoj deceniji šesnaestog stoljeća. Školovao se u Istanbulu. Jedan od profesora bio mu je naš Bosanac Sudi, veliki komentator i poznavalac perzijske klasike. Po završetku studija stupio je u dvorsku službu zauzimajući različite položaje od šefa lova do ličnog savjetnika cara Murata, poslije čije smrti se spominje kao namjesnik u Bosni (1595.). Vid. S. F. Bašagić, *Bošnjaci...*,

²⁰ Egra (Erlau) - grad u Mađarskoj koji je osvojio sultan Muhammed III (1005.-1596.). Za turskog doba bio je centar vilajeta kome su pripadali sandžaci - Segedin, Solnuk, Hatvan, Filek. Vid. *Qamusu'l'a'lam*, II, 1014.

* *Sevljia* (tur.) čempres.

*sedam mora ak' ispije ko kap u dlanov'ma!
Tvoje crno oko zanosnim migov'ma
hiljadu srdaca dovede do sloma!
Nikad ne bje ovakve pljačke i proloma!
Nje čudno zašto žudim za ženskim stvorov'ma!
Ko svoj život ne bi dao njezinim benov'ma?
Pogledajder na Derviša, ljepotica care,
smiluj mu se, ne odbaci njegov savjet barem!*

Epigram - Derviš-pašazade

Derviš-pašazade²¹ (neka im se Allah smiluje) je u poeziji i prozi mnogo suptilniji i pedantniji od svoga oca. Sve njegove pjesme na turskom i perzijskom su snažne, lijepe i pune alegorije. Bez sumnje, na njega se može primijeniti poslovice: "Kakav otac, takav sin." Evo nekoliko njegovih stihova:

Stihovi: *Vidi prizor što ga donosi mejhana:
klima joj prijatna, zemlja razdragana!
Ne odlaži čašu: za klimavo zdanje
krčma ima svoje čvrsto opstojanje!
Nemoj mislit' da će brige napustiti
onog čiji dost je k'o tulipan viti!
Za list jedan opojnog jutarnjega pića
odgovara proljeće rascvata i žića!
Zar se ikad bolje prilike ti daju
nego što je vrijeme kad ruže cvjetaju?*

²¹ Derviš-paša zade - sin Derviš-paše. O njemu znamo to što kaže Fevzi u svome *Bulbulistanu*, naime, da je pisao pjesme na turskom i perzijskom jeziku i da su lijepe i snažne. Bašagić pretpostavlja da je on identičan sa Ahmed-beg Varadom, herojem nacionalne naše epopeje. Vid. Jukić, *"Bosanski prijatelj"*, II, 105; S. Bašagić, *Bošnjaci...*, 83; Handžić, *Književni rad...*, 35; M. Malić, *Bulbulistan...*, 53.

Epigram - Husrev-paša

Husrev-paša²² (neka je Allahova milost na njega) bio je savršeni čovjek, veliki učenjak i krupni pjesnik. Dobro je poznao islamsku mistiku. Svi njegovi stihovi sadrže asonance i igre riječi. U svakom slučaju, on je najrječitiji učitelj pjesnika Male Azije. Zapazio sam u nekoliko divana da ovaj gazel pripisuju Husrevu Perzijancu,²³ a ja sam vidio isti gazel u Divanu Husrev-paše i mislim da je njegov. Samo Allah, džellešahu, zna šta je tačno.

Stihovi: *Moje se srce u ašku sve više gubi, gubi;
tijelo nek' klone sve više dok crnu zemlju ljubim!
Tvoji kovrdžavi solufi zanose ašike
koji k'o peć gore od vatre velike!
Neka tvoje oči još više zavode
onog koji dušmana svojim mačem bode!
Moje srce od tuge sto komada ima,
ne može se nikad vratit' damarima!
No ako je draga zadovoljna samo,
neka ono bude još više sjeckano!
Husrev je navikao na vlažni skut i oko;
od suza čistih neka mu biće bude mokro!*

²² Husrev-paša - rodom je iz Bosne, odgojen na dvoru turskih sultana u Istanbulu; godine 1623. postao je jeničar-aga, zatim namjesnik u Dijaribekru, a 1627. veliki vezir i serdar istočne vojske. Uslijed kleveta i smutnji na dvoru, ubijen je po nalogu sultana 1630. godine. Vid. *Enciklopedija Leksik. zavoda, III*, 108.

²³ Husrev Perzijanac - veliki indoperzijski pjesnik rođen u Delhiju 1253., umro 1325., godine. Vodi porijeklo od turskog princa iz Belha. Pod njegovim utjecajem razvio se poseban stil, zvani sabk-e hindi (indijski stil). Vid. Browne, *A Literary History of Persia*, II, 108.

Epigram - Hajali Efendi

Hajali Efendi²⁴ (neka je Allahova milost na njega) spada među izabrane evlije. Slovio je kao dobar poznavalac vjerskih znanosti, vještak u svakoj grani nauke. Postao je tako slavan onoga časa kada je prešao iz prolaznog svijeta u svijet apsolutnih savršenstava. U džepu su mu našli hronostih njegove smrti koji glasi:

*Hajali je izrekao hronogram o svome preseljenju:
Njegova riječ ostala je u srcu, a njegova vizija u oku!*

Njegove pjesme na perzijskom su ljepše nego na turskom jeziku. Evo jednog njegovog gazela:

Stihovi: *Srce tvojih ašikana dertom* zagorjelih
služi kao meta tvoje tuge str'jeli!
Svi se tobom bave, ti se uv'jek seliš!
Povučem se u manastir pa u mesdžid bjeli
tražeći te po kućama povazan cijeli!
To što tražih pokraj Ka'be i što dušom želih -
to si bio ti, san i cilj žuđeni!
Pagoda i Ka'ba u dasima vrelim
izlike su samo da bismo se sreli!
Hodočasnik ide Mekki, ti moj vid naseli;
kuću traži, ja vlasnika da mi udijeli!
Što ti srce očarava - priča je, bezbeli!
Izvan tvoje ljepote je sve maštovid svehli!
Svako svojim jezikom da te voli veli;
ašik pjesmom, a muzičar tonom usklađenim!
Hajali se za grijehe u tvoj rahmet nada;*

²⁴ Hayali - vidi uvod, bilješka br. 40.

* *Dert* (perz.-tur.) - bol, (ljubavna) patnja.

nema boljeg izlaza gr'ješniku nikada!

Epigram - Futuhi

Futuhi²⁵ (neka mu se Allah smiluje) je jedan od istaknutih šejhova i dobar poznavalac islamske mistike. U doba sultana Muhammeda bio je tako slavan da je slovio kao vodeći mistik Istanbula. Evo jednog njegovog gazela:

*Stihovi: Zbog njenog je stasa, hoda izokola
u neredu ostao sav bazar idola!
Njeno lice liči listu ruže vedrom;
sjaj vrtova ono uništi odjednom!
O, ljupkosti! Njene oči zanosne su;
pravila krjeposti pogledom odnesu!
Srce kom' je oslon prema tebi tuga -
kako će ga slomit' prjekor vjernog druga!
Radostan sam što mi suze se ne suše;
kuću mog života tužnu one ruše!
S aška čaše sad je Futuhija pijan;
čaše strasti o glavu podlih porazbija!*

Epigram - Rušdi

Rušdi²⁶ (neka mu se Allah smiluje) je savršen, učen i darovit pjesnik. U svim vrstama nauke bio je jedinstven i neuporediv učitelj.

²⁵ Futuhi, Husayn Celebi - pjesnik epohe sultana Sulejmana Veličanstvenog, koji je opjevao vojne u djelu 'Anisu'l-guzat. Druga djela su mu: "Tuhfatu'l-galis" i poema "Naz-u-niyaz". Vid. M. Malić, *Bulbulistan...*, 167.

²⁶ Rušdi, Ahmed (1637.-1699.) je pjesnik rodod iz Mostara, školovao se u Istanbulu da bi se posvetio činovničkoj karijeri. Međutim, kasnije napušta činovničku karijeru i posvećuje se poeziji. U duhu konvencionalne istočnjačke lirike XV-XVII stoljeća,

Pokazao je više vještine u građenju pjesme na perzijskom jeziku. Sve su mu pjesme na perzijskom po uzoru na Urfija,²⁷ u turskom na Bakija. Evo jednog njegovog gazela:

Stihovi: Od čaše vina nema prijatnijeg akрана
nit' boljeg dosta od lozja nagizdana!
Prijateljstvo nije l'jek za ranu plavog neba!
Nebo, za ranu mog srca drugi mehlem treba!
Malje izbiše! Nek ti je, srce, mubarek ludost!
Ponovo ti se javi tuga u stanju žalosnom, hudom!
Ne skidam krvave oči sa tvoga lica i nosa;
tvom licu ruže ne priliči drugačija rosa!
Rušdi, u čaši neba su bezbrojni svjetovi;
uzmi čašu vina, - vidjet' ćeš sv'jet novi!

Epigram - Azeri

Azeri²⁸ (Allah mu se smilovao) je pisao stihovij pune duha i suptilnosti. Iza sebe je ostavio dva divana pjesama na turskom jeziku -

pisao je kaside, gazele, hronograme na turskom, a ponešto i na perzijskom jeziku. Vid. S. Bašagić, *Bošnjaci...*, 114-118.

²⁷ Urfi Širazi - značajan pjesnik šesnaestog stoljeća. Rodio se u Širazu. Po završetku studija u svom rodnom mjestu otišao je Indiju. Umro je 1591. godine, u trideset i šestoj godini svoga života. Napisao je dvije mesnevije: "Farhd-u-Širin" i "Magmau'l-'akbar", koje su napisane po ugledu na Nizamijevu "Hamsu". Vid. Rypka, *History of Iranian Literature*, 299.

²⁸ Azeri (um. 1585) je turski pjesnik. Napisao je divan pjesama i mesneviju "*Nakš-i hayal*" pod utjecajem Nizamijevog djela "*Mahzanu'l-asrar*", "*Matlau'l-anwar*" Husreva Dehlevija, i "*Tuhfatu'l-asrar*" Džamija. Djelo je mističko-didaktičkog karaktera. Po tehnici i rasporedu građe najviše se ugledao na Nizamija. Vid. M. Kocaturk, *Turk Edebiyatı...*, 375.

jedan bez tačkaka, drugi sa tačkama. O drugom ništa nisam čuo. Azeri je bio savremenik pjesnik, Ruždija i u poeziji su se ugledali jedan na drugoga. Izgled, da su kao pjesnici jednake vrijednosti. Evo jednog njegovog gazela:

Stihovi: *Šerbe sabura je, srce, gorko kao mahovina,
čemernija od njega je rastanka gorčina!*

*Dočekat' rastanak s dostom znamenje je pakla!
Jarabbi, zgrješih: Pakao je njegova osobina!*

*Koliko će me plašiti užasom Sudnjega dana!
Sudnji dan je rastanak s milim prijateljima!*

*U nepotrebnost sastanka ne sudi po rastanku!
Otrov je u pitanju ako ti napitak ponudi sudbina!*

*Azeri, proživljenje s dostom veća je čast od raja!
Kad se udalje prijatelji, Sudnjeg je dana tmina!*

PETI HULD

Pun prijatnih anegdota (izrečenih) jezikom ptica perivoja rječitosti, od kojih svaka obiluje oštroumnošću, a za srca je osnov radosti i veličine. Radi širenja duhovitih anegdota ljudi čistih duša, vrtlar rječitosti otvori vrata bašče elegancije i oštroumnosti.

Dosjetka - Starica i Džennet

Jednog dana dođe Učitelju oba svijeta, Muhammedu s.a.v.s., neka starica čije je lice bilo svo u borama, bez ijednog zuba u glavi, nestale ljepote. Bog jedini zna koliko je bila stara. Njen stas se povio pod teretom života, a njena kosa se splela poput bijelih vlakana datule, i ako bi je neko upitao za vijest o beskrajnom svijetu, govorila bi samo o plemenu Ma'redž.

- Odabrani poslaniče, - reče starica - da li ću ja ići u Džennet poslije proživljenja?

- Sestro! Kćerko svijeta! Radoznala udovice! Nijedna starica kao što si ti neće ući u Džennet.

Kad starica ču te riječi Poslanika s.a.v.s., poče plakati govoreći:

- Božiji Poslaniče, da li je objavljen ajet koji govori o tome da ja neću ići u Džermet? Ili, gdje ću ići ja, koja sam te vidjela na ovom svijetu i bila u tvome društvu? Zar me nećeš svojim zauzimanjem na Sudnjem danu dovesti u Džermet?

Stihovi: *Ako mi se ne smiluješ, šefadžijo* Ummeta,
moje stanje reć' će r'jeći: Ja, vejleta, vejleta!**

* Šefadžija (ar.) - Zagovornik.

*Niko drugi neće pomoć,' ja Mustafa, Odabrani,
sav moj život, džan* i t'jelo za tebe su žrtvovani!
Pošto ti si Bož'ja milost dunjaluka, k'o zindana,
oni što te sl'jede traže milodare tvog ićrama!
Ja svjedočim da si ti na oba sv'jeta velika
habibullah* i naš sultan, ukras, ures i dika!
Liječniče, Fevzi ti je od grijeha bolestan;
srce će mu ozdraviti kad mu pružiš svoj derman!*

Tada utočište nesretnih i car blagoslovljenih, poslanik Muhammed uz osmijeh reče:

- Razbaštinjeniče sudbine! Ti koja tražiš Džennet! Nisi čula da Allah stare žene mijenja u djevojčice od trinaest godina, a starce u mladiće od trideset i tri godine. Ovako čini sa svim stanovnicima Dženneta. Tako izmijenjene uvodi ih u Džennet!

Kad starica ču ovakve vijesti od Poslanika, obradova se i poče da mu ljubi skute.

*Stihovi: Velika je Bož'ja milost: stare mladim čini
ako tvoju naklonost budu zaslužili!
Ko još ima takvu moć da mu šućur-dova
riješi ga zahvalnosti spram Bož'jih darova?!*

Dosjetka - Derviš nabraja imena poslanika

Neki derviš posjeti Ahmeda ibn Esamija¹ da bi zatražio nafaku za jedan dan. Ahmed ibn Esammi reče:

* *Ja, vejleta* (ar.) - "Teško meni".

* *Džan* (perz.) - duša.

* *Habibullah* (ar.) - Allahov miljenik.

- Ako mi nabrojiš poslanike jednog po jednog, mnogo ću te poštovati i uvrstit ću te među najbliže prijatelje.

Derviš je počeo da broji govoreći: "Prvi vjerovjesnik je Adem (alejhi's-selam). On je naš praotac. Drugi je Nuh (alejhi's-selam). On je naš drugi otac. Treći je Ibrahim (alejhi's-selam). On je pradjed našeg poslanika. Četvrti je Musa (alejhi's-selam), sagovornik Allahov. Peti je Faraon, koji je uzdigao Nil.

Ahmed ibn Esammi na to reče:

- Dervišu, Kakva je to glupost? Božijeg neprijatelja ubrajaš među vjerovjesnike!?

- Care, - reče derviš - on se nije zadovoljio ni poslanstvom; tvrdio je da je Bog!

Caru se svidje ova dosjetka. On se uvjeri da je to pametan i duhovit čovjek. Iskazao mu je poštovanje, kako je obećao, i uvrstio ga među svoje najbliže prijatelje.

*Stihovi: Ni u kom slučaju lijepo rječi nije
ko je pod zahvale bremenom cicije!
Nekad će se riješit' b'jedina belaja;
to je zakon nauke i mudrih spoznaja!*

Dosjetka - Izgubljena krava i šeriat

- Neki čovjek izgubi kravu. Iznajmi telala i on oglasi, ali je ne nađe. Na kraju, izgubi nadu i poče da plače. Jedan od njegovih prijatelja otišao je da ga utješi rekavši:

- Dokle ćeš tako plakati, stari prijatelju? Nije ti se krava izgubila u ovom gradu!

- Da, izgubila se u ovom gradu!

¹ Šayh Ahmad b. Esammi iz Belha. Vid. *Nafahatu l-uns*, 64.

- Ne plači, jer onaj koji je ukrao čuo je glas telala i nije je vratio. Bez sumnje, dobit ćeš je na Sudnjem danu.

- Brate, ne plačem ja zbog toga! Bojim se da ne dospije u ruke nekog učenjaka, koji će to uskladiti sa principima šeriata i pojesti je tako da ni na Dan proživljenja neću moći da je dobijem.

Stihovi: *Nađe li učenjak seljakovu kravu,
pojest' će je bez straha, po svojeme pravu!
On ne želi da je vrati uzgajaču krava
pa makar to bila Musina šarava!*

Dosjetka - Gladni derviš i škrti domaćin

- Jedan derviš jašući na magarcu prispio je kao gost nekog čovjeka baš u vrijeme kada je objed bio završen. Nekoliko dana je prošlo, a da derviš nije vidio ni komada hljeba. To je strpljivo podnosio. Grmljavina njegova praznog stomaka potresla je kuću poput groma. U takvom stanju čekao je sofru nekoliko sati. Najzad vidje da bez traženja nema ništa. Onda derviš poče da govori:

- Gostoljubivi domaćine! Ti dosjetljivi koji izdašno hraniš gladne! Čuo sam od velikih ljudi da zijevanje savlada čovjeka iz dva razloga; jedan je od gladi, a drugi od nespavanja. Ja još nemam sna! Ne znam zašto me to zijevanje zahvatilo?

- Šta znam od čega? Prirode ljudi su različite - odgovori mu domaćin.

Stihovi: *Šta će znati oni najedenih usta
kako li je gladnima ukraj čoška pusta!*

Derviš vidje da mu njegov domaćin, i pored takvih dosjetki, neće ništa dati. Na kraju otvoreno reče:

- Darežljivi domaćine! Čovječe dobrih svojstava! Kad budemo završili jelo, gdje ćemo spavati? - upita derviš.

- Dervišu, mi smo hljeb pojeli - odgovori domaćin.

- Hvala Bogu, moja kuća je prostrana. Lezi gdje ti je volja i odmaraj se gdje god ti se sviđi.

*Stihovi: Gladan čovjek nigdje mira naći neće
ako Bog mu ne podari sabura i sreće!*

Konačno, derviš je izgubio nadu u to da će nešto pojesti i popiti.

Ustade i ode u štalu. Skide samar sa magarca i poče da ga tuče. Od njegovih udaraca magarac poče da reve tako jako da su djeca mahale od straha počela da plaču u svojim bešikama.

Ljudi se sakupiše oko njega i upitaše:

- Dervišu koji znaš šta je pravo, kakav je grijeh učinio da zaslužuje da ga tako tučeš?

- Pojeo mi je hljeb koji je bio u bisagama, zbog toga ga tučem! - odgovori derviš.

- Dervišu, - reče domaćin - zaboga, ne tuci ga! Donijet ćemo ti hljeba odmah sada!

- Znam da ćete mi donijeti i sira, ali ovaj prostak pojest će to po drugi put - reče derviš.

- Idi i donesi sofru - reče domaćin slugi - da se spasimo od ove nesretne buke!

Sluge brzo donesoše sofru i derviš presta da tuče magarca.

Stihovi: *U velikim poslovima čovjek od mudrosti
neće biti bez potrebne budnosti!
Čemu teže nitkovi podmukli i gadni
Ne dopadne ruku siromaha gladnih!*

Dosjetka - Smrt od gladi

- Hilali² (Allah mu se smilovao) došao je u kuću Razija.³ Sjedio je nekoliko sahata. Bilo je vrijeme ručka. Dugo je čekao, ali ništa da dođe. Pogleda kroz prozor dvorca i vidje kako nose mrtvacu u greblje. Hilali se diže i reče:

- Dragi prijatelju, od koje si bolesti umro?

Malo zastade, a onda reče:

- Idi, stari prijatelju, jer i nas je zahvatila ista bolest. Nije mnogo ostalo vremena da ti se pridružimo.

- Brate, - reče Razi - Bog zna da si ti poludio, jer kako može pametan čovjek da razgovara sa mrtvacem.

- Ja nisam poludio! - odgovori - Nego, Uzvišeni Allah mi je, putem veledušja velikana, podario nijemi jezik stanja. Ovaj umrli je bio moj prijatelj. Zato sam ga upitao za uzrok njegove smrti.

- Brate, kad već znaš jezik stanja - upita Razi - znaš li onda od koje je bolesti ovaj umro?

- Bio je gost, poput mene, kod nekog. Nekoliko sati je čekao sofru, ali nije došla i to je bio uzrok njegove smrti.

² Hilali je poetski nadimak Bedruddina. Rodio se u Asterabadu. Učio je u Heratu i spadao u krug pjesnika Herata. Ostavio je divan gazela i tri poeme: "*Layli wa Magnun*" (Lejla i Medžnun) "*Sifatu'l-'Uššaq*" (Opis dragana), i "*Šah-u geda*" (Šah i siromah). Umro je 936/1529. godine. Vid. Rypka, *History of Iranian Literature*, 500.

³ Razi (Gafar ibn Muhammad Abu'l-Qasim) živio je u Nišapuru. Umro je 378/989. godine. Bio je bogat, ali je sve što je imao razdijelio sirotinji i umro kao puki siromah (derviš). Vid. *Nafahatu'l-Uns*, 138.

Rekao sam, također, da sam i ja pogođen istom bolešću. Neće mnogo proteći vremena dok i meni stigne smrt.

Razi shvati od čega potiče ta duhovitost. Istog trenutka iznese bogatu sofru.

Stihovi: *Komad hljeba škrtac teško da će dati,
šček će lice kiselo gostu pokazati!*

Dosjetka - Car nagrađuje za laž

- Nekom caru je došla u srce velika tuga tako da se nigdje nije mogao smiriti. Reče svom veziru: "Nešto pripremi što će umiriti moje srce."

Vezir napravi jednu jabuku od zlata u veličini nojevog jajeta, odnese je caru i reče:

- Care plemeniti! Divni care! Evo, pripremio sam jednu stvar koja će umiriti tvoje srce i koju niko nije posjedovao.

- Veziru, koji si daleko od kruga razumnih! Ti koji si radostan da vidiš zlato i srebro! Stotinu hvala Uzvišenom Allahu čijom neograničenom milošću sam postao car ovakve zemlje! Kakvu mi radost i zabavu može pružiti srebro i zlato?

To može privući pogled i pažnju siromaha kao što si ti.

Stihovi: *Kako zlato bogatog veseli i brine;
to su ženski ukrasi i zamke sudbine!*

Sretni care! - reče vezir. - Mudri gospodar! Nisam ovo napravio da bude predmet gledanja nego za posmatranje lažljivaca. Reci ljudima da ćeš ga dati onome koji kaže jednu nečuvenu i neviđenu laž!

Pogledaj kako izgleda prizor lažljivaca i kako se srce odmara i dobija smiraj.

Car izda naredbu: Svakom onom koji kaže neviđenu i nečuvenu laž dat ću ovo zlato.

Kad se ova vijest proširila po bazarima, lažljivci se jedan po jedan iskupiše pred carskom palačom. Svaki je pripremio novu laž. Car, da ne bi dao zlato, govorio je svakome od njih: "Ti si rekao istinu! To nije laž!" Na kraju, neki čovjek priveza vrč na svoja leđa i uputi se carskoj palači. Vratari mu rekoše:

- Ah, čovječe, kuda ćeš s tim vrčem?

- Ja sam lažac. Hoću da se predstavim caru! - odgovori.

- Čovječe, zar nisi jedan od onih koji su jučer u prisustvu cara rekli laž i kojima je car rekao da je to istina?

- Da, jesam. Ali toga dana nisam imao mnogo laži kod sebe. Sada sam donio čitav vrč. Uzmite svaku laž koja vam se sviđa, a onu koja vam se ne bude sviđala vratite meni. Najzad ga odvedoše caru kome on reče:

- Dobri i pravedni care, moj otac je bio bogat trgovac i mnogo usluga je učinio tvom ocu. Kada mu je jedno zatrebalo novaca, posudio je od moga oca sedam puta u ovom vrču. Ja sam sada u nuždi. Daj mi moje pravo da ne bi tvoj otac ostao pod dugom u kaburu.

Kad je car čuo ovo, bio je izvan sebe. Srce mu se paralo.

Potpuno zbunjen, reče:

- Kakva je to laž što govoriš? Moj otac ni od koga nije uzimao zajam.

- Care, ako kažeš da govorim istinu, - reče lažac - napuni ovaj vrč, a ako potvrdiš da lažem, odmah mi daj tu zlatnu jabuku, jer sam siromašan.

Car vidje da on cilja na drugo. Dade mu jabuku i reče:

- Čovječe, zaboga, ne govori nikad više takvu jednu laž koja para srce.

Stihovi: *O, učeni čovječe, nikom nemoj reći
laž od koje srce c'jepa se i ječi!
Akranima ispričaj koju šalu finu;
povećaj im dušama radost i vedrinu!
Ali ako ne znaš ljude zasmijati,
ne šali se, ne igraj se, žalosna ti mati!*

ŠESTI HULD

Pun mirisa ruža grma dostojanstva i parfema iz usta zumbula bašče darežljivosti i mirisa pupoljaka bašča širokogrudnosti i glasova kidanja trnja podlosti i plijevljenja ostataka niskosti da bi se uklonila ružna trava škrtosti. Pero baščovana svježeg ružičnjaka dvorca darežljivosti.

Darežljivost

- Fadlu Bermekidu¹ se rodio sin. Svi ljudi od duha i uma otišli su sa hronogramom da mu čestitaju. Ali, među njima je bio jedan čovjek verziran u svim umjetnostima i oproban u svim znanostima. Međutim, zbog nevjernog vremena trpio je nasilje siromaštva, a od okretanja točka (neba) iskusio je okrutnost bijede. I on je, također, otišao na prijem kod Bermekida i sjeo u posljednji red sale.

Stihovi: *Ne znam zašto ponavlja se jedan stari adet:
nadareni ljudi u redu su zadnjem!
Oni niskog duha misle grijeh da je darovati
onog što um'jeća daje!
Zar ne znaju da je srce nadarenog
udubina odraza Boga Uzvišenog?*

Tada su obukli sina u tkaninu Susa, izveli ga vani i dali svakom u ruke. Svaki od njih je učinio dovu i stavio hronogram pored njega, dok se svi ne izredaše. A onda vratiše dijete unutra i staviše hronograme pred Fadla Bermekida. On svaki pročita, pohvali sve, ali dade prednost

¹ Fadl Bermekid - sin Yahyaa ibn Halida, vezir Haruna al-Rašida.

hronogramu toga siromašnog čovjeka. Mnogo ga je pohvalio. Zatim je naredio da se svakom prisutnom da po četiri hiljade zlatnika. A kad su izišli na vrata, naredio je da bace kroz prozor njegova balkona još deset hiljada zlanika, što su i učinili.

Stihovi: *Ako veledušni darovitog spazi,
On ga pospe zlatom, divljenje izrazi!
Da l' je džomet onaj od čijeg se doma
očajan i uvrijeđen vraća bon siromah?!*

Fadl Bermekid reče svome robu:

- Dovedi mi ponovo onoga čovjeka koji je sjedio u zadnjem dijelu sale!

Rob je stigao spomenutog čovjeka i doveo ga. Fadl Bermekid mu ponovo dade dvanaest hiljada zlatnika i zaodjenu ga svečanim ogrtačem. Ali, shodno kretanju prevrtljivog neba, ne prođe ni nekoliko mjeseci, Harun - al-Rašid² rasrdi se na Bermekide i poubija ih. Na mjestu gdje su nekada bile njihove palače on je posijao ječam i napasao konje. Pleme Bermekida je nestalo sa ovog svijeta a da niko nije saznao zbog kakvog grijeha je nad njima izvršeno takvo nasilje.

Stihovi: *Kako uman može ikad u životu
pouzdat' se u silnih careva dobrotu'
kad im je dobrota spojena s nasiljem,
jedao drugo veže s istovrsnim ciljem?!*

² Harun al-Rašid je bagdaski halifa iz porodice Abbasida koji je vladao u periodu od 786. do 809. godine, Arapsko carstvo je uznapredovalo za njegove vladavine. Vodio je uspješne ratove protiv Vizantije. Sjaj i raskoš njegova dvora prešao je i u priče "Hiljadu i jedne noći" čime je ovaj halifa postao legendarna ličnost (Filip Hiti, *Istorija Arapa*, str. 208).

Ali, onaj čovjek je postao bogat zahvaljujući obilnoj darežljivost Fadla Bermekida. On kupi toliko hamama, mlinova, nekoliko radionica, nabavi mnogo konja i stada i mnogo sluga i posta jedan od velikih vlastelina Bagdada. Tako je prošlo izvjesno vrijeme. Jednog dana upozorio je banjara - zakupnika da isprazni banju i da niko ne ostane u njoj osim masera i nadzornika. Zakupnik tako učini. Tu je bio i jedan mladić vještiji u maserskom zanatu od drugih i najboljeg ponašanja.

Vlastelinu javiše da su ispraznili banju, i on dođe. Mladić je počeo svoj posao, a gospodar je bio zadovoljan. Tada je vlastelin izrecitirao nekoliko stihova iz hronograma sina Fadla Bermekida. Kad mladić ču ove stihove, nestade mu snage, izgubi svijest i pade na zemlju. Vidjevši to, gospodar skoči i pobježe van. Prijekorno se obrati banjaru:

- Znao si da je mladić padavičar! Zašto si ga odredio da me služi?

- Uzvišeni Allah zna da ovaj mladić pet godina vrši masersku službu u ovoj banji! Nisam ga nikada vidio u takvom stanju niti sam čuo od koga da ima tu mahanu pri sebi. Mladić dođe sebi i vlastelin ga odvede svojoj kući i upita:

- Mladiću, od čega ti je odjedanput došlo to stanje? Je li ti se to desilo koji put ranije?

- Ne - odgovori mladić.

- Zbog čega ti se to desilo sada? - upita ga vlastelin.

- Znaš li, gospodaru, šta si recitirao u banji?

- Znam - reče vlastelin.

- Da li si vidio kuću u kojoj su živjeli Bermekidi?

- Da, vidio sam je. Neka Allah obveseli dušu Bermekida ljepotom Dženneta: čitavo ovo bogatstvo koje vidiš od njih je.

- Jesi li vidio dijete za koje si napisao hronogram? - upita mladić.

- Da, to je bio sin Fadla Bermekida - reče vlastelin.

Mladić ponovo izgubi svijest i stropošta se na zemlju. Poliše ga vodom i on ponovo dođe sebi i reče:

- Gospodaru, znaj da sam ja to nesretno dijete koje je ostalo iza takvog oca.

Stihovi: *O, moja nesretna zvijezdo, ko da žali mene:
i nju stiže posljedica odredbe suđene!*

Tada vlastelin ustade i poče da ga ljubi u oči i čelo rekavši:

- Ti si uzrok moga bogatstva. Ovog časa pola od toga što posjedujem neka bude tvoje! Druga polovina mi je dovoljna da proživim do smrti.

- Gospodaru, ja nisam od takvog roda da ponovo uzimam ono što je moj otac dao. Da sam i ja mogao, i ja bih davao! Sada ti malo sačekaj. Nešto mi je ostalo u banji, pa bi mogao neko da to uzme. Donijet ću to, a onda ću se posavjetovati s tobom.

Gospodar mu je dozvolio. Mladić je otišao i nestao tako da nikada nije saznao kuda je otišao i šta se sa njim desilo.

Stihovi: *Dobar evlad k'o sirotan ne načini štetu
nego čini dovu bábi na onome sv'jetu!
Meazallah* kad se d'jete na baksuza baci;
takvo nemir donosi i bábi i majci!*

* *Meazallah* (ar.) - Sačuvaj, Bože!

Završetak knjige

Tražim od oštromnih ljudi ružičnjaka nauke i spoznaje i suptilnih ljudi perivoja palače talenta da, kad god njihov čisti pogled padne na ove perivoje, pokriju nedostatke i propuste u službi baščovana uz oprost, po drevnom običaju velikih ljudi.

Stihovi: *Hvala Zu'l-Menanu, zadnje misli mećem
svom kitabu uz pomoć Džometa Najvećeg!!
Ko god meni oprosti gr'jehe i mahane
neka milost Milosnika i na njega pane!
Kada dođe kraj ovome spomenu?
Kad Učitelj oba sv'jeta na Ahiret krenu!*

Stihovi: *S prijatelj'ma bjeh u bašči mašte duge
godine hiljadu sto pedeset druge!*

Mesnevi:³ *Završen je, evo, «Bulbulistan» moj;
ružičnjake srdaca puni njegov poj!
Mnogo se je napatio njegov baščovan;
njegov čuvar čuvaše ga obnoć i obdan!
Ako šejh moj samo pogled na me baci,
to će za me biti carski srebrenjaci!
Njegovim sevepom sufija postadoh,
u njegovoj službi odzivam se rado!
Slavni lav Božiji ponosi se njime;
Ali Odabrani⁴ njegovo je ime!*

³ *Masnawi* (mesnevija), rimovani distihoni u kojoj dva polustiha imaju istu rimu, a svaki distih drukčiju. Ovu pjesničku formu koristili su perzijski i turski pjesnici za epopeje, romantične, alegorijske, didaktičke i mističke spjevove. U ovoj formi izlagana su i naučna iskustva. Mesnevija je čisti proizvod perzijskog duha. Vid. Reuben Levy, *An introduction to Persian Literature*, New York and London, 1969., str. 42.

*Slavit ću ga dok ne dođe ovom sv'jetu kraj;
na njegovom pragu ja sam suhi prah!
Nevidljivi glas mi odnekud govori:
«O ovoj se tajni šuti, a ne zbori!
Nije svako dostojan da je sazna, čuje;
srce mu se, uz derviše, šaptom zahvaljuje!»
Njegovim ićramom moj je «Bulbulistan»
drug postao društvu kom je razbor dan!*

⁴ Fevzi ovdje spominje ime svog šejha Alije, ali mi nismo mogli ustanoviti na koju ličnost se to odnosi.

LITERATURA I IZVORI

1. Abd'al Jalil, J. M. *Historie de la Litterature Arabe*, Paris, 1943.
2. Anawati, G. C. Et Louis Gardet, *Mystique Musulmane*, Paris, 1961.
3. Attar, Feriduddin, *Tadkiratu'l-Awliya*, (trad., R. A. Nicholson), London, 1905.
4. Arberry, A. J., *Sufism - An Account of the Mystics of Islam*, London, 1956.
5. Audisio, *Haroun Ar-Rachid*, Paris, 1930.
6. Bajraktarević, Fehim, *Rustam-i Subrab*, (Epizoda iz *Šahname u 24 pjevanja*), Beograd, 1982.
7. Bašagić, Safvet-beg, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo, 1912.
8. Bašagić, Safvet-beg, *Popis orijentalnih rukopisa moje biblioteke*, Sarajevo, 1912.
9. Bašagić, Safvet-beg, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb, 1931.
10. Bašagić, Safvet-beg, *Kratka uputa u povijest Bosne i Hercegovine*, 1900.
11. Bethge, Hans, *Hafiz*, Leipzig, 1922.
12. Blachere, Regis, *Histoire de la Litterature Arabe*, Paris, 1966.
13. Blochet, *Catalogue des Mss Persans*, Tome III, IV, Paris, 1934.
14. Blochet, *Etudes sur l'Esoterisme Soupi*, Paris, 1902.
15. Bouvet, *Les Bermekides dapres les historiens arabes of persans*.
16. Brockelman C., *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden, 1937., Tom, I-III.
17. Browne, G. Edward., *A Literary History of Persia*, Vol. IV Cambridge, 1953.
18. Brusali Mehmed Tahir, *Osmanli muellieri*, Constantinople (Istanbul), I, 1333, II, 1338.
19. Clifford G. Allen, *Lancienne version espagnole de Kelila i Dimna*, Macon, 1906.

20. Corbin, Henry, *Historie de la Philosophie Islamique*, Paris, 1964.
21. Cvijić, Jovan, *Peninsule Balqanique*, Paris, 1918.
22. Cyprien Robert, *Les Slaves en Turquie*, Paris, 1884.
23. Čelebi, Evlija, *Putopis, Odlomci o jugoslavenkim zemljama*, (preveo Šabanović dr Hazim), Sarajevo, 1967.
24. Čelebi, Evlija, *Seyahatname*, Istanbul, 1315. (1897), 6 vol.
25. *Enciklopedija Jugoslavije*. I-VII, Zagreb, 1968.
26. *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, I-IV, 1966-9.
27. *Enzyklopaedie des Islam*, I-IV, Leipzig, 1936.
28. Gami, Abdurrahman, *Baharestan*, (trad. Masse), Paris, 1925.
29. Gami, Abdurrahman, *Baharestan*, Istanbul, 1285/1868.
30. Gami, Abdurrahman, *Nafahatu 'l-Uns*, Teheran, 1336.
31. Gibb, J. W., *History of Ottoman Poetry*, Vol. I, II, III, Reprinted, London, 1958.
32. Handžić Adem, *Bosanski namjesnik Hekim-oglu Ali-paša, Prilozi za orijentalnu filologiju*, V, Sarajevo, 1955.
33. Handžić, M., *Al-Gağharu'l-Asna fi Taragumi 'Ulama'i wa šuara'i*, Bosna Misr, 1349/1931. j
34. Handžić, M., *Književni rad Bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo, 1934.1
35. Hafiz, *Divan*, Tehran, 1347.
36. Hafiz, *Lirika*, (prevod s farski), Moskva, 1956.
37. Hammer, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst*, Wien, 1836-1837.
38. Hayyam, Omer, *Rubaije*, (preveo F. Bajraktarević), Beograd, 1964. i
39. Hayyam, Omer, *Rubaije*, (prevod s tadžikiskog), Moskva, 1955.
40. *Historija naroda Jugoslavije*, II dio, u redakciji B. Đurdeva, Grafenauera, J. Tadića, Zagreb, 1959.
41. Hiti, Filip, *Istorija Arapa*, (preveo sa engl. Petar Pejčinović) Sarajevo, 1967.
42. Ilić, Jovan, *Pjesme*, Beograd, 1894.
43. Jovanović, Zmaj Jovan, *Istočni Biser, skupljene pjesme raznih istočnih pjesnika*, Beograd - Sarajevo, 1920.

44. Kemal-paša - zade, *La Bataille de Mohacz*, Paris, 1859.
45. Khayyam, Omer, *Les Quatrains*, (trad. M. M. Fouladrand), Paris, 1960.
46. Kocaturk, Vasfi Mahir, *Turk Edebiyati Tarihi*, Ankara, 1964.
47. *Kuran Časni*, (preveli: Muhamed Pandža i Džemaluddin Čaušević, redakturu prevoda obavio O. Mušić, lekturu i uvod - Alija Nametak) Zagreb, 1969.
48. Malić, Milivoje, *Bulbulistan du Shaikh Fewzi de Mostar*, Paris, 1935.
49. Masse, Henri, *Essai sur la poete Sadi*, Paris, 1920.
50. Masse, Henri, *Islam*, Paris, 1931.
51. Massignon, Louis, *Essai sur Les origines du Lexique Tehn. de la Mystique Musulmane*, Paris, 1922.
52. Mehrdad Mehrin, *Falsafe-yi Šarq, čap-i sevvum*, Tehran, 1340.
53. Nizamu'l-Mulk, *Traite du Gouvernement (Siyasetname)*, trad. Schefer, Paris, 1891.
54. Rumi, Galaluddin, *Masnawi*, Istanbul, Daru'-Tiba'ati'l-Amire.
55. Rypka, Jan, *History of Iranian Literature*, Dordrecht-Holland, 1968.
56. Sadi Širazi, *Gulistan*, Tehran, 1342,
57. *Sadis Gulistan of Flower Garden*, (trans. By James Rose), Širaz, 1759-1831.
58. Sadi Širazi, *Gulistan*, (Kritičko izdanje na ruskom - priredio: Rustam Musa Alief), Moskva, 1959.
59. Saggadi, Ga'far, *Farhang-i mustalahat-i `urafa' wa mutasawwifa*, Tehran, 1339.
60. Sudi, Šarh-i Sudi ber Hafiz, *Targeme: Ismat Šarzade*, Tehran, 1341.
61. Veljačić, Č., *Filozofija istočnih naroda*, II dio, Zagreb, 1958.
62. Zaidan, G., *Al-Abbasah ou la soer du caliphe*, (trad. de l'arabe par M. Y. Bilder), Paris, 1912.

Rukopis br. 115, Orijentalni institut u Sarajevu.

Rukopis br. 441, fol. 53, Arhiv Hercegovine u Mostaru.

Rukopis br. 667-R, Arhiv Hercegovine u Mostaru.

Rukopis br. 2936, Orientalni institut u Sarajevu.
Rukopis br. 4288, Orientalni institut u Sarajevu.
Rukopis br. 4322, Orientalni institut u Sarajevu.
Rukopis OZ-6, Orientalna zbirka JAZU u Zagrebu.
Rukopis OZ-1531, Orientalna zbirka JAZU u Zagrebu.
Rukopis OZ-1232, Orientalna zbirka JAZU u Zagrebu.
Rukopis OZ-1502, Orientalna zbirka JAZU u Zagrebu.
Rukopis 595-TG-14, Univerzitetska biblioteka u Bratislavi (Čehoslovačka).
Rukopis 596-TF-153, Univerzitetska biblioteka u Bratislavi (Čehoslovačka).

بلبلستان

فوزی موساری

۱۱۵۲ هجری قمری

رایتی فرہنگی جمهوری اسلامی ایران در ساراوو

ISBN 9958-650-11-8

9 799958 650115